

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**"Η Σερβοβουλγαρική Σύγκρουση για το Μακεδονικό:
από τον Πόλεμο του 1885 έως την Εξέγερση του Ίλιντεν."**

του φοιτητή

ΒΑΛΑΣΙΑΔΗ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Σταματόπουλος Δημήτριος, Καθηγητής, Τμήμα Βαλκανικών Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: Βλασίδης Βλάσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΤΡΙΤΟΣ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: Μάνος Ιωάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2021

"Η έγκριση της Μεταπτυχιακής Εργασίας από το τμήμα Βαλκανικών Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του συγγραφέα."

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	4
Abstract	4
Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο 1	
1.1. Η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Συνέδριο του Βερολίνου	13
1.2. Η βουλγαρική πολιτική και η Μακεδονία μετά του Συνεδρίου του Βερολίνου	18
Κεφάλαιο 2	
2. Η κατάσταση στην Ανατολική Ρωμυλία μέχρι τον πόλεμο του 1885	23
Κεφάλαιο 3	
3. Η πολιτική του Μίλαν Ομπρένοβιτς	28
Κεφάλαιο 4	
4. Ο Σερβοβουλγαρικός πόλεμος του 1885 ως αφετηρία της σύγκρουσης για την Μακεδονία	33
Κεφάλαιο 5	
5. Η διαχείριση της σερβικής ήττας μετά τον πόλεμο του 1885	39
Κεφάλαιο 6	
6. Η αποκατάσταση των Ρωσοβουλγαρικών σχέσεων	46
Κεφάλαιο 7	
7. Οι Σερβοβουλγαρικές διαπραγματεύσεις για την Μακεδονία	51
Κεφάλαιο 8	
8.1. Η κατάσταση στα Βαλκάνια μετά την ίδρυση της ΕΜΕΟ στη Θεσσαλονίκη	58
8.2. Από την ανακίνηση των εθνικών διεκδικήσεων στα Βαλκάνια, στις βομβιστικές επιθέσεις της άνοιξης του 1903	64
Κεφάλαιο 9	
9. Ο Σερβοβουλγαρικός πόλεμος του 1885 μέσα από τον ελληνικό Τύπο	74
Κεφάλαιο 10	
10. Ένα παράδειγμα σερβοποίησης στις περιοχές Ουσκιούπ (Σκόπια) και Μαναστίρ (Μπίτολα)	99
Συμπεράσματα	103
Αρχείο Εφημερίδων	109
Βιβλιογραφικές Αναφορές	111

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει ένα ιδιαίτερο ζήτημα θέτοντας ως επίκεντρο την ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας. Έτσι, ξεκινώντας από τον σύντομο πόλεμο που ξέσπασε μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας το 1885, ζήτημα για το οποίο η επιστημονική βιβλιογραφία δεν έχει ασχοληθεί εκτενώς, καθώς το ενδιαφέρον της μονοπώλησε το Κρητικό ζήτημα, η ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας αλλά και οι γενικότερες αναταράξεις στην περιοχή, θα ερευνηθούν οι απαρχές του Μακεδονικού ζητήματος και οι ποικίλες διαστάσεις του, μέσα από τη σερβοβουλγαρική σύγκρουση εκείνης της περιόδου, με τελικό σταθμό την εξέγερση του Ίλιντεν. Η κατάσταση που δημιουργήθηκε στον μακεδονικό χώρο στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα, σηματοδοτεί το αποκορύφωμα της ρευστότητας που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στα Βαλκάνια.

Abstract

The purpose of this study is to examine the conflict which developed between Serbia and Bulgaria about the wider region of Macedonia. The main part is about the brief war that broke out between Serbia and Bulgaria in 1885. This war has not been studied sufficiently by literature, as the interest was monopolized by the Cretan issue, the establishment of the Bulgarian Exarchate and the general unrest in the region. In this paper investigated the initial stages of the Macedonian question and its various dimensions, through the serbo-bulgarian conflict of that period, ending with the Ilinden uprising. The situation created in the Macedonian region at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, marks the culmination of the fluidity, which prevailed at that time in the Balkans.

Εισαγωγή

Ένας από τους βασικούς παράγοντες της συγκεκριμένης μελέτης εκτός του σερβοβουλγαρικού πολέμου, είναι η ίδρυση και η δράση της ΕΜΕΟ. Το σύνθημα της περιόδου που θα μελετηθεί ήταν "Η Μακεδονία για τους Μακεδόνες", καθώς αυτό πρέσβευε η ΕΜΕΟ στα τέλη του 19ου αιώνα. Σκοπός ήταν η ενοποίηση όλων εκείνων των δυσαρεστημένων στοιχείων που ζούσαν σε αυτή την πολυεθνική περιοχή. Η χρήση του όρου "Μακεδονικού" για αυτό τον λόγο είχε ξεχωριστή σημασία για την ΕΜΕΟ.

Το ζήτημα του έθνους-κράτους και η πρόσληψή του, είναι ουσιαστικά οι παράγοντες που δημιουργούν τις ιδιαίτερες συνθήκες στον Μακεδονικό χώρο στα τέλη του 19ου αιώνα. Γνωρίζουμε τις βασικές θεωρίες των Anderson, Hobsbawm, Gellner σχετικά με τα έθνη, τα οποία υφίστανται ως "φανταστικές κοινότητες", ως υποκατάστατο των εννοιών της εξουσίας και του χρόνου και ως απόρροια του εθνικισμού, χαρακτηριστικό φαινόμενο της μετάβασης από την αγροτική στη βιομηχανική κοινωνία.¹

Σχετικά με τη γεωγραφική περιοχή της Μακεδονίας θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι από τις πρώτες περιοχές των Βαλκανίων που αποτέλεσαν κομμάτι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και μια από τις τελευταίες περιοχές που απελευθερώθηκαν από αυτήν το 1912-1913. Ως ένα σταυροδρόμι μεταξύ Ανατολής και Δύσης στην καρδιά της Βαλκανικής Χερσονήσου είχε ιδιαίτερη στρατηγική σημασία.² Αποτελούνταν ουσιαστικά από τρεις περιοχές (βιλαέτια) αυτό της Θεσσαλονίκης (Selânic), των Σκοπίων (Üsküb) και της Μπίτολα (Manastir)³. Από τον 19ο μέχρι και τον 20ο αιώνα Ελλάδα, Σερβία και Βουλγαρία προσπαθούσαν να αυξήσουν την επιρροή τους στη περιοχή.⁴

¹ Για τις βασικές θεωρίες σχετικά με το έθνος βλ.

B. Anderson. *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London, 2016

E. Gellner. *Nationalism*. Weidenfeld & Nicolson, London, 1997

E. J. Hobsbawm. *Η Εποχή των Επαναστάσεων 1789-1848*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2002

Σ. Σφέτας. *Η Διαμόρφωση της Σλαβομακεδονικής Ταυτότητας, Μια επώδυνη διαδικασία*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2003

² N.L. Akhund. *The Macedonian Question 1893-1908, from Western Sources*. Columbia University Press, New York 1998. σ.1.

³A. Heraclides. *The Macedonian Question and the Macedonians; A History*. Routledge, London and New York, 2021. σ.2.

⁴I. Banac. *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. Cornell University Press, Ithaca and London 1984. σ.34.

Μετά τη Συνθήκη των Παρισίων το 1856⁵ και έως το 1912 οι Μεγάλες Δυνάμεις επιχειρούσαν να διατηρήσουν το status quo στην Ευρώπη, ενώ παράλληλα υπέσκαπταν τα θεμέλια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Φυσικά, μέσα σε αυτό το διπλωματικό παιχνίδι των Μεγάλων Δυνάμεων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπήρχαν και οι Σέρβοι, οι Βούλγαροι, οι Έλληνες που επιχειρούσαν να αποσπάσουν τα βέλτιστα. Από την Ανατολική Κρίση του 1875, στο συνέδριο του Βερολίνου το 1878 και μέχρι το βίαιο ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων, η Ανατολική Ευρώπη και κατ' επέκταση και ο Μακεδονικός χώρος αποτέλεσαν ένα πεδίο έντονων συγκρούσεων. Οι κάτοικοι των Οθωμανικών Βαλκανίων⁶ βέβαια, ήταν κατά κάποιον τρόπο εξοικειωμένοι με τις εκδηλώσεις βίας⁷, λόγω της δράσης άτακτων ομάδων (ένοπλες τσέτες) στην περιοχή.⁸ Εξαιτίας της μεγάλης ποικιλίας φυλών στον Μακεδονικό χώρο, οι συγκρούσεις αυτές πήραν μια ιδιαίτερη εθνοτική μορφή.

Η Βαλκανική χερσόνησος επομένως, εκείνη τη περίοδο αποτελούσε έναν πολιτισμικό σταθμό.⁹ Ο πληθυσμός της Μακεδονίας παρουσίαζε μια ετερογένεια τόσο γλωσσικά όσο και πολιτισμικά και θρησκευτικά. Τον μεγαλύτερο αριθμό τον καταλάμβαναν οι Μουσουλμάνοι (τουρκόφωνοι, σλαβόφωνοι, ελληνόφωνοι, βουλγαρόφωνοι, βλαχόφωνοι και άλλες μικρότερες ομάδες) -αν και κάποιοι εθνογραφικοί χάρτες παρουσίαζαν μικρότερους αριθμούς Μουσουλμάνων¹⁰- και στη συνέχεια ακολουθούσαν οι Σλάβοι (Βούλγαροι, Σέρβοι και σλαβόφωνοι), οι Χριστιανοί, οι Εβραίοι κυρίως στην περιοχή της Θεσσαλονίκης και κάποιοι Ρομά.¹¹ Αυτό δεν οφείλεται όμως τόσο στον χώρο που παρουσίαζε φυλετική ποικιλομορφία, αλλά στην πολιτική της

⁵ Μετά το αποτέλεσμα του Κριμαϊκού πολέμου (ήττα της Ρωσίας), η Γαλλία, Αυστρία και η Αγγλία εγγυήθηκαν μέσα από την Συνθήκη των Παρισίων την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο σουλτάνος Αμπντούλ Μετζίτ Α΄ υπέγραψε μετά από αυτή την κίνηση, το Χάτι-Χουμαγιούν εξασφαλίζοντας την ισοπολιτεία για όλους τους υπηκόους της Αυτοκρατορίας.

Για μια αναλυτικότερη προσέγγιση των μεταρρυθμίσεων που εισήγαγε το Χάτι-Χουμαγιούν βλ.

Δ. Σταματόπουλος. *Μεταρρύθμιση και Εκκοσμίκευση, προς μια ανασύνθεση της Ιστορίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου τον 19ο αιώνα*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2003. σ. 70-74.

⁶ Για την Ιστορία των Βαλκανίων είναι σημαντικό να αναφερθούν τα κλασσικά έργα των:

Λ. Σταυριανός. *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, μτφ Ελένη Δελιβάνη. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.

Ζ. Καστελλάν. *Η Ιστορία των Βαλκανίων (14ος-20ος αι.)*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Γκοβόστη: Αθήνα, 1991

Β. Jelavich. *Ιστορία των Βαλκανίων II 20ος αιώνας*. Πολύτροπον: Αθήνα, 2006.

S.K. Pavlowitch. *Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945*. μτφ. Λουκιανός Χασιώτης. Βάνιας/Σειρά «Ιστώρ», Θεσσαλονίκη 2005.

T. Stoianovich. *A Study in Balkan Civilization*. Knopf: New York, 1967.

⁷ N.L. Akhund. ό.π. σ.95.

⁸ R.H. Öztan. *Tools of Revolution: Global Military Surplus, Arms Dealers and Smuglers in the late Ottoman Balkans, 1878-1908*. Past & Present Vol. 237, 2017. σ.167-195.

⁹ N.L. Akhund. ό.π. σ.4.

¹⁰ Μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους, υπήρχαν αρκετοί χάρτες που ανάλογα με το αν είχαν σχεδιαστεί από Έλληνες, Βούλγαρους, ή Σέρβους είχαν ως στόχο να εξυπηρετήσουν τα αντίστοιχα συμφέροντα. βλ. Α. Heraclides. ό.π. σ.3.

¹¹ Α. Heraclides. ό.π. σσ.2-3.

συγκρότησης έθνους-κράτους ως μοναδική διέξοδο προς τον εκσυγχρονισμό, στην προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων για διατήρηση της ευρωπαϊκής ισορροπίας αλλά και στην στάση των Οθωμανών, οι οποίοι δεν άφηναν περιθώρια πολιτικής ανασυγκρότησης.

Από την στιγμή που Έλληνες, Σέρβοι και Βούλγαροι διέθεταν δικές τους ορθόδοξες εκκλησίες η κατάσταση γινόταν ιδιαίτερα περίπλοκη. Μέσω των εκκλησιών αλλά και του εκπαιδευτικού συστήματος η κάθε περιοχή εξέφραζε την προπαγάνδα και τις επιδιώξεις της.¹² Η ελληνική πλευρά ονόμαζε ως "Έλληνες" όσους ανήκαν στο ελληνικό ορθόδοξο Πατριαρχείο, οι Βούλγαροι αποκαλούσαν "Βούλγαρους" αυτούς που ανήκαν στη βουλγαρική εξαρχική εκκλησία¹³ και τέλος, η σερβική πλευρά αποκαλούσε "Σέρβους" όσους ανήκαν στη δική τους ορθόδοξη εκκλησία.¹⁴ Φυσικά, όπως αναφέραμε μέσω των εκκλησιών οι διαφορετικές πλευρές διεκδικούσαν τη Μακεδονία. Επιπλέον, οι Σέρβοι πρόσθεταν στον αντίλογο τα κοινά στοιχεία στην σερβική και "μακεδονική" γραμματική, οι Βούλγαροι διατείνονταν πως η μακεδονική γλώσσα είναι στην πραγματικότητα βουλγαρική και τέλος, οι Έλληνες θεωρούσαν πως οι Μακεδόνες νιώθουν Έλληνες και συγκεκριμένα σλαβόφωνοι Έλληνες.¹⁵ Αυτό που έπραξαν οι Έλληνες είναι πως προσπάθησαν να δημιουργήσουν μια ξεχωριστή "σλαβομακεδονική" διάλεκτο με σκοπό να αποφύγουν οποιαδήποτε σύνδεση με την βουλγαρική γλώσσα.¹⁶ Μπορεί οι διάλεκτοι της περιοχής να παρουσιάζουν ομοιότητες με τις σερβικές διαλέκτους της Πριζρένης και του Τιμόκ ωστόσο οι σερβικοί ισχυρισμοί στηρίζονται στην πραγματικότητα στις πολιτισμικές επιρροές που πραγματοποιήθηκαν στη Μακεδονία μετά τη σερβική διείσδυση στην περιοχή, πολύ παλιότερα, δηλαδή κατά τον 13ο και 14ο αιώνα και συνεχίστηκαν μέχρι και τον 18ο αιώνα. Οι Βούλγαροι από την άλλη πλευρά ισχυρίζονται πως η εθνική αφύπνιση της Μακεδονίας είναι δικό τους έργο και πως έθεσαν οι ίδιοι το ζήτημα της αυτονομίας της περιοχής.¹⁷ Σύμφωνα με τον Στόγιαν Νοβάκοβιτς (Σέρβος ιστορικός, φιλόλογος, πολιτικός και διπλωμάτης) θα ήταν πολύ δύσκολο η σερβική προπαγάνδα να αντιμετωπίσει την αντίστοιχη βουλγαρική στην περιοχή η οποία κατά την γνώμη του είχε βαθύτερα αποτελέσματα. Μετά

¹² V. Roudometof. *Collective Memory, National Identity, and Ethnic Conflict: Greece, Bulgaria, and the Macedonian Question*. West Port, Praeger 2002. σ.5.

¹³ Για την κατάσταση που επικράτησε μεταξύ Οικουμενικού Πατριαρχείου και Βουλγαρικής Εξαρχίας βλ. Δ. Σταματόπουλος. *Μεταρρύθμιση και Εκκοσμίκευση...* ό.π. σ. 113-115.

¹⁴ S.P. Ramet. *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević*. Westview Press, USA 2002. σσ.101-102

¹⁵ Για ζητήματα των σλαβικών διαλέκτων αλλά και της αυστηρά καταμερισμένης πολυγλωσσίας βλ. Τ. Κωστόπουλος. *Η Απαγορευμένη Γλώσσα, κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*. Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000. σ. 47-51.

¹⁶ A. Heraclides. ό.π. σ.151.

¹⁷ I. Banac. ό.π. σ.35.

το 1866 ο ίδιος συμβούλεψε πως πρέπει να επιτευχθεί η γλωσσική και εθνική απόσχιση των "Μακεδόνων" από την Βουλγαρία. Η κίνηση αυτή ωστόσο όπως θα δούμε παρακάτω δεν είχε επιτυχία.¹⁸ Οι παράγοντες αυτοί, σε συνδυασμό με την ποικιλομορφία που παρουσίαζε η περιοχή, ως προς την γλώσσα και την θρησκεία,¹⁹ προμήνυαν τις βίαιες συγκρούσεις που θα ακολουθούσαν στα επόμενα χρόνια για την κυριαρχία στην περιοχή.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία εκείνη την περίοδο αντιμετώπιζε σημαντικότερα προβλήματα τόσο στα Βαλκάνια, όσο και στη Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική.²⁰ Οι συνεχείς φορολογήσεις, οι δωροδοκίες και η δράση της χωροφυλακής οδήγησε σε εξαθλίωση των κατοίκων της. Η οικονομική κρίση που αντιμετώπιζε η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήδη από το 1876, εξαιτίας των υπερχρεώσεων στα ευρωπαϊκά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα αλλά και εξαιτίας της διπλωματικής και στρατιωτικής εξάρτησης, οδηγεί σε ένα ντόμινο εξελίξεων. Οι συνεχείς πόλεμοι στα Βαλκάνια εναντίον των Αψβούργων και των Ρώσων συρρίκνωσαν την Αυτοκρατορία σε μια μικρή παράκτια περιοχή.²¹ Τα στενά όρια του χρονικού διαστήματος 1875-1878 έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην βαλκανική χερσόνησο, καθώς τότε ξεκινά η σταθερή αποδόμηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και η διάλυση των "Τριών Αυτοκρατοριών" (Ρωσία - Γερμανία - Αυστρία).²² Φυσικά ο παράγοντας "Δύση" έπαιξε ιδιαίτερο ρόλο με ποικίλους τρόπους. Από τη μία, ο Τζουζέπε Γκαριμπάλντι ενέπνευσε τους Νότιους Σλάβους αλλά και τους Έλληνες, για αποδέσμευση της Γιουγκοσλαβίας από την Αυστρία και φυσικά την Οθωμανική Αυτοκρατορία και από την άλλη οι "φωτισμένοι δεσπότες", όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Mark Mazower²³, επιθυμούσαν την αντικατάσταση της μουσουλμανικής αρχής από τη χριστιανική, χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα τα βαλκανικά επαναστατικά κινήματα ανεξαρτησίας. Μπορεί μέχρι το 1870, η κατάσταση στα Βαλκάνια να

¹⁸ I. Banac. ό.π. σ.112.

¹⁹ Για το ζήτημα της ταυτότητας ως μιας δυναμικής διαδικασίας αλλά και για την ποικιλομορφία που παρουσίαζε η περιοχή της Μακεδονίας ιδιαίτερα μεταξύ των σλαβόφωνων χωρικών βλ. Ρ. Αλβανός. Σλαβόφωνοι και Πρόσφυγες: Κράτος και Πολιτικές Ταυτότητες στη Μακεδονία του Μεσοπολέμου. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2019. σ.15.

²⁰ Για τις συνθήκες που οδήγησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία σε σταδιακή παρακμή βλ. L. Bernard. *The Middle East: A Brief History of the Last 2,000 Years*. Scribner, New York 1995. σ. 276-277, 279-280, 284-285.

²¹ D. Quataert. *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006. σ. 96.

²² Ο " Σύνδεσμος των Τριών Αυτοκρατοριών" χρησιμοποιήθηκε με τέτοιο τρόπο από τον Μπίσμαρκ, ώστε να αποτελέσει ένα εμπόδιο στην γαλλική επεκτατικότητα. Ορόσημο αυτής της στρατηγικής αποτέλεσε ο Γαλλοαυστριακός πόλεμος του 1859 και οι νίκες της Πρωσίας έναντι της Αυστρίας και της Γαλλίας το 1866 και το 1870 αντίστοιχα. βλ. Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου. *Οι Βαλκανικοί Λαοί: Από την τουρκική κατάκτηση στην εθνική αποκατάσταση (14ος-19ος αι.)* Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2000 σ. 262 και L. Stavrianos. *The Balkans since 1453* Rinehart & Company, Inc. New York, 1958. σ. 259

²³ Μ. Μαζάουερ. *Τα Βαλκάνια*. Πατάκη, Αθήνα 2012. σ. 157.

φαινόταν στάσιμη, όμως μετά την ενίσχυση του ρεύματος του Πανσλαβισμού, που εκδηλώθηκε το 1876 με την επανάσταση στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη η κατάσταση αλλάζει ουσιαστικά. Η ημι-φεουδαρχική συνθήκη στην περιοχή, που συντηρούνταν από ένα καθεστώς Σέρβων μουσουλμάνων γαιοκτημόνων, μπορεί να επικρατούσε για αιώνες, αλλά οι επιρροές από την Δύση και τα επαναστατικά κινήματα, οδήγησαν στην εκδήλωση της εξέγερσης.²⁴

Μετά το ξέσπασμα της Ανατολικής κρίσης ο Βίσμαρκ φοβούμενος μια ανεξέλεγκτη κλιμάκωση των γεγονότων συγκάλεσε το Συνέδριο του Βερολίνου.²⁵ Σε αυτό δεν συμμετείχε ενεργά κανένα από τα βαλκανικά κράτη, αλλά καθένα από αυτά είχε αποστείλει διπλωμάτες για να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους απέναντι σε αυτού του είδους διεθνούς δικαστηρίου, που θύμιζε τον Άρειο Πάγο. Από την μία, μετά το Συνέδριο του Βερολίνου καμία βαλκανική χώρα δεν ήταν ικανοποιημένη με την εκπλήρωση των εδαφικών της διεκδικήσεων, ωστόσο από την άλλη, κάποιες χώρες επωφελήθηκαν έπειτα της υπογραφής της συνθήκης. Η Σερβία αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο κράτος, η Ελλάδα αργότερα του συνεδρίου επεκτείνει τα σύνορά της, ενώ η Βουλγαρία περιορίζει σημαντικά την έκτασή της. Ο χάρτης που προκύπτει θα οδηγήσει σε θανάτους, εθνοκαθάρσεις, διωγμούς με επίκεντρο αρχικά, την περιοχή της Μακεδονίας. Αυτό, γιατί η Μακεδονία θα αποτελέσει το σημείο ανταγωνισμού των δυσαρεστημένων χωρών.

Ρωσία, Γερμανία και Αυστροουγγαρία το 1883 είχαν δεχθεί την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας από τους Βούλγαρους, χωρίς όμως να τους επιτρέψουν την επέκτασή τους στη Μακεδονία. Μετά την ένταξη της Βοσνίας Ερζεγοβίνης στη σφαίρα επιρροής της Αυστροουγγαρίας, η Βουλγαρία εισέρχεται στη ρωσική σφαίρα επιρροής. Η αποφασιστικότητα των Ρώσων να μετατρέψουν τη Βουλγαρία σε ρωσικό προτεκτοράτο, προκάλεσε την αντίδραση του Μπάτενμπεργκ. Ο Αλέξανδρος Μπάτενμπεργκ προσπάθησε λοιπόν, να μειώσει τη ρωσική σφαίρα επιρροής, γεγονός που προκάλεσε την τσαρική αντίδραση.²⁶ Έτσι, μετά το γρήγορο πραξικόπημα της Βουλγαρίας και την ένωσή της με την Ανατολική Ρωμυλία το 1885, οι Ρώσοι αποσύρουν την υποστήριξή τους στη Βουλγαρία, αφήνοντάς την απροετοίμαστη ενάντια στη σερβική επιθετικότητα που είχε εκδηλωθεί, επιθυμώντας έτσι να μειώσουν την επιρροή του Μπάτενμπεργκ. Το πανσλαβικό όνειρο καταρρέει, ωστόσο ο

²⁴ Λ. Σταυριανός. *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, μτφ Ελένη Δελιβάνη. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007. σ. 755.

²⁵ S. McMeekin. *Benevolent Contempt: Bismarck's Ottoman Policy*. στο M.H. Yavuz P.Sluglett. *War and Diplomacy: The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*. Utah University Press, Utah 2011. σ.80.

²⁶ Σ. Σφέτας. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.48

βουλγαρικός στρατός σημειώνει αρκετές επιτυχίες εναντίον των Σέρβων.²⁷ Αυτό φανερώθηκε κυρίως με το αποτέλεσμα του πολέμου του 1885, καθώς η Βουλγαρία, χωρίς την υποστήριξη της Ρωσίας, μπορούσε να φτάσει μέχρι το Βελιγράδι, κάτι που σταμάτησε η επέμβαση της Αυστροουγγαρίας. Ουσιαστικά, μετά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας το ενδιαφέρον της Βουλγαρίας επικεντρώνεται στην περιοχή της Μακεδονίας όπως και των Σέρβων²⁸. Οι εναλλαγές στα πολιτικά πρόσωπα της Βουλγαρίας μετά από αυτά τα γεγονότα ήταν πολλές, αλλά πραγματικά υπεύθυνος μέχρι το 1894 ήταν ο Στέφαν Σταμπούλοφ.²⁹ Τη δεκαετία του 1880, πολλοί Βούλγαροι αντίθετοι με την πολιτική Σταμπούλοφ, είχαν αρχίσει ήδη να οργανώνονται σε μικρές παραστρατιωτικές ομάδες, καθώς θεωρούσαν πως μόνο μέσω των όπλων θα πετύχουν τις εδαφικές διεκδικήσεις στον μακεδονικό χώρο. Ο Σταμπούλοφ από την άλλη, είχε ένα μακρύ πλάνο για βουλγαροποίηση της Μακεδονίας μέσω των εκκλησιών και των σχολείων. Το πλάνο του Σταμπούλοφ φαίνεται πως είχε επιτυχία καθώς, λόγω των καλών σχέσεων που διατηρούσε με την Πύλη, κατάφερε την έκδοση βερατιών για ίδρυση Επισκοπής στο Μοναστήρι, στο Ουσκιούπ και στην Οχρίδα. Επίσης, θα ξεκινούσε η έκδοση εφημερίδας από το Εξαρχάτο στην Κωνσταντινούπολη και παράλληλα επιτράπηκε η ενίσχυση των σχέσεων με τους Βούλγαρους στην επαρχία της Ανδριανούπολης. Παρά την επιτυχημένη πολιτική του Σταμπούλοφ, οργανώθηκαν πολλοί κύκλοι εναντίον του και πολλές ένοπλες ομάδες.³⁰

Μια ομάδα ανθρώπων που είχε εκπαιδευτεί στη Σερβία και στη Βουλγαρία, αποτελούμενη από τους Ντάμε Γκρούεφ, Ιβάν Χατζηνικολώφ, Αντόν Ντιμιτρώφ, Γκέοργκι (Γκότσε) Ντέλτσεφ Πέρε Ποπάρσωφ και Χρίστο Τατάρτσεφ συναντήθηκαν στο σπίτι του Χρήστο Μπαταντζίεφ στις 23 Οκτωβρίου 1893, με σκοπό να οργανώσουν στη Θεσσαλονίκη την Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση η οποία θα προωθούσε τα βουλγαρικά σχέδια στη Μακεδονία.³¹ Η ΕΜΕΟ οργανώθηκε μέσω ενός εσωτερικού μυστικού δικτύου, δρώντας κάτω από τη μύτη της οθωμανικής κυβέρνησης για αρκετά χρόνια. Εκείνη την περίοδο, μέσα στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εθνικιστικές ομάδες βρισκόταν συνεχώς σε σύγκρουση ενώ

²⁷ I. Yosmaoğlu. *Blood Ties, Religion, Violence and the politics of Nationhood in Ottoman Macedonia 1878-1908*. Νέα Υόρκη, Cornell University Press, 2014, σ. 25.

²⁸ Την άνοιξη του 1886, υπογράφεται η Σύμβαση του Τοπχανέ που ορίζει την ένωση της Ανατολικής Ρωμυλίας με την Βουλγαρία, αφού έχει προηγηθεί ο Σερβοβουλγαρικός πόλεμος του Νοεμβρίου 1885. βλ. Σ. Σφέτας. *Ελληνοβουλγαρικές Αναταράξεις 1880-1908*. Επίκεντρο: Θεσσαλονίκη, 2008. σ.113

²⁹ Για την πολιτική δράση του Στέφαν Σταμπούλοφ μέχρι και τη δολοφονία του βλ. Σ. Σφέτας. *Ελληνοβουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.106-112.

³⁰ I. Yosmaoğlu. ό.π. σ. 26

³¹ Β. Βλασίδης. *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση και η Δράση της στην Ελληνική Μακεδονία στον Μεσοπόλεμο (1919-1928)*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996. σ.14.

παράλληλα, οι Μεγάλες Δυνάμεις απέβλεπαν στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Το 1903, συνέβησαν δύο ιδιαίτερα σημαντικά γεγονότα που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στον μακεδονικό χώρο. Το ένα ήταν η επανάσταση του Ίλιντεν, στη βορειοδυτική και δυτική Μακεδονία, οργανωμένη από τους Βούλγαρους κομιτατζήδες και το άλλο γεγονός, ήταν οι τρομοκρατικές βομβιστικές επιθέσεις στη Θεσσαλονίκη, τον Απρίλιο, οργανωμένες από βουλγαρικές αναρχικές ομάδες. Οι επιθέσεις αυτές οργανώθηκαν για μια ολόκληρη πενταετία, ωστόσο δεν είχαν την επίσημη υποστήριξη των βουλγαρικών κομιτάτων.³²

Μετά την ήττα του 1897 η Ελλάδα, μαστίζονταν από τον κομματικό φανατισμό. Οι εναλλαγές στις κυβερνήσεις ήταν συχνότατες με αποτέλεσμα, να μην υπάρχει σοβαρή, ούτε εσωτερική αλλά ούτε και εξωτερική πολιτική. Το Κρητικό ζήτημα, απασχολούσε σε πολύ μεγάλο βαθμό την ελληνική κυβέρνηση, ενώ ο ελληνικός στρατός μετά την ήττα βρισκόταν πραγματικά σε άθλια κατάσταση.³³ Η Ελλάδα, είχε μετατραπεί σε ένα είδος αποικίας των Μεγάλων Δυνάμεων ιδίως, μετά τον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο. Αποτέλεσμα ήταν, η διατήρηση καλών σχέσεων με την Πύλη σχετικά με το ζήτημα της διασφάλισης της ειρήνης στην Μακεδονία. Αυτή η εξέλιξη των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αντανάκλαται στον Τύπο εκείνης της εποχής και στις ανταποκρίσεις που κάλυπταν τις λεηλασίες και τις σφαγές των Βούλγαρων στην Μακεδονία. Η βουλγαρική εξωτερική πολιτική αποσκοπούσε, μετά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, στην προσάρτηση της Μακεδονίας. Για αυτόν τον λόγο, η Βουλγαρία στήριξε το σχέδιό της στο να εμφανίζεται η ίδια στις Μεγάλες Δυνάμεις, ως προστάτης των Βαλκανίων και στην προπαγάνδα που ασκούσε μέσω της εκπαίδευσης και των ιερέων, με σκοπό την απορρόφηση του ελληνικού στοιχείου, αλλά και μέσω της αιματηρής οδού των επαναστατικών κομιτάτων.

Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις ήθελαν να διατηρήσουν το status quo της Μακεδονίας, ωστόσο οι επαναστατικές δυνάμεις το λιγότερο που επιζητούσαν ήταν η ανεξαρτησία τους, ιδιαίτερα μετά το παράδειγμα αυτονομίας της Κρήτης. Αυτό που επιζητούσαν οι αντάρτες της ΕΜΕΟ ήταν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων για μια περιοχή, η οποία βρισκόταν κάτω από οθωμανική πίεση. Ο νέος πρωθυπουργός της Βουλγαρίας Ντάνεφ, προσπάθησε με κάποιες συλλήψεις να περιορίσει τη δράση του επαναστατικού αγώνα αλλά αυτό έφερε τα αντίθετα αποτελέσματα, με αποτέλεσμα την αντικατάστασή του από τον Πέτροφ. Αποκορύφωμα ήταν οι βομβιστικές

³² Γ. Μέγας. *Οι "Βαρκάρηδες" της Θεσσαλονίκης. Η Αναρχική Βουλγαρική Ομάδα και οι Βομβιστικές Ενέργειες του 1903*. Τροχαλία, Αθήνα 1994. σ.16.

³³ S.K. Pavlowitch. *ό.π.* σσ.219-220.

επιθέσεις στη Θεσσαλονίκη τον Απρίλιο του 1903, από έναν αναρχικό πυρήνα της ΕΜΕΟ, πράξεις που έβλαπταν τα ευρωπαϊκά συμφέροντα. Αυτό βέβαια, οδήγησε και στην αλλαγή πολιτικής από την ηγεσία της ΕΜΕΟ και αποφασίσθηκε η κήρυξη εξέγερσης, παρά τις οργανωμένες προσπάθειες εναντίον τους, την ημέρα γιορτής του Προφήτη Ηλία (Ίλιντεν). Μεγαλύτερη επιτυχία της εξέγερσης ήταν η κατάληψη του Κρούσοβο και η επέκταση της εξέγερσης μέχρι την Αδριανούπολη, ωστόσο σύντομα, μέχρι τον Σεπτέμβριο, ο οθωμανικός στρατός την κατέστειλε. Η κατάληξη της εξέγερσης έθετε κα πάλι το ζήτημα της αυτονομίας και των μεταρρυθμίσεων, κάτι που οδήγησε στο πρόγραμμα της Μυρτσέγης, το οποίο έγινε δεκτό από τον σουλτάνο.

Η Μακεδονία βρισκόταν υπό οθωμανική κυριαρχία περίπου για πέντε αιώνες. Η ποικιλομορφία πολιτισμών συνέθετε μια ιδιαίζουσα ανθρωπογεωγραφία που περιελάμβανε κυρίως Έλληνες, Αλβανούς και Σλάβους. Στα τέλη του 19ου αιώνα όμως οι διαφορετικές εθνοτικές ομάδες άρχισαν να συγκρούονται έντονα. Το γεγονός αυτό οφείλεται φυσικά στην παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γεγονός που δυσχέραινε το έργο της οθωμανικής διοίκησης, σχετικά με τον τοπικό έλεγχο αυτών των περιοχών. Η κατάσταση που ξεκίνησε να επικρατεί έφερε σε πολύ δύσκολη θέση τους χριστιανούς ορθόδοξους, τους μουσουλμάνους της περιοχής αλλά και την αγροτική τάξη. Οι περισσότεροι χριστιανοί ορθόδοξοι της περιοχής της Μακεδονίας ήταν Έλληνες. Πολλοί όμως ήταν και Σλάβοι που δεν καταλάβαιναν καν την ελληνική γλώσσα. Μετά την ίδρυση της βουλγαρικής εξαρχικής εκκλησίας πολλές χριστιανικές ορθόδοξες εκκλησίες στην Μακεδονία υποκαταστάθηκαν. Πολύ γρήγορα άρχισαν να ιδρύονται και βουλγαρικά σχολεία με αποτέλεσμα την άνθιση του σλαβικού εθνικισμού. Μαθητές που βγήκαν από αυτά τα σχολεία δυσαρεστημένοι από την κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή άρχισαν να γαλουχούνται με επαναστατικές ιδέες. Έτσι, ουσιαστικά θα ιδρυθεί και η ΕΜΕΟ από κάποιους δυσαρεστημένους δασκάλους. Μόλις το 1897 οι οθωμανικές αρχές ανακάλυψαν την δράση της οργάνωσης καθώς στις απαρχές αποτελούσε μια ολιγομελής ομάδα.

1.1. Η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Συνέδριο του Βερολίνου

Η ιστορία της Μακεδονίας, αλλά και των πληθυσμών που κατοικούσαν σε αυτήν την περιοχή, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη τόσο με τις πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις, που πραγματοποιήθηκαν στα Οθωμανικά Βαλκάνια, όσο και με την εθνική αφύπνιση των Σέρβων, των Βούλγαρων και των Ελλήνων. Τα τρία αυτά κράτη, διέθεταν ανεξάρτητες ορθόδοξες εκκλησίες που μπορούσαν να δρουν ελεύθερα στην Οθωμανική Μακεδονία. Το 1878 η Σερβία αναγνωρίστηκε από το Συνέδριο του Βερολίνου ως ανεξάρτητο κράτος, μια διαδικασία που ξεκίνησε μετά τη σερβική επανάσταση. Αντίστοιχα, μετά την επανάσταση του 1821 προέκυψε το μικρό ελληνικό βασίλειο του 1830. Παράλληλα, οι Βούλγαροι με τη ρωσική καθοδήγηση απέκτησαν το 1870 τη δική τους εκκλησία. Ουσιαστικά χάρη στην επιρροή του Αλέξανδρου II οι βουλγαρικές βλέψεις προς τη Μακεδονία απέκτησαν υπόσταση.³⁴ Ωστόσο, η απαρχή της εθνικής αφύπνισης των Βουλγάρων, εντοπίζεται στο έργο του μοναχού Παΐσιου Χιλανδαρινού, ο οποίος έγραψε τη Σλαβοβουλγαρική Ιστορία, στο Άγιο Όρος το 1762, έργο που μέχρι το 1844 κυκλοφορούσε μόνο σε χειρόγραφο μορφή.

Αυτό που έλεγε η ιστορία του Χιλανδαρινού είναι, πως οι Βούλγαροι είναι ίσοι αν όχι ανώτεροι από τους υπόλοιπους Βαλκάνιους λαούς. Σύμφωνα με την οπτική του, η Βουλγαρία έπρεπε να αυξήσει τα σύνορά της ώστε να περιλαμβάνουν ολόκληρη τη Μακεδονία και τη Θράκη. Παρ' όλα αυτά, η ιστορία του Χιλανδαρινού διαδραμάτισε μικρή μόνο επιρροή στη δημιουργία της βουλγαρικής εθνικής συνείδησης. Λίγο αργότερα, το 1858, ο Ρακόφσκι αυτός ο «πατριάρχης της βουλγαρικής ελευθερίας»³⁵ διακήρυξε στην Οδησό πως οι Βούλγαροι πρέπει να ανακτήσουν με το σπαθί την ελευθερία τους.³⁶ Με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878 μάλιστα, η Βουλγαρία εξαπλώθηκε από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι περίπου την Αδριατική και από τον Δούναβη μέχρι το Αιγαίο, περιλαμβάνοντας σε αυτή την έκταση ολόκληρη τη Μακεδονία.³⁷ Η

³⁴ N.L. Akhund. ό.π. σ.8.

³⁵ Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου. *Οι Βαλκανικοί Λαοί...* ό.π. σ.223.

³⁶ Σταματόπουλος Δ. *Το Βυζάντιο μετά το έθνος. Το πρόβλημα της συνέχειας στις βαλκανικές ιστοριογραφίες*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2009. σ.137, 148-149.

R. Daskalov. *The Making of a Nation in the Balkans: Historiography of the Bulgarian Revival*. CEUPRESS, Budapest - New York 2004. σ.177.

G. Zbucnea. Varieties of Nationalism and National Ideas in Nineteenth- and Twentieth-Century Southeastern Europe, στο Theodorescu R. και Barrows L. C. *Politics and Culture in Southeastern Europe*. UNESCO, Βουκουρέστι 2001. σ.236-237.

³⁷ A. Rossos. *Macedonia and the Macedonians, a History*. Hoover University Press, Stanford - California 2008. σ.72.

συνθήκη μάλιστα ήταν αποτέλεσμα της δουλειάς του Πανσλαβιστή ρώσου διπλωμάτη, Νικολάι Ιγνάτιεφ. Για τους Βούλγαρους ο Άγιος Στέφανος αποτέλεσε έκφραση της Μεγάλης τους Ιδεάς.³⁸ Αυτό θα αλλάξει με το Συνέδριο του Βερολίνου καθώς στη συνθήκη που υπογράφηκε τα περισσότερα άρθρα αφορούσαν το ζήτημα της "Μεγάλης Βουλγαρίας".

Στα τέλη του 19ου αιώνα το Βερολίνο αποτελούσε σύμβολο της Γερμανίας. Η γερμανική βιομηχανία επιτάχυνε συνεχώς. Είχε καταφέρει να προφτάσει όλες τις ευρωπαϊκές βιομηχανίες και προσπέρασε τους πιο αδύναμους ανταγωνιστές. Το σιδηροδρομικό δίκτυο συνεχώς βελτιωνόταν και ένωνε το Βερολίνο με τις επαρχίες της ανατολικής Πρωσίας, ένα άλλο δίκτυο το ένωνε με τις βαριές βιομηχανίες της Λειψίας και του Κότμπους, ενώ μέσω του Αμβούργου υπήρχε πρόσβαση στις παγκόσμιες αγορές. Ο πληθυσμός του Βερολίνου είχε ξεπεράσει το ένα εκατομμύριο, καθώς αγρότες, επιχειρηματίες, γραφειοκράτες και δάσκαλοι κατέφταναν στη μεγάλη μητρόπολη. Έτσι λοιπόν το συνέδριο που έλαβε χώρα στο Βερολίνο, για την επίλυση της κρίσης που είχε ξεσπάσει, επιβεβαίωσε το κύρος της πόλης.

Η συνθήκη που ακολούθησε του Συνεδρίου, σχεδιάστηκε με σκοπό να απαλύνει την ένταση που δημιουργήθηκε μετά τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878. Μόνο η Γερμανία θα μπορούσε να εγγυηθεί την ουδετερότητα στα Βαλκάνια, καθώς εκείνη την περίοδο διέθετε και την στρατιωτική αρχή. Ένα είδος έντιμου χρηματιστή δηλαδή. Βέβαια, το Συνέδριο αποτέλεσε και μια ευκαιρία για τη Γαλλία να επανέλθει στη διπλωματική σκηνή μετά την αποτυχία του 1870 (Γαλλοπρωσικός πόλεμος) και να αποκτήσει το προνόμιο της προστάτιδας των Αγίων Τόπων στην Ιερουσαλήμ. Αυτό γιατί μετά το Βερολίνο η Γαλλία μπορούσε να επεμβαίνει στις οθωμανικές υποθέσεις.³⁹ Η Γερμανία εκείνη την περίοδο, αποτελούσε την ισχυρότερη δύναμη της Κεντρικής Ευρώπης. Αυτό οφείλεται στη μεγάλη οικονομική της ανάπτυξη που επιχειρούσε να διασφαλίσει. Γνώριζε πολύ καλά πως, μέσα από το σχέδιο του ανοίγματος της Ανατολής θα ένωνε τις ευρωπαϊκές αγορές με την Μέση Ανατολή.⁴⁰ Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στην επίσημη κατοικία του Ότο φον Βίσμαρκ, στον οποίον η Γερμανία είχε επενδύσει την δύναμή της, στο παλάτι Radziwill και διήρκησε ακριβώς έναν μήνα, από τις 13 Ιουνίου έως τις 13 Ιουλίου. Το συνέδριο του Βερολίνου έμοιαζε με επανάληψη του συνεδρίου της Βιέννης, το 1815, μόνο που τώρα πρωταγωνιστεί η διπλωματική ευφυΐα του Βίσμαρκ, σε αντίθεση με τον Μέτερνιχ. Για τον Τύπο, δεν υπήρχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον πέρα από τις προσωπικότητες που πλαισιώναν το συνέδριο,

³⁸ A. Heraclides. ό.π. σ.7.

³⁹ N.L. Akhund. ό.π. σ.11.

⁴⁰ Γ. Μέγας ό.π. σελ. 24-25.

καθώς οι αποφάσεις φαίνεται να είχαν παρθεί μεταξύ των μεγάλων Γερμανία, Αγγλία, Αυστροουγγαρία και Ρωσία. Η Ρωσία είχε ήδη συμφωνήσει τη διάλυση της Βουλγαρίας, πείθοντας μάλιστα τον σουλτάνο να δεχθεί αυτή την κίνηση από τον Δεκέμβριο του 1877, μέσω της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Αυτό που είχε αποφασιστεί επίσης, ήταν η είσοδος των αψβουργικών στρατευμάτων στην περιοχή της Βοσνίας - Ερζεγοβίνης, με σκοπό να εξασφαλιστεί η σταθερότητα. Αυτό που πέτυχε σίγουρα το συνέδριο του Βερολίνου, ήταν να μετατρέψει την βαλκανική χερσόνησο σε έναν τόπο πολιτικού παιχνιδιού μεταξύ των διπλωματών.

Παράλληλα με το συνέδριο του Βερολίνου, χιλιάδες πρόσφυγες κατέφταναν στην Κωνσταντινούπολη οδηγώντας την σε κατάρρευση, καθώς Ρώσοι στρατιώτες προέβησαν σε μαζικές δολοφονίες μουσουλμάνων στη Βουλγαρία. Η τουρκική πλευρά έθεσε αυτά τα ζητήματα στο συνέδριο αλλά δεν εισακούστηκε, αντιθέτως ταπεινώθηκε. Τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη προσπάθησαν να κερδίσουν κάτι με πρόσχημα την γενναιότητα στο πεδίο της μάχης ή την υπακοή τους στα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων. Η ελληνική πλευρά με εκπροσώπους τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη και τον Αλέξανδρο Ραγκαβή και αίτημα την εδαφική επέκταση της Ελλάδας, εισακούστηκε περίπου για μισή ώρα.⁴¹ Η τύχη των Ρουμάνων σχετικά με την προσάρτηση της Τρανσυλβανίας ήταν λίγο καλύτερη, λόγω ακριβέστερης πρότασης. Το συνέδριο αποφάσισε να λάβει υπόψη τις ρουμανικές αξιώσεις, αλλά ουσιαστικά αγνόησε τα εδαφικά αιτήματα του Βουκουρεστίου. Το συνέδριο επιφύλασσε το χειρότερο σενάριο για τους Σέρβους. Ο Βίσμαρκ απέκλεισε τον υπουργό εξωτερικών Ρίστιτς από το συνέδριο. Το μόνο που μπορούσε να κάνει ο υπουργός ήταν να αποστείλει τα αιτήματά του σε γραπτή μορφή, χωρίς όμως οι εκπρόσωποί του να ήταν υποχρεωμένοι να τα λάβουν υπόψη. Σχετικά με τα σερβικά αιτήματα, ο καγκελάριος διαβεβαίωσε πως θα υπάρξει ειδική συνθήκη

⁴¹ Η Ελλάδα γενικότερα στα τέλη του 19ου αιώνα, διεκδικούσε την επέκτασή της δίνοντας βάση στον εκσυγχρονισμό του στρατού, αλλά επεδίωκε και κρατικό εκσυγχρονισμό όπως για παράδειγμα το τρικουπικό σιδηροδρομικό δίκτυο το οποίο, μακροπρόθεσμα θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες μιας ενδεχόμενης επιστράτευσης. Στο οικονομικό πεδίο, σημειώθηκε σπουδαία οικονομική ανάπτυξη χάρη στους διεθνείς δανεισμούς, αλλά και στη διεθνή επιτήρηση μετά την χρεωκοπία του 1893. Όπως παρατηρεί ο Γ. Δερτιλής από το 1898 συνέβη στην Ελλάδα, ένα "οικονομικό θαύμα". Ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος ήταν τόσο αυστηρός, ώστε αναγκαστικά η κατάσταση βελτιώθηκε. Το σημαντικότερο αποτέλεσμα είναι, πως η Ελλάδα κατάφερε με αυτόν τον τρόπο να στηρίξει την εδαφική της βαλκανική επέκταση το 1912-1913.

βλ. Γ. Δερτιλής *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2014. σ.334-337.

Όσοσο μπορεί η Ελλάδα να μπήκε στους Βαλκανικούς πολέμους σε σχετικά άνετες συνθήκες παρ' όλα αυτά δεν δημιουργήθηκαν οι συνθήκες ώστε να αντέξει τα υπέρρογκα δάνεια.

βλ. Κ. Κωστής. «Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας» *Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, 18ος-21ος αιώνας*. Πόλις, Αθήνα 2013. σ. 566-567. και Π. Δ. Σωτηρόπουλος, *Εθνοτισμός, εθνικισμός και πολιτισμικοί πόλεμοι στο fin de siècle (1890-1916)*. Στο Δ. Σταματόπουλος (επιμ) *Πόλεμος και Επανάσταση στα Οθωμανικά Βαλκάνια (18ος-20ος αι.)* Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2019. σ.329.

μεταξύ Βιέννης και Βελιγραδίου. Από την πλευρά των Αλβανών στάλθηκαν οι ικανοί Φράσερι και Βρέτο, οι οποίοι όμως εγκατέλειψαν γρήγορα το Βερολίνο από την στιγμή που οι προτάσεις τους έπεσαν στο κενό. Παρόμοια τύχη είχε και το Μαυροβούνιο. Το μοναδικό βαλκανικό κράτος που μπορούσε να επωφεληθεί από το συνέδριο ήταν η Βουλγαρία. Και αυτό, γιατί οι ρωσικές επιδιώξεις βασίζονταν ιδιαίτερα σε ένα ισχυρό βουλγαρικό κράτος. Η μοίρα της Βουλγαρίας βέβαια, είχε προδιαγραφεί, καθώς πρόκειται να χάσει μεγάλο τμήμα της επικράτειάς της, αυτό της περιοχής της Μακεδονίας. Επομένως, η Βουλγαρία είχε, λόγω της Ρωσίας, διπλωματικό πλεονέκτημα έναντι των γειτόνων της, αλλά το συνέδριο συνδέθηκε με μια οδυνηρή εδαφική απώλεια. Στο τέλος του συνεδρίου Ρουμανία και Σερβία, που είχαν πολεμήσει κατά την διάρκεια της ανατολικής κρίσης, ήταν βαθιά δυσαρεστημένες.

Η αψβουργική αυτοκρατορία που κατάφερε να παραμείνει εκτός πολέμου ήταν ο μεγάλος νικητής, κερδίζοντας τον έλεγχο της Βοσνίας Ερζεγοβίνης και του Σαντζακιού του Νοβί Παζάρ.⁴² Οι αψβουργικές δυνάμεις, επιδόθηκαν σε συνεχείς εχθροπραξίες με τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς της περιοχής, καθώς οι τελευταίοι δεν μπορούσαν να δεχθούν πως θα βρίσκονται κάτω από χριστιανική ηγεσία.⁴³ Οι βρετανοί απέκτησαν τον έλεγχο της Κύπρου σε αντάλλαγμα της υπόσχεσης για προστασία των Τούρκων από την ρωσική απειλή, φοβούμενοι ωστόσο την υπερβολική επιρροή στους Βούλγαρους, που είχε αποκτήσει η Ρωσία. Αυτό που φοβήθηκαν οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν ουσιαστικά η δημιουργία μιας μεγάλης, υπό ρωσική κυριαρχία, Βουλγαρίας. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο περιόρισαν τα εδάφη της, ανάμεσα στον Δούναβη και την βαλκανική οροσειρά.⁴⁴

Καμία βαλκανική δύναμη δεν βγήκε από το Συνέδριο του Βερολίνου εντελώς ευχαριστημένη. Ο στρατηγικός χάρτης των Βαλκανίων αλλάζει. Σερβία, Ρουμανία και Μαυροβούνιο κερδίζουν κάποιες περιοχές εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε πάνω από το ένα τρίτο των περιοχών της και μεγάλο μέρος του μουσουλμανικού πληθυσμού της.⁴⁵ Βέβαια, η Ρουμανία έχασε την περιοχή της Βεσσαραβίας, αλλά πήρε ως αντάλλαγμα την περιοχή της βόρειας Δοβρουσάς. Το δυστυχές όμως για το

⁴² M. Glenny. *The Balkans, Nationalism, War, and the Great Powers*. House of Anansi Press, Toronto 2012. σ.146.

⁴³ Για την κυριαρχία των Αψβούργων στην Βοσνία Ερζεγοβίνη και στο Σαντζάκι του Νοβί Παζάρ βλ. R. Donia. *The Battle for Bosnia: Habsburg Military Strategy in 1878*, στο *Akademija Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna Izdanja XLIII, Σαράγιεβο* 1979.

⁴⁴ K. S. Pavlowitch. *Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945*, μτφ Χασιώτης Λουκιανός. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005. σ.166.

⁴⁵ C. Finkel. *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire 1300-1923*. Basic Books, Νέα Υόρκη 2006. σ.486.

Βουκουρέστι ήταν πωρος, υπό ρωσική πίεση, αναγκάστηκε να δώσει τμήμα της νότιας Δοβρουτσάς στους Βούλγαρους. Για την Σερβία, που συμμετείχε ενεργά στον πόλεμο, τα κέρδη ήταν αμελητέα. Έλαβε τις περιοχές του Νις και του Πιρότ, ακριβώς βόρεια από τα σύνορα με τη Μακεδονία. Έχασε όμως, σχεδόν το μισό των εδαφών που θα λάμβανε με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου. Η Μακεδονία και η Θράκη αποκαταστάθηκαν ως Οθωμανική Αυτοκρατορία. Για την Μακεδονία μάλιστα, δόθηκε η υπόσχεση διοικητικών μεταρρυθμίσεων. Η απώλεια της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης αποτέλεσε ένα χτύπημα για τον σλαβικό εθνικισμό και εμπόδιζε την δυτική επέκταση των Σέρβων. Φυσικά αυτός είναι και ο λόγος που ώθησε τις σερβικές φιλοδοξίες λίγο νοτιότερα, στην περιοχή της Μακεδονίας. Για την περίπτωση της Ελλάδας, οι Τούρκοι χρονοτριβούσαν ως προς τις εδαφικές της διεκδικήσεις για αρκετά χρόνια. Κατά κάποιο τρόπο Αθήνα και Πύλη δέχθηκαν συμβουλές, ώστε κάποια στιγμή να γίνουν συνοριακές ρυθμίσεις. Ωστόσο, η περιοχή της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης όπως και το Σαντζάκι του Νοβί Παζάρ χάνονται για πάντα για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ειδικά μετά την εγκατάσταση αψβουργικών στρατευμάτων στο Σαντζάκι του Νοβί Παζάρ. Η Βουλγαρία πλέον βρισκόταν κάτω από την ισχυρή επιρροή των Ρώσων.⁴⁶

⁴⁶ Για τις αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου, βλ. Ζ. Καστελάν. *Η Ιστορία των Βαλκανίων*, μτφ Αλιφέρη Βασιλική. Γκοβόστη, 1991.

B. Jelavich. *Ιστορία των Βαλκανίων II 20ος αιώνας*, μτφ Γιαννοπούλου Σταυρούλα. Πολύτροπον, Αθήνα 2006.

K.S. Pavlowitch. *Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945*, μτφ Χασιώτης Λουκιανός. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005.

M. Glenny. *The Balkans, Nationalism, War, and the Great Powers*. House of Anansi Press, Toronto 2012.

1.2. Η βουλγαρική πολιτική και η Μακεδονία μετά του Συνεδρίου του Βερολίνου

Το συνέδριο του Βερολίνου για την βουλγαρική πλευρά αποτέλεσε το έναυσμα για την έναρξη των επιδιώξεών της στην περιοχή της Μακεδονίας. Αυτό διότι μετά την ακύρωση της Μεγάλης Βουλγαρίας του Αγίου Στεφάνου, η ιδέα της αυτονομησης της Μακεδονίας άρχισε να ωριμάζει.⁴⁷ Η Βουλγαρία επιθυμούσε δηλαδή, μετά τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου να αποτελέσει ένα μεγάλο και ισχυρό κράτος ανάμεσα στα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη. Για να το πετύχει όμως αυτό, μετά τη συνθήκη του Βερολίνου, έπρεπε να έχει την υποστήριξη της Ρωσίας. Η Ρωσία επιθυμούσε να έχει ανάμειξη στα εσωτερικά ζητήματα της Βουλγαρίας, αυτό αντανακλούνταν και στο βουλγαρικό σύνταγμα, που ήταν ένα από τα πιο φιλελεύθερα στην Ευρώπη. Η Αγία Πετρούπολη, μέσω των προτάσεών της για ένα φιλελεύθερο σύνταγμα, φυσικά θα περιόριζε τις εξουσίες του πρίγκιπα. Το τελευταίο που χρειαζόταν η Ρωσία ήταν ένας ισχυρός πρίγκιπας, εμπόδιο στις επιδιώξεις της. Ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Φον Μπάτενμπεργκ, λόγω και της καταγωγής του, είχε δημιουργήσει μεγάλη ανησυχία στην πλευρά της Αγίας Πετρούπολης, η οποία τον θεωρούσε γερμανικό εμπόδιο, πόσο μάλλον μετά τη συνθήκη του Βερολίνου. Ο Μπάτενμπεργκ γνώριζε πολύ καλά πως δεν έπρεπε να βρεθεί απέναντι στις ρωσικές επιθυμίες. Επίσης, πως δεν θα επιβιώσει ως πρίγκιπας εάν η Βουλγαρία δεν ενωθεί με τις περιοχές της Ανατολικής Ρωμυλίας. Αυτό που ουσιαστικά γνώριζε ήταν πως ίσως χρειαζόταν να εναντιωθεί στις επιθυμίες του Βίσμαρκ, καθώς η Βουλγαρία δεν θα δεχόταν να βρίσκεται για καιρό διαχωρισμένη από την Ανατολική Ρωμυλία, από τη στιγμή που έχει και επιδιώξεις για την περιοχή της Μακεδονίας και τη Θεσσαλονίκη, θέλοντας να πετύχει πρόσβαση στο Αιγαίο. Η Ρωσία λοιπόν, προσπαθούσε από το 1879 και έπειτα να αποκτήσει πρόσβαση στα στρατιωτικά ζητήματα του Πριγκιπάτου της Βουλγαρίας τόσο μέσω του Υπουργείου Άμυνας, όσο και Ρώσων πρακτόρων, με σκοπό να ελέγχει επιπλέον πτυχές που αφορούσαν την οικονομική και πολιτική ζωή της περιοχής. Ο έλεγχος των στρατιωτικών σωμάτων όμως ήταν φυσικό πως θα δημιουργούσε τις αντιδράσεις των Βούλγαρων αξιωματούχων. Η τακτική του Τσάρου ήταν τέτοια που κατάφερε να δημιουργήσει αμφιβολίες στις τάξεις των Βούλγαρων χωρικών σχετικά με την καταλληλότητα του πρίγκιπα. Αυτό το έκανε ακόμα και με την διάδοση φημών που αφορούσαν την προσωπική ζωή του Αλέξανδρου, όπως για παράδειγμα η φήμη ότι έφερνε ιερόδουλες στην κατοικία του ή πως ήταν ομοφυλόφιλος κτλ. *"Η πολιτική της Ρωσίας βασίστηκε στις πολιτικές φιλοδοξίες*

⁴⁷ S.K. Pavlowitch. ό.π. σσ.181-182.

των προξένων και των στρατηγών της που υπηρετούσαν στην Βουλγαρία, οι περισσότεροι από τους οποίους θα επιθυμούσαν να δημιουργήσουν ένα σκοτεινό πορτραίτο του Πρίγκιπα Αλέξανδρου".⁴⁸ Ο Τσάρος προσπάθησε να ελέγξει και το ζήτημα των σιδηροδρόμων. Σύμφωνα με τη συνθήκη του Βερολίνου, η οποία υποχρέωνε πολλά βαλκανικά κράτη να επενδύσουν σε παρόμοια πολυδάπανα έργα, ο βαρόνος Χίρς επιθυμούσε την επέκταση του Orient Express μέσω της Βουλγαρίας. Ακριβώς αυτό το σημείο είναι και το εμπόδιο που έπρεπε να αντιμετωπίσει η Αγία Πετρούπολη. Ο Τσάρος αποσκοπούσε στη δημιουργία μιας σιδηροδρομικής γραμμής που θα είχε δύο βασικούς σταθμούς, το Ρούσε, στον Δούναβη και την Σόφια. Μια περιοχή μεγάλης στρατηγικής σημασίας για τους Ρώσους. Επομένως, οι Ρώσοι έπρεπε να προλάβουν τον Αυστριακό Βαρόνο Χίρς, ώστε να υλοποιήσουν τους στόχους τους. Ο υπουργός εξωτερικών της Βουλγαρίας, που ήταν μάλιστα ρωσόφιλος, είχε επισημάνει στον Μπάτενμπεργκ πως μέσω της πολιτικής των σιδηροδρόμων η Αυστρία έχει επιλέξει την Μακεδονία ως πεδίο δράσης της. Ήταν ένας ακόμη κίνδυνος που προστέθηκε μετά την αύξηση του βασιλείου της Ελλάδας, το οποίο πλέον συνόρευε με την Μακεδονία. Ουσιαστικά οι Βούλγαροι εκτός της Μακεδονίας, επιζητούσαν το βιλαέτι της Αδριανούπολης και τη Θράκη, ενώ η Ελλάδα σε πιθανή αναταραχή θα εξέφραζε ξεκάθαρη θέση για την περιοχή της Μακεδονίας γεγονός που θα έφερνε σε δύσκολη θέση την βουλγαρική πλευρά. Το ζήτημα της Βουλγαρίας του Αγίου Στεφάνου, ήταν δηλαδή ζήτημα που αφορούσε την περιοχή της Μακεδονίας.⁴⁹ Φυσικά όλα αυτά τα πολυδάπανα έργα απαιτούσαν την αύξηση των φόρων, ώστε να βρεθεί το κεφάλαιο για την υλοποίησή τους. Για πολλά χρόνια προκλήθηκε διαμάχη μεταξύ των βουλγαρικών κομμάτων για το συγκεκριμένο ζήτημα, αλλά το σημαντικότερο ήταν η αντίδραση που προκλήθηκε στην αγροτική τάξη της Βουλγαρίας. Η νέα τροπή των πραγμάτων, σε συνδυασμό με τις αντιδράσεις των Βούλγαρων αξιωματούχων που προαναφέρθηκε, ήταν η αιτία γέννησης νέων δεδομένων που έπρεπε να αντιμετωπίσει και η ρωσική πλευρά αλλά και η πλευρά του Πρίγκιπα. Τα νέα δεδομένα αφορούσαν έναν διαφορετικό βουλγαρικό εθνικισμό που άρχισε να αντιδρά στις τσαρικές απαιτήσεις. Η κατάσταση είχε αλλάξει, καθώς υπήρχε και το ζήτημα των Σλάβων προσφύγων που είχαν καταφύγει στην περιοχή από την Μακεδονία και πίεζαν για αναθεώρηση της συνθήκης του Βερολίνου. Οι Ρώσοι μπορεί να μην ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για μια πιθανή επίλυση του Μακεδονικού ζητήματος, σίγουρα όμως ήθελαν να πετύχουν την ένωση του Πριγκιπάτου με την Ανατολική Ρωμυλία. Το μείζον πρόβλημα πλέον δεν ήταν οι σιδηροδρομικές συνδέσεις. Ο Πρίγκιπας Αλέξανδρος βρέθηκε σε αδιέξοδο, καθώς από τη μία

⁴⁸ M. Glenny. ό.π. σ. 171

⁴⁹ Σ. Σφέτας. *Ελληνοβουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.43.

άρχισαν να οργανώνονται επαναστατικές οργανώσεις στην Ανατολική Ρωμυλία, που υποστήριζαν την ένωση και από την άλλη, υπήρχαν οι απαιτήσεις του Βερολίνου. Εάν απέρριπτε την ιδέα της ένωσης θα προκαλούσε την οργή του βουλγαρικού λαού, αλλά αν την υποστήριζε θα προκαλούσε την οργή του Βίσμαρκ. Ο Μπάτενμπεργκ προσπάθησε με επίσκεψή του στην Ελλάδα να επιλύσει το ζήτημα που διαιρούσε Έλληνες και Βούλγαρους. Αν η Ελλάδα δεν αντιδρούσε στην προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, τότε ίσως μπορούσε να υπάρξει κάποια συνεννόηση μεταξύ των δύο πλευρών. Από τη στιγμή όμως που η Βουλγαρία ήταν ακόμη ρωσικό προτεκτοράτο, η βουλγαρική πλευρά για κάθε απόφασή της θα έπρεπε να παίρνει έγκριση από τους Ρώσους. Αυτό που οδηγούσε όμως σε αδιέξοδο ήταν πως οι βουλγαρικές διεκδικήσεις περιελάμβαναν το όνειρο της Μεγάλης Βουλγαρίας του Αγίου Στεφάνου, κάτι που σήμαινε πως η Θεσσαλονίκη αποτελεί πιθανή διεκδίκηση των Βουλγάρων. Μέσα σε αυτό το κλίμα της επίσκεψης Μπάτενμπεργκ στην Αθήνα, προμηνύονταν μια νέα βαλκανική κρίση λόγω της αυστριακής πολιτικής σε διάφορες βαλκανικές περιοχές. Ο νόμος για τη στράτευση, του 1882, έφερε την αντίδραση των Βόσνιων Σέρβων και των Βόσνιων μουσουλμάνων. Αντιδράσεις προκάλεσε και η φιλοαυστριακή πολιτική του Μίλαν Ομπρένοβιτς αλλά και ο έλεγχος των ακτών του Μαυροβουνίου. Αυτό που σκέφτηκε ως λύση ο Μπάτενμπεργκ και το εξέφρασε και στον Ραγκαβή, ήταν μια πιθανή συνεργασία μεταξύ Ελλάδας, Σερβίας, Βουλγαρίας και Μαυροβουνίου, κατά της αυστριακής πολιτικής. Στην Ελλάδα, τόσο η θερμή υποδοχή του Βούλγαρου ηγεμόνα, όσο και η θερμή υποδοχή του Μπάτενμπεργκ, μαρτυρούσε το γενικότερο κλίμα. Ωστόσο, οι συζητήσεις ήταν μόνο τυπικού χαρακτήρα και αυτό γιατί δεν υπήρξε καμία νύξη για σημαντικά ζητήματα, όπως η οροθέτηση σφαιρών επιρροής στην Μακεδονία ή το βουλγαρικό σχίσμα.⁵⁰ Η πίεση άρχισε να μεγαλώνει όταν το καλοκαίρι του 1885 δύο άνδρες επισκέφθηκαν το γραφείο του Αλέξανδρου αφήνοντάς του ένα σημείωμα που έγραφε "Ελευθερία ή θάνατος. Μυστική Επαναστατική Επιτροπή".

Μετά το συνέδριο του Βερολίνου η περιοχή της Μακεδονίας αφέθηκε σε ιδιαίτερα δύσκολη κατάσταση. Πρόκειται για μια ιδιαίτερης σημασίας περιοχή με στρατηγική θέση, λόγω της κοιλάδας που διασχίζει ο ποταμός Βαρδάρης και ο ποταμός Στρυμόνας. Οικονομικό κέντρο της περιοχής αποτελούσε το λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Χαρακτηριστικό της περιοχής είναι η ιδιαίτερη πολιτισμική της σύνθεση. Κατοικούσαν σε αυτήν πολλοί μουσουλμάνοι, χριστιανοί, εβραίοι Βλάχοι που μιλούσαν μια ρουμανική διάλεκτο καθώς και Ρομά και Αλβανοί. Μπορεί για παράδειγμα χριστιανικά, μουσουλμανικά, βλάχικα ή αλβανικά χωριά να βρισκόντουσαν δίπλα - δίπλα. Επομένως, όποιος κατείχε την περιοχή

⁵⁰. Σ. Σφέτας, *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.45-53.

της Μακεδονίας θα επισφράγιζε και την κυριαρχία του στα Βαλκάνια.⁵¹ Η επιστροφή της περιοχής στην οθωμανική αυτοκρατορία είχε ως αποτέλεσμα πολλά χωριά να καταστραφούν, ενώ Έλληνες, Αλβανοί και Τούρκοι αγρότες εκδιώχθηκαν. Έτσι στις απαρχές του 20ου αι. η Μακεδονία δεν βρισκόταν στην καλύτερη οικονομική κατάσταση ενώ παράλληλα επικρατούσε η αγροτική οικονομία.⁵² Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήδη από τα τέλη του 19ου αι. ήταν η ανάπτυξη άτακτων αντάρτικων ομάδων. Οι Έλληνες της περιοχής μάλιστα ήρθαν σε δύσκολη θέση από την στιγμή που βρισκόντουσαν ανάμεσα στη βίαιη οθωμανική πολιτική και στις μουσουλμανικές αντάρτικες ομάδες. Ο βαθμός εχθρότητας μεταξύ σλάβων και Τούρκων ήταν μεγαλύτερος στη συνοριακή γραμμή που χώριζε την Βουλγαρία με την οθωμανική Μακεδονία. Η Βουλγαρία στράφηκε σε προσπάθειες που αφορούσαν κυρίως τον προσηλυτισμό πληθυσμών που μιλούσαν το τοπικό ιδίωμα αλλά παρέμεναν πιστοί στο Πατριαρχείο. Με τον καιρό οι προσπάθειες αυτές εξελίχθηκαν σε βιαιότερες ενέργειες. Στις 17 Οκτωβρίου του 1878, με ηγέτη τον Καραστοϊλοφ δύναμη τετρακοσίων περίπου ανδρών επιτέθηκε στο πανδοχείο της Κρέσνα, όπου βρισκόταν το τουρκικό τάγμα. Αυτή ήταν η πρώτη από τις πολλές επιχειρήσεις που ενορχήστρωσε η επιτροπή Εντίνστβο, με σκοπό την απελευθέρωση περιοχών, στις οποίες κατοικούσαν Βούλγαροι και την ένωσή τους με το Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας. Κύριος εκφραστής της κίνησης ήταν ο Ποπ Γκεοργκίεφ - Μπερόφσκι που μαζί με άλλα μέλη του κινήματος, όπως ο Καραστοϊλοφ, οδήγησαν στην εξάπλωσή του. Η εξέγερση της Κρέσνα ήταν πράγματι μια ιδεαλιστική κίνηση, η οποία πλέον παρουσιάζει αρκετές αποκλίσεις αναλόγως της πλευράς που μελετάει το γεγονός. Για έναν Βούλγαρο ιστορικό οι επαναστάτες θεωρούνται Βούλγαροι, ενώ για κάποιον άλλον Μακεδόνες. Ένα κείμενο των επαναστατών της Κρέσνα με τίτλο "οι κανόνες της Μακεδονικής επαναστατικής επιτροπής", ιδιαίτερα λεπτομερές, καθώς περιλαμβάνει 211 κανόνες, απευθύνεται σε όλους όσους αισθάνονται Μακεδόνες, ανεξαρτήτου πίστης και εθνικότητας κάτι που είναι ιδιαίτερα παράδοξο. Στο ίδιο κείμενο όμως αναφέρεται πως στόχος της επαναστατικής επιτροπής είναι η απελευθέρωση της ένδοξης Μακεδονίας, χώρας του Κύριλλου και του Μεθόδιου. Είναι φανερές επομένως οι αντιφάσεις που φανερώνουν πως ο σλαβικός εθνικισμός είναι χτισμένος επάνω σε εύθραυστα θεμέλια. Μετά την αποτυχία της εξέγερσης οι Οθωμανοί συνέχισαν να κάνουν δύσκολη τη ζωή των κατοίκων, αλλά το βασικό συμπέρασμα είναι πως η Οθωμανική αυτοκρατορία δεν κατόρθωσε να εξασφαλίσει ασφαλείς συνθήκες στην περιοχή της Μακεδονίας.

⁵¹ B. Jelavich. *Ιστορία των Βαλκανίων II 20ος αιώνας*, μτφ Γιαννοπούλου Σταυρούλα. Πολύτροπον, Αθήνα 2006. σσ. 148-149.

⁵² B. Βλασίδης. *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση...* ό.π. σσ. 10-11.

Αυτή η περιοχή μετά το συνέδριο του Βερολίνου είχε μεγάλη σημασία για τους Βούλγαρους. Ο λόγος ήταν, πως ενώ με την συνθήκη του Αγίου Στεφάνου οι Βούλγαροι έλαβαν από τους Ρώσους την ανατολική Θράκη και την Μακεδονία, αμέσως μετά με τις αποφάσεις του συνεδρίου του Βερολίνου τις έχασαν. Βασικό σημείο που αναδεικνύει τη σημασία της περιοχής για τους Βούλγαρους, είναι πως οι βουλγαρικές ελίτ θεωρούσαν τους Σλάβους κατοίκους της περιοχής, Βούλγαρους. Αυτό οφείλεται κυρίως σε δύο λόγους: αφενός εξαιτίας της διαλέκτου που μιλούσαν, η οποία ήταν πολύ κοντά στα βουλγαρικά, αφετέρου, καθώς πέρα από το γλωσσικό κομμάτι, υπήρχε και η έλξη αυτών των Σλάβων προς την βουλγαρική εκκλησία. Το γεγονός πως οι Σλάβοι της περιοχής αποκαλούνταν Μακεδόνες, δεν έχει να κάνει με άρνηση της βουλγαρικής ταυτότητας, αλλά με την αίσθηση πως ανήκαν στην περιοχή της Μακεδονίας. Όπως ακριβώς δηλαδή γίνεται και με την ελληνική πλευρά. Ενώ λοιπόν στην αρχή ο στόχος ήταν ένας και κοινός και περιελάμβανε την απομάκρυνση των Οθωμανών από την περιοχή, αργότερα αλλάζει λόγω των πολιτικών καταστάσεων, φανερώνοντας το πόσο εύθραυστες είναι οι ταυτότητες των ανθρώπων.⁵³ Από το 1886 και έπειτα, μετά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας από τους Βούλγαρους, σημαίνουν σημείο της βουλγαρικής πολιτικής ήταν η Μακεδονία. Η γλώσσα που μιλούσαν στην Μακεδονία δεν ήταν πρόβλημα για τους Βούλγαρους, αυτό που αποτέλεσε ζητούμενο ήταν να αποκτηθεί κάποιου είδους συνείδηση, στόχος που θα υλοποιούνταν μέσω του εκκλησιαστικού έργου της Εξαρχίας. Έτσι, κάποια χρόνια αργότερα οι Βούλγαροι άρχισαν να αποκτούν Εξαρχικούς επισκόπους στα Σκόπια και στην Αχρίδα.⁵⁴

Για την Αθήνα ένα ζήτημα που προέκυψε, ήταν αυτό του ελληνισμού της Ανατολικής Ρωμυλίας. Παρ' όλα αυτά εξελίχθηκε σε ένα ζήτημα που η ελληνική πλευρά θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί. Μπορεί ο ελληνισμός στην Ανατολική Ρωμυλία να ήταν χαμένη υπόθεση, αλλά η ελληνική διπλωματία μπορούσε να χρησιμοποιήσει την παραμονή του στην περιοχή ως μέσο πίεσης για την Μακεδονία. Η προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1885 και η βουλγαρική πολιτική δεν ενδιαφερόταν καθόλου για τον ελληνισμό της περιοχής, κάτι που προμήνυε την τύχη του.⁵⁵

⁵³ M. Glenny. ό.π. σ.149.

⁵⁴ Σ. Σφέτας. *Η Διαμόρφωση της Σλαβομακεδονικής ταυτότητας, Μια επώδυνη διαδικασία*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003.

⁵⁵ Σ. Σφέτας. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.33-34.

2. Η κατάσταση στην Ανατολική Ρωμυλία μέχρι τον πόλεμο του 1885

Για τους Βούλγαρους η εξωτερική τους πολιτική βασίζονταν σε δύο άξονες. Ο ένας αφορούσε την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας και ο άλλος την προσάρτηση των παραλίων του Αιγαίου, αφού πρώτα θα εξασφαλιζόνταν η περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας. Βέβαια, οι προθέσεις της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με την συμφωνία που υπογράφηκε τον Ιούνιο του 1881, μεταξύ των τριών Αυτοκρατοριών· Ρωσίας, Αυστροουγγαρίας και Γερμανίας. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή τη συνθήκη, οι Αυτοκρατορίες της Γερμανίας και των Αψβούργων δέχθηκαν την ρωσική πρόταση, ώστε να μην υπάρξουν εμπόδια στην προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας αλλά η Ρωσία ήταν υποχρεωμένη να εμποδίσει κάθε βουλγαρική προσπάθεια για επέκταση στην Μακεδονία.⁵⁶ Φυσικά η βουλγαρική εξωτερική πολιτική είχε διαφορετική άποψη. Σε αυτή τη φάση η βουλγαρική Εξαρχία βασίζεται στον προσηλυτισμό και έτσι δρα και ως πολιτικός θεσμός πέρα από θρησκευτικός. Από το 1885 και έπειτα, η βουλγαρική εξωτερική πολιτική διαπιστώνει πως πέρα από την δράση ένοπλων δυνάμεων, πολύ σημαντική για την επικράτηση στην περιοχή θα είναι και η λειτουργία της εκπαίδευσης. Σε αυτήν ακριβώς την λογική βασίστηκε και ο Ατανάς Σοπόφ, γνωστός και με το ψευδώνυμο Οφείκοφ⁵⁷ και γραμματέας της Εξαρχίας. Ως εκπρόσωπος της βουλγαρικής προπαγάνδας θεωρούσε πως η Βουλγαρία θα διατηρήσει βουλγαρική την Μακεδονία μέσα από την εκπαίδευση, πριν προβεί σε ένοπλες ενέργειες. Η εκπαίδευση ουσιαστικά, ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους επιστρατεύθηκε από όλες τις εθνικές δυνάμεις, με σκοπό κυρίως την εκμάθηση της γλώσσας και την διαμόρφωση εθνικής συνείδησης. Τα ερμηνευτικά εργαλεία που χρησιμοποιεί η κάθε πλευρά παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης. Η ελληνική και οθωμανική στατιστική, χρησιμοποιεί ως βασικό παράγοντα του εθνικού προσδιορισμού την θρησκεία και συγκεκριμένα την ένταξη σε μια εθνοθρησκευτική κοινότητα, δηλαδή το μιλέτι. Οι Βούλγαροι και οι Σέρβοι χρησιμοποιούν ως κριτήριο τη μητρική γλώσσα του πληθυσμού.⁵⁸ Έλληνες δηλαδή, είναι μόνο οι ελληνόφωνοι. Όσο περισσότεροι μιλούν την ελληνική γλώσσα, τόσο ισχυρότερη η ελληνική παρουσία στην περιοχή και αντίστροφα. Η υπεροχή του ενός στρατοπέδου έναντι του άλλου, εξαρτάται σε πολύ μεγάλο

⁵⁶ Β. Γούναρης. *Οι ελληνοβουλγαρικοί ανταγωνισμοί μέσα από τις ανταποκρίσεις του Φάρου της Μακεδονίας (Φθινόπωρο 1885)*. Θεσσαλονίκη: Μακεδονικά 1983. σ.149

⁵⁷ Β. Γούναρης. ό.π. σσ.150-151

⁵⁸ Τ. Κωστόπουλος. *Η Απαγορευμένη Γλώσσα, κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*. Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000. σ.23.

βαθμό από την γλώσσα. Εκεί ακριβώς, έγκειται η σημαντικότητα του ιδεολογικού ρόλου της εκπαίδευσης.

Για την βουλγαρική πλευρά, ο γλωσσικός εθνικισμός αποτελούσε τη βάση της προπαγάνδας, κυρίως εξαιτίας της ομοιότητας της βουλγαρικής γλώσσας με την σλαβομακεδονική. Στα εξαρχικά σχολεία οι μαθητές διδάσκονταν πως όποιος μιλάει βουλγαρικά είναι και Βούλγαρος. Οι διαφωτιστές της Εξαρχίας στα κηρύγματά τους, στην περιοχή της Μακεδονίας, προσπαθούσαν να πείσουν για τη χρήση της μητρικής γλώσσας των πιστών στη θεία λειτουργία, αλλά και στην εκπαίδευση κάτι που αργότερα θα κάνει και η ΕΜΕΟ που θα προτείνει την προσχώρηση των σλαβόφωνων χωριών της Μακεδονίας στη Βουλγαρία. Μια ενδιάμεση εκδοχή των σλαβομακεδονικών ωστόσο χρησιμοποιήσαν στα σχολεία τους και οι Σέρβοι ως γλώσσα διδασκαλίας.⁵⁹

Η Ανατολική Ρωμυλία, ως περιοχή, είχε μεγάλο ενδιαφέρον για την εταιρεία Ανατολικών Σιδηροδρόμων του βαρόνου Χίρς. Αυτό διότι η εταιρεία επιθυμούσε τη σύνδεση Κωνσταντινούπολης - Βιέννης και ένα μέρος της σιδηροδρομικής γραμμής Κωνσταντινούπολη - Μπέλοβο, με μια διακλάδωση προς Αλεξανδρούπολη, θα περνούσε από την Ανατολική Ρωμυλία. Ενδιαφέρον όμως παρουσίαζε και λόγω των πολλών εθνικοτήτων που διέμεναν στην περιοχή. Για το βουλγαρικό στοιχείο ενδιαφέρονταν φυσικά η Ρωσία. Έτσι, στις ρωσικές οδηγίες για το Σύνταγμα της περιοχής, στον πρόξενο στη Φιλιππούπολη, δόθηκε ξεκάθαρη γραμμή να αποτραπεί σε Έλληνες η κατοχή ισχυρών θέσεων έναντι των Βουλγάρων. Στις εργασίες για τη σύνθεση του συνταγματικού χάρτη της Ανατολικής Ρωμυλίας, ο εκπρόσωπος της Αυστροουγγαρίας Βενιαμίν Κάλλαϋ επέβαλλε την αναγνώριση της ελληνικής γλώσσας ανάμεσα στη βουλγαρική και στην τουρκική ως ισότιμη. Η σουλτανική αρχή στην περιοχή εκφράζονταν μέσω του δικαιώματος αποστολής οθωμανικού στρατού, εάν υπήρχε αίτημα του ηγεμόνα της Ανατολικής Ρωμυλίας στην περιοχή για τη διάλυση της Τοπαρχιακής Συνέλευσης, η οποία ασκούσε την νομοθετική εξουσία. Ο τσάρος μάλιστα για να δεχθεί το αίτημα των Αφβούργων και να αποχωρήσουν τα στρατεύματά του από την Ανατολική Ρωμυλία, απαίτησε την αποχώρηση των οθωμανικών στρατευμάτων. Η ανάγκη για εκβουλγαρισμό της περιοχής, από την στιγμή μάλιστα που οι Βούλγαροι αποτελούσαν την πλειοψηφία της περιοχής, φάνταζε επιτακτική. Οι Έλληνες αποτελούσαν μια κοσμοπολίτικη μειοψηφία και για αυτόν τον λόγο, ως πρώτος διοικητής της Ανατολικής Ρωμυλίας διορίσθηκε ο Αλέκος Βογορίδης, ο οποίος αντανάκλούσε το πνεύμα της περιόδου. Έτσι, έγινε δεκτός από την ελληνική πλευρά. Η θητεία του Βογορίδη έληξε τον Απρίλιο του 1884, παρά το γεγονός

⁵⁹ Τ. Κωστόπουλος, ό.π. σ.48.

πως οι Μεγάλες Δυνάμεις επιθυμούσαν την ανανέωση της θητείας του για πέντε ακόμη έτη. Ως διάδοχος του διορίστηκε από τον σουλτάνο, που ακολούθησε την ρωσική γραμμή, ο Κρέστεβιτς. Αμέσως προκηρύχθηκαν εκλογές τον Σεπτέμβριο του 1884, τις οποίες κέρδισε το Λαϊκό κόμμα. Μπορεί το Λαϊκό κόμμα να υποστήριζε την ένωση της Ανατολικής Ρωμυλίας με την Βουλγαρία, αλλά στην πράξη θεώρησε πως οι συνθήκες δεν είναι κατάλληλες και δεν έχουν ωριμάσει. Ο λόγος ήταν η ρήξη στις σχέσεις του Μπάτενμπεργκ με τους Ρώσους αξιωματούχους, γεγονός που δημιούργησε εμπόδια στην πολιτική του Λαϊκού κόμματος, μη μπορώντας να αναλάβει δράση σχετικά με το ζήτημα της Ανατολικής Ρωμυλίας και της ένωσής της με την Βουλγαρία. Το Φιλελεύθερο κόμμα, που βρίσκονταν στην πλευρά της αντιπολίτευσης, δεν έχασε ευκαιρία για να κερδίσει έδαφος και να τους χαρακτηρίσει ως ψευδοενωτικούς. Μέσα σε αυτήν την κατάσταση ιδρύθηκε στην Φιλιππούπολη, υπό την ηγεσία του διανοούμενου Στογιάνωφ, η Βουλγαρική Μυστική Επαναστατική Κεντρική Επιτροπή, τον Φεβρουάριο του 1884. Η ιδέα της ένωσης πλέον απέκτησε νέα δυναμική. Φυσικά μετά την ίδρυση της Επαναστατικής Επιτροπής ο κίνδυνος για τους Έλληνες της περιοχής υπήρξε μεγάλος, κυρίως στις απομονωμένες αγροτικές κοινότητες. Στην επέτειο της υπογραφής της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου, η Βουλγαρική Μυστική Επαναστατική Επιτροπή οργάνωσε συλλαλητήριο με πρόφαση την καταπίεση των Βούλγαρων της Μακεδονίας, οι οποίοι κατά τους διοργανωτές αποτελούσαν την πλειονότητα. Σε απάντηση οργανώθηκε αντισυλλαλητήριο που καλούσε τις Μεγάλες Δυνάμεις να μην δίνουν βάση στη βουλγαρική φαντασίωση, καθώς Έλληνες και Τούρκοι αποτελούσαν την πλειονότητα της περιοχής. Το κλίμα εναντίον των Ελλήνων, αλλά και γενικότερα, ήταν τεταμένο· η κατάσταση αυτή ξεκίνησε μετά την ίδρυση της Επαναστατικής Επιτροπής. Τις πρώτες μέρες του Σεπτεμβρίου 1885, η κατοικία του διοικητή Κρέστεβιτς πολιορκήθηκε. Ο ίδιος είχε το δικαίωμα να καλέσει τα οθωμανικά στρατεύματα για επίλυση του ζητήματος, αλλά κάτω από την πίεση του Λαϊκού κόμματος, το οποίο συνεργάστηκε με την Βουλγαρική Μυστική Κεντρική Επαναστατική Επιτροπή, υποχώρησε και δέχθηκε την ένωση.⁶⁰ Τελικά υπό την πίεση των επαναστατών, που τον Σεπτέμβριο κατέλαβαν την πρωτεύουσα της Ανατολικής Ρωμυλίας, ο Πρίγκιπας Αλέξανδρος αναγκάστηκε να δεχθεί την ένωση της Βόρειας και της Νότιας Βουλγαρίας.⁶¹ Τα μέλη της Κεντρικής Επαναστατικής Επιτροπής στελέχωσαν έπειτα από αυτά τα γεγονότα τη νέα κυβέρνηση. Το διεθνές δίκαιο ορίζει παρόμοια γεγονότα ως πραξικόπημα. Λόγω όμως του γεγονότος, πως η Ανατολική Ρωμυλία δεν μετατράπηκε σε ρωσικό προτεκτοράτο, οι Μεγάλες Δυνάμεις παρέμειναν απαθείς στις εξελίξεις.

⁶⁰ Σ. Σφέτας. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σσ.62-87.

⁶¹ M. Glenny., ό.π. σ.173

Αυστροουγγαρία και Αγγλία ιδιαίτερα ικανοποιημένες από αυτές τις εξελίξεις, καθώς οι ρωσοβουλγαρικές σχέσεις ψυχράνθηκαν, αποδέχθηκαν την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας.

Η κήρυξη της ενοποίησης είχε αρνητικές επιπτώσεις για τον ελληνικό πληθυσμό της περιοχής από την πρώτη στιγμή. Η ελληνική γλώσσα καταργήθηκε από επίσημη γλώσσα, ενώ προκλήθηκαν και ταραχές στις εκλογές του 1886. Ένα από τα χαρακτηριστικά γεγονότα ήταν πως μέσα σε κλίμα τρομοκρατίας απαγορεύθηκε σε Έλληνες να ψηφίσουν, με αποτέλεσμα να μην εκλεγεί κανένας Έλληνας βουλευτής, αν και υπήρχαν περιοχές που πατροπαράδοτα σε κάθε εκλογές εξέλεγαν, έναν τουλάχιστον βουλευτή.⁶² Η ελληνική πλευρά ανησυχούσε για τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες θέλοντας να επιτύχουν την έξοδο της Βουλγαρίας από την ρωσική σφαίρα επιρροής, επέδειξαν χαλαρότητα στο ζήτημα της ενοποίησης, το οποίο συνόδευσαν εχθρικές συμπεριφορές κατά του ελληνικού πληθυσμού της περιοχής. Επιπρόσθετα, μετά την κήρυξη της ενοποίησης, η οποία επιτεύχθηκε μάλιστα από Γερμανό, η ρωσική πλευρά απέσυρε τα στρατεύματά της κάνοντας την Βουλγαρία ευάλωτη σε επικείμενες απειλές. Αυτό που έκανε ουσιαστικά η Ρωσία, ήταν να αποφύγει μια σύγκρουση με την Αυστροουγγαρική πλευρά για να μην δημιουργηθεί κρίση στην περιοχή. Ωστόσο, δεν είχαν μόνο οι μεγάλες δυνάμεις μερίδιο στην περιοχή. Ο βασιλιάς Μίλαν είχε ετοιμάσει, όπως αναφέρθηκε, έναν μόνιμο τακτικό στρατό τον οποίο ήταν έτοιμος να δοκιμάσει. Από το 1887 και έπειτα ο πρωθυπουργός της Βουλγαρίας Στέφαν Σταμπούλοφ διατήρησε μια αντιρωσική στάση και υιοθέτησε μια πολιτική ειρήνης με την Πύλη. Μπορεί οι Ρώσοι πανσλαβιστές να ενδιαφέρονταν ακόμη για τους νότιους Σλάβους, αλλά η γενικότερη ρωσική στάση βρισκόταν σε πλήρη αρμονία με την επιθυμία των Αψβούργων για διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης στην περιοχή νότια των Βαλκανίων. Έτσι ο τσάρος μπορούσε να ασχοληθεί ελεύθερα με νέες πολιτικές, σχετικές με την αναζήτηση νέων αγορών που αφορούσαν την περιοχή της Μαντζουρίας και της Κορέας, από την στιγμή που θα υποστήριζε τον σουλτάνο στα θέματα των Βαλκανίων, καθώς δεν μπορούσε να δημιουργηθεί ευρωπαϊκή αποσταθεροποίηση που θα οδηγούσε σε κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο τσάρος Νικόλαος II εξασφάλισε την υποστήριξη του Γερμανού αυτοκράτορα Βίλχελμ II, ο οποίος επιθυμούσε την επέκταση των εμπορικών δρόμων από την Γερμανία, μέσω της Τουρκίας, στον Περσικό Κόλπο. Μάλιστα θα κάλυπτε τα μετόπισθεν της Ρωσίας, ώστε να μπορέσει ο τσάρος να ασχοληθεί με τις νέες περιοχές. Για αυτόν τον λόγο η ρωσική πλευρά είχε δηλώσει πως σε επικείμενη ένταση μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας θα ήταν αντίθετη. Ο πρίγκιπας Φερδινάνδος

⁶² Σ. Σφέτας. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σσ. 97--98

της Βουλγαρίας, ενημερώθηκε πως ακόμη κι αν κέρδιζε την Οθωμανική Αυτοκρατορία, λόγω της έντασης που υπήρχε, δεν θα λάμβανε εδάφη. Ο υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας Λάμπσοντοφ είχε ενθαρρύνει την Πύλη στο να πάρει τα δραστικότερα μέτρα εναντίον των ανταρτών στην Μακεδονία. Κινήσεις που μαρτυρούν την επιθυμία της Ρωσίας για διατήρηση του status quo στην περιοχή. Η πανσλαβική κοινή γνώμη όμως δεν έπρεπε να δυσαρεστηθεί από αυτή την απραξία της Ρωσίας. Για αυτόν τον λόγο τον Φεβρουάριο του 1903, στην Μυρστέγη σε συνεννοήσεις με εκπροσώπους της Αυστροουγγαρίας και την Πύλη έγιναν προσπάθειες για αναδιοργάνωση της χωροφυλακής, με τη συμμετοχή χριστιανών σε αυτή. Φυσικά υπήρξαν αντιδράσεις από τους μουσουλμάνους, οι οποίοι δεν μπορούσαν να δεχθούν πως θα υπάρχουν ανάμεσά τους οπλισμένοι χριστιανοί.⁶³

Η ανατροπή του status quo στην περιοχή ήταν δεδομένο πως θα οδηγούσε σε αλλαγή των ισορροπιών και σε έντονες καταστάσεις. Το κλίμα εκείνης της περιόδου αντανακλάται στις κινήσεις του Μίλαν Ομπρένοβιτς στην Μακεδονία. Η Σερβία ήταν μια δύναμη που είχε ξεκαθαρίσει τις διεκδικήσεις της για την περιοχή της Μακεδονίας.

⁶³ M.D. Perry. *Russian History*, 1980, Vol. 7, No. 1/2, Special Issue: Studies in Early and Modern Russian History and Literature in honor of the sixtieth birthday of H. W. Dewey, (1980). σ. 204-205.

3. Η πολιτική του Μίλαν Ομπρένοβιτς

Την περίοδο του 1883 ο Μίλαν Ομπρένοβιτς διατηρούσε στενές σχέσεις με την Βιέννη και το παλάτι Χόφμπουργκ, το οποίο επισκεπτόταν συχνά. Αυτό ήταν φυσικό επακόλουθο, καθώς στο Συνέδριο του Βερολίνου οι Σέρβοι δέχθηκαν την αμέριστη υποστήριξη της Βιέννης. Από τότε ανήκε στην αψβουργική σφαίρα επιρροής. Μέχρι το 1856 η Σερβία αναγνώριζε τη Ρωσία ως μοναδική αξιόλογη Μεγάλη Δύναμη, ενώ στην Ευρώπη είχε διαπιστώσει πως Μεγάλη Δύναμη αποτελεί η αυτοκρατορία των Αψβούργων. Για την Ρωσία οι περιοχές της Σερβίας, της Βοσνίας Ερζεγοβίνης και του Σαντζακιού του Νοβί Παζάρ ανήκαν στην επιρροή της Βιέννης. Η πράξη υποστήριξης όμως περιλάμβανε κάποια ανταλλάγματα. Η Σερβία μετατράπηκε σε αγροτική κτήση της Αυστροουγγαρίας και μια μυστική συμφωνία όριζε πως ο Μίλαν δεν θα μπορεί να προχωρά σε καμία σύναψη συνθήκης χωρίς να πάρει πρώτα την έγκριση της Βιέννης.⁶⁴ Παρ' όλα αυτά, σκοπός του Μίλαν ήταν να διατηρεί τόσο στενές σχέσεις ώστε να επιβεβαιώνει το status του μονάρχη. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο, ήταν ιδιαίτερα δυσαρεστημένος με την κατάσταση στην οποία βρισκόταν το Βελιγράδι. Πρέπει να τονιστεί πως η Σερβία διαδέχθηκε την γεωγραφική περιοχή που βρισκόταν το πασαλίκι του Βελιγραδίου. Η μετάβαση αυτή, από την παλιά στη νέα τάξη πραγμάτων, δεν ήταν καθόλου εύκολη για τους κατοίκους της περιοχής, καθώς είχαν να αντιμετωπίσουν το δίπολο πόλη-χωριό. Η συγκεκριμένη μετάβαση βέβαια, αφορά σε γενικές γραμμές ολόκληρη τη βαλκανική χερσόνησο. Καθ' όλη τη διάρκεια της πρώιμης νεωτερικότητας τα Οθωμανικά Βαλκάνια δεν ήταν ένα ομοιογενές σύνολο, αντίθετα αποτέλεσαν ένα σύνολο δικτύων κοινωνικών υποσυστημάτων, στο οποίο συνυπήρχαν περιοχές που βασιζονται στην αγροτική και πνευματική ζωή.⁶⁵ Πρόκειται για έναν κοινωνικο-ιστορικό παράγοντα που επηρέασε και τη σύσταση της εθνικής ταυτότητας των Βαλκανίων και στην περίπτωση μας της Σερβίας και της Βουλγαρίας. Οι αγροτικές οικογένειες των Βαλκανίων κατανάλωναν οι ίδιες το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής τους, ενώ οι πόροι από τα προϊόντα που κατέληγαν στις τοπικές αγορές χρησιμοποιούνταν για να πληρωθούν οι φόροι και να αγοραστούν τα αναγκαία που οι ίδιες δεν μπορούσαν να παράξουν. Αυτή η συνθήκη ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με την βιομηχανική κοινωνία του 19ου αιώνα και τον τρόπο ζωής της.⁶⁶

⁶⁴ K. S. Pavlowitch. ό.π. σ. 179

⁶⁵ S.G. Markovich. *Patterns of National Identity Development among the Balkan Orthodox Christians during the Nineteenth Century* στο *Balkanica XLIV*, Annual of the Institute for Balkan Studies. Institute for Balkan Studies Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade 2013. σσ.209-254

⁶⁶ K. Bozeva-Abazi. *The Shaping of Bulgarian and Serbian National Identities, 1800s-1900s*. McGill University Department of History, Montreal 2003. σ.33.

Η καθημερινότητα των αγροτών τόσο της Σερβίας όσο και της Βουλγαρίας στηρίζονταν σε μεγάλο βαθμό στην παράδοση. Αυτό σημαίνει πως αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους μέσα από τις έννοιες της θρησκείας και της τοπικότητας, και όχι της εθνικότητας.⁶⁷ Αυτό που άλλαξε ριζικά τα δεδομένα, είναι πως οι κάτοικοι των Βαλκανίων κατά την εποχή των επαναστάσεων από το να είναι πιστοί στους ορατούς δεσμούς της κλειστής αγροτικής οικογένειας, έπρεπε να γίνουν πιστοί αφαιρετικών οντοτήτων όπως το έθνος και το κράτος. Μέχρι το 1830 για παράδειγμα, τόσο η Σερβία όσο και η Ελλάδα, μετά τις επαναστάσεις τους έγιναν μέλη δύο εθνικών κρατών. Οι πρώτες προσπάθειες για εκσυγχρονισμό της Σερβίας έγιναν βέβαια αρκετά χρόνια πιο πριν και συγκεκριμένα μεταξύ 1804-1813, στα χρόνια της πρώτης επανάστασης, η οποία επέφερε βαθιά κοινωνική αναστάτωση. Γενικότερα, για την περιοχή υπήρχε η εικόνα ενός βαθιά αγροτικού έθνους. Το "ορεινό χωριό", ήταν το χαρακτηριστικότερο και σημαντικότερο καθεστώς γης, κυρίως στα σερβικά και ελληνικά εδάφη. Η Έλλη Σκοπετέα υπενθυμίζει τον ορισμό του Βούκ Κάρατζιτς, για το "χωριάτικο" σερβικό έθνος, στο οποίο *"Πέρα από τους αγρότες δεν υπάρχει σερβικός λαός"*. Αυτή η άποψη του Κάρατζιτς θυμίζει ίσως τις οριενταλιστικές ιδέες των δυτικών και την οπτική με την οποία αντιμετωπίζουν τα Βαλκάνια. Ωστόσο, η προεπαναστατική άνθηση είχε πραγματοποιηθεί έξω από τα σερβικά εδάφη, επομένως, οι Σέρβοι οδηγήθηκαν στον δρόμο της νέας τάξης πραγμάτων πνευματικά ακέφαλοι.⁶⁸ Το χωριό ανέλαβε να αντικαταστήσει αυτή τη νέα διάσταση της πόλης, όπου συμβαίνουν συνεχείς κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Αυτή η αλλαγή συμβαίνει, καθώς μετά τη δημιουργία του σερβικού κράτους οι πόλεις δεν ήταν δυνατό να μείνουν εθνικά ακέραιες. Σε αυτό ακριβώς το σημείο αναλαμβάνει τον ρόλο του το χωριό. Η εικόνα της πόλης δεν είχε καμία σχέση με τις σύγχρονες ευρωπαϊκές πόλεις.⁶⁹ Ξύλινα σπίτια, οικόσιτα ζώα κυκλοφορούσαν ανάμεσα στους ανθρώπους, ενώ ο δημόσιος φωτισμός αποτελούσε πολυτέλεια. Έτσι, νέα οικοδομήματα άρχισαν να εμφανίζονται στην πρωτεύουσα της Σερβίας, όπως τα υπουργεία της

⁶⁷ K. Bozeva-Abazi. ό.π. σ.34.

⁶⁸ Στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα, ξεκίνησε να αναπτύσσεται στη σερβική ιστοριογραφία, το σχήμα της συνέχειας του Βυζαντίου και της Σερβίας ως νόμιμου διαδόχου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Το μοντέλο αυτό που αναπτύχθηκε από Ρώσους διανοούμενους, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις βαλκανικές ελίτ. Το Βυζάντιο ως θεματοφύλακας της χριστιανικής πίστης και της ορθοδοξίας αλλά και της ρωμαϊκής και ελληνικής αρχαιότητας, αποτελούσε αντίποδα του ορθολογισμού της Δύσης. Ουσιαστικά, οι Σέρβοι ιστορικοί της περιόδου επηρεάστηκαν βαθιά, από τις ιδέες της βυζαντινής πολιτισμικής υπεροχής κάτι εξάλλου, που διαδίδονταν από τους πανσλαβιστές. Ignjatovic. A. *Byzantium's Apt Inheritors: Serbian Historiography, Nation - Building and Imperial Imagination, 1882-1941*. The Slavonic and East European Review, Vol. 94, No. 1. The Modern Humanities Research Association and University College, Λονδίνο School of Slavonic and East European Studies 2016, σσ. 57-92.

⁶⁹ Ε.Σκοπετέα. *Το «Πρότυπο Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα» Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*. Πολύτυπο, Αθήνα 1988. σσ.371-373.

κυβέρνησης, ενώ η παλιά οθωμανική αρχιτεκτονική άρχισε να εκλείπει. Αυτό φανερώνει την επιθυμία της βαλκανικής χώρας για εκδυτικοποίηση, όπως ακριβώς έγινε και με το Βουκουρέστι.

Γενικότερα τον ρόλο του εθνικού καθοδηγητή θα τον έπαιρναν φυσικά οι Βούλγαροι και οι Σέρβοι πολιτικοί μέσω των θεσμών της εκπαίδευσης, του στρατού, της χριστιανικής ορθόδοξης εκκλησίας και του τύπου. Φυσικά οι ίδια η αγροτική οικογένεια δεν ήταν εύκολο να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Πολλοί γονείς αρνήθηκαν να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο καθώς χρειαζόνταν αγροτικά χέρια. Ακόμη το αγροτικό χωριό δεν έβλεπε με θετικό πρόσημο την επίδραση της πόλης επάνω του, από τον τομέα της ένδυσης μέχρι της γενικότερης στάσης ζωής.⁷⁰ Στην σερβική πολιτική σκηνή, άρχισε να επικρατεί η ιδέα ενός ρεαλιστικού σχεδίου που θα στόχευε σε μια βαλκανική ισορροπία δυνάμεων. Για αυτόν τον λόγο τα παλιά κόμματα, συντηρητικό και φιλελεύθερο, διασπάστηκαν, κατευθυνόμενα πλέον στην Δύση και όχι στην Ρωσία.⁷¹ Μόλις το 1835, ο Βουκ Κάρατζιτς άρχισε να τονίζει πως ο ίδιος έκανε γνωστή την Σερβία στην λόγια Ευρώπη. Ο σερβικός λαός θεωρούσε πως η Δύση τους αγνοεί. Η Σερβία ήταν ο "μικρός άγνωστος" της Ευρώπης κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα για αυτόν τον λόγο.⁷²

Αυτό το αγκάθι ένωθε πως έπρεπε να αντιμετωπίσει ο Μίλαν, ίσως με τρόπο ακραίο. Η στάση του Μίλαν απέναντι στους αγρότες που κατοικούσαν εκτός Βελιγραδίου ήταν αποκαρδιωτική. Ουσιαστικά προσπαθούσε να αφοπλίσει την αγροτική τάξη. Ένα βασικό σημείο τριβής που είχε αναδυθεί λόγω της επικρατούσας κατάστασης, ήταν το γεγονός πως οι ριζοσπαστικοί θεωρούσαν τον βασιλιά ικανό για να πετύχει τον πλήρη έλεγχο του κοινοβουλίου, ενώ από την άλλη ο Μίλαν φοβόταν το ριζοσπαστικό κόμμα για υποδαύλιση κάποιας εξέγερσης. Έτσι, ο βασιλιάς βρήκε αφορμή σε συνδυασμό με τις αποτυχίες του λαϊκού στρατού κατά τη διάρκεια της Ανατολικής Κρίσης, να σχηματίσει μόνιμο τακτικό στρατό, διαδικασία που είχε ξεκινήσει ήδη από το 1881. Μπορεί οι χωρικοί να μην λογίζονταν ως σοβαρή απειλή, αλλά μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντική αιτία ξεσπάσματος εσωτερικής κρίσης. Σίγουρα δεν ήταν κάτι που επιθυμούσε ο Μίλαν από την στιγμή που προσπαθούσε να κερδίσει την εύνοια της Βιέννης. Εξάλλου, αυτός ο μόνιμος τακτικός στρατός θα αποτελούσε από εδώ και πέρα και την εγγύηση για την πορεία της εξωτερικής του πολιτικής. Οι μεγάλες φορολογικές επιβαρύνσεις της αγροτικής τάξης, η βίαιη επιβολή του αστικού ελέγχου μέσω των σωμάτων χωροφυλακής και η γενικότερη στάση του βασιλιά Μίλαν απέναντι στην

⁷⁰ K. Bozeva-Abazi. ό.π. σ.34, 36.

⁷¹ K. S. Pavlowitch. ό.π. σ.176

⁷² E. Σκοπετέα. ό.π. σ.420

αγροτική τάξη, δημιούργησε μια ισχυρή εκλογική βάση για το ριζοσπαστικό κόμμα. Αυτοί οι άνθρωποι τον Σεπτέμβριο του 1883 του έδωσαν την εκλογική νίκη. Ήταν και οι πρώτες εκλογές στην Σερβία που επιβεβαίωσαν τον ψηφοθηρικό αγώνα των κομμάτων. Ο Μίλαν σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να δεχθεί την νέα κυβέρνηση. Έτσι, διόρισε μια νέα αποτελούμενη από παλιούς συντηρητικούς, η οποία εξέδωσε διάταγμα κατάσχεσης όλων των όπλων που κατείχαν οι ιδιώτες, με αποτέλεσμα τον αφοπλισμό των αγροτών, γεγονός που οδήγησε σε πολύ έντονες αντιδράσεις.⁷³ Το ριζοσπαστικό κόμμα με κύριο εκφραστή τον Πάσιτς γνώριζε πως η αγροτική τάξη αποτελεί τον πυρήνα της Σερβίας και πως μέσα από τον ένοπλο αγώνα, η ελεύθερη Σερβία θα μπορέσει να απελευθερώσει την Μακεδονία και την Βοσνία.⁷⁴ Όλη αυτή η γοητεία του Μίλαν για την αίγλη και το φως των μεγάλων ευρωπαϊκών πρωτευουσών, αντανακλούνταν ακριβώς στο σημείο της σύγκρουσης με την αγροτική τάξη. Ήταν το χάσμα ανάμεσα στο βαλκανικό χωριό και στην ευρωπαϊκή πρωτεύουσα που πρέσβευε την νεωτερικότητα των μεγάλων εκβιομηχανισμένων αστικών κέντρων. Το βασικότερο ήταν πως ο Μίλαν θεωρούσε το κράτος πυρήνα της Σερβίας και μέσα από αυτό αντιλαμβανόταν τον εαυτό του. Επίσης, ήταν και διαφορετικός ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόταν την περιοχή της Σερβίας. Λόγω των στενών σχέσεων με την Βιέννη, η Βοσνία ήταν μια σημαντική διαφορά μεταξύ ριζοσπαστικού κόμματος και Μίλαν Ομπρένοβιτς, που πέρα από τις ιδεολογικές εσωτερικές διαιρέσεις προκαλούσε και γεωπολιτικές διαφοροποιήσεις. Ακριβώς αυτός είναι και ο λόγος που οι ριζοσπάστες έβλεπαν ως σωτήρα την Ρωσία.

Όταν ο τακτικός στρατός του Ομπρένοβιτς, στις 2 Νοεμβρίου 1883, θα απαιτήσει από τους χωρικούς, στην περιοχή της ανατολικής Σερβίας, την παράδοση των όπλων τους θα προκαλέσει το ξέσπασμα της εξέγερσης του Τιμόκ.⁷⁵ Είκοσι συνωμότες εκτελέστηκαν και ο Πάσιτς κατάφερε να διαφύγει. Έτσι, η ιδεολογική σύγκρουση μεταξύ ριζοσπαστικού κόμματος και του βασιλιά Μίλαν θα λάβει ένοπλες διαστάσεις. Μπορεί η εξέγερση να είχε πολύ μικρή διάρκεια, αλλά λόγω της ιδιομορφίας της, αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα από την ανεξαρτησία της Σερβίας μέχρι το ξέσπασμα των Βαλκανικών πολέμων. Πρόκειται για μια σημαντική ήττα του ριζοσπαστικού σοσιαλισμού, που προέκυψε μέσα από την σύγκρουση ένοπλων χωρικών εκφραστών της ελεύθερης Σερβίας και μιας αυταρχικής κυβέρνησης, δίνοντας

⁷³ M. Glenny. ό.π. σ.165

Επίσης για τα γεγονότα μετά τις εκλογές του 1883 στην Σερβία, βλέπε, K.S. Pavlowitch. ό.π. σ.180--181

⁷⁴ Ο Νικόλα Πάσιτς ήταν για πολλά χρόνια μηχανικός, ο οποίος τελικά συγκέντρωσε γύρω από το πρόσωπό του μια ισχυρή εκλογική βάση, που του επέτρεψε να κυριαρχήσει για σαράντα περίπου χρόνια στο πολιτικό γίγνεσθαι της Σερβίας. βλ. Ζ. Καστελάν. ό.π. σ.455.

⁷⁵ Ζ. Καστελάν. ό.π. σ.457-458

μια γεύση για το τί μπορεί να προκαλέσει ο σερβικός τακτικός στρατός. Για αυτό τον λόγο, ο βασιλιάς πήρε επιπλέον μέτρα, κυρίως οικονομικής ενίσχυσης του τακτικού στρατού και ιδιαίτερα των στελεχών που συμμετείχαν στα γεγονότα της εξέγερσης.

Αυτό που προσπαθούσε να πετύχει ο Μίλαν Ομπρένοβιτς ήταν να επιβεβαιώσει την κυριαρχία του, μέσα από ένοπλες ενέργειες, όπως φάνηκε και από τον σερβοβουλγαρικό πόλεμο του 1885. Ιδιαίτερα μετά την έκβαση του πολέμου, το πλήγμα για τον βασιλιά ήταν τεράστιο. Ο Μίλαν γνώριζε πως οι κινήσεις του βρίσκονται υπό τον έλεγχο του Πέτρου Καραγιώργεβιτς, καθώς αυτός ήταν πλέον το πρόσωπο που είχε την υποστήριξη της Σερβίας. Η κατάσταση βάρυνε περισσότερο για τον Μίλαν μετά τη δημοσιοποίηση του οικογενειακού του βίου και της σχέσης του με την σύζυγό του Ναταλία. Αποτέλεσμα ήταν ο διχασμός της χώρας. Το σημαντικότερο όμως δεν ήταν τόσο οι ενδοοικογενειακοί καυγάδες, αλλά κυρίως η ρωσόφιλη θέση της Ναταλίας. Ο Ομπρένοβιτς φοβόταν μήπως η Αγία Πετρούπολη χρησιμοποιήσει ως εργαλείο την Ναταλία και τον οδηγήσει σε παραίτηση. Τελικά, αυτό που δεν έκανε η Αγία Πετρούπολη το έκαναν οι ριζοσπαστικοί, οι οποίοι κατέλαβαν στις εκλογές την πλειοψηφία των εδρών. Μετά και την εγκατάλειψη της Σερβίας το 1887, από την Ναταλία, η οποία μάλιστα πήρε μαζί της και τον γιό τους Αλέξανδρο, την ήττα του στις εκλογές και την δυσπιστία που εκδηλώθηκε προς το πρόσωπό του, το 1889 παραιτήθηκε δίνοντας την θέση του στον γιό του Αλέξανδρο. Υπό την πίεση μάλιστα του ριζοσπαστικού κόμματος, ψηφίστηκε νέο Σύνταγμα περισσότερο δημοκρατικό ενισχύοντας την τοπική διοίκηση.⁷⁶ Μετά την ήττα τους, κατά τα γεγονότα της εξέγερσης του Τιμόκ, το ριζοσπαστικό κόμμα θα καταφέρει να κατεβάσει από τον θρόνο του τον Μίλαν Ομπρένοβιτς και έπειτα του κοινοβουλευτισμού που καθιερώθηκε μέσω του νέου Συντάγματος και θα αναλάβει τα ηνία της χώρας. Ήταν φυσικό πως η νέα τροπή των πραγμάτων δεν άρεσε στη Βιέννη. Η Σερβία μέσω του ριζοσπαστικού κόμματος πήρε μια ξεκάθαρη τροπή προς τη Ρωσία.

⁷⁶ Ζ. Καστελάν. ό.π. σ.458

4. Ο Σερβοβουλγαρικός πόλεμος του 1885 ως αφετηρία της σύγκρουσης για την Μακεδονία

Μετά το Συνέδριο του Βερολίνου τα βαλκανικά ζητήματα απομακρύνθηκαν από τις διπλωματικές συζητήσεις της εποχής. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1880-1890 όμως το Ανατολικό Ζήτημα επέστρεψε και πάλι με τη μορφή του σερβοβουλγαρικού πόλεμου του 1885.⁷⁷ Η Μεγάλη Βουλγαρία του Αγίου Στεφάνου, που αποτελούσε φόβητρο στα Βαλκάνια είχε διαιρεθεί. Οι σχέσεις του Μίλαν Ομπρένοβιτς με τον Πρίγκιπα Αλέξανδρο ήταν καλές. Παρ' όλα αυτά, την εποχή ενοποίησης της Βουλγαρίας με την Ανατολική Ρωμυλία και σε συνδυασμό με ένα συνοριακό ζήτημα που είχε ξεσπάσει για τον ποταμό Τιμόκ, οι σχέσεις των δύο χωρών ήρθαν σε ρήξη.⁷⁸

Πολλοί Σέρβοι που είχαν συμμετάσχει στη στάση του Τιμόκ κατέφυγαν ως πρόσφυγες στη Βουλγαρία και από εκεί εξέφρασαν την αντίθεσή τους στο καθεστώς του Μίλαν ήδη από το 1884. Ο Πάσιτς, που είχε καταφύγει στη Σόφια, ενορχηστρωτής αυτής της αντίθεσης ως ριζοσπάστης, προετοίμαζε εξέγερση με σκοπό να ξεσπάσει το φθινόπωρο του 1885. Ουσιαστικά, όλοι οι εχθροί του Μίλαν είχαν ενωθεί σε ένα σημείο. Τότε, μετά από την αντίδραση της σερβικής κυβέρνησης η Σόφια ανταπάντησε ανακινώντας το ζήτημα του ρου του ποταμού Τιμόκ, ο οποίος άλλαξε μετατρέποντας ένα μικρό κομμάτι σερβικής γης σε βουλγαρική. Στις αρχές Ιουνίου 1884 ο βουλγαρικός στρατός κατέλαβε αυτό το κομμάτι γης, εκτοπίζοντας το σερβικό φυλάκιο που υπήρχε στην περιοχή. Τότε, το Βελιγράδι διέκοψε τις διπλωματικές σχέσεις με τη Βουλγαρία.⁷⁹ Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε πως τον Σεπτέμβριο του 1885 πριν ξεσπάσει ο πόλεμος μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας, έγινε προσπάθεια για αύξηση των συνόρων της Σερβίας. Οι διοικητές των χωριών Kurdulic, Vlasotinski και Luticki προσπάθησαν να αναμιχθούν στα βουλγαρικά χωριά Kalna, Vlasina και Studena που βρισκόταν στα σερβοβουλγαρικά σύνορα με σκοπό να εξαναγκαστούν να δεχτούν την σερβική εθνική ταυτότητα. Οι διοικητές των πρώτων χωριών προσπάθησαν δηλαδή πριν τον πόλεμο του 1885, με φορολογικά κυρίως ανταλλάγματα να επεκτείνουν την έκταση της Σερβίας προς τη Βουλγαρία.⁸⁰

Επομένως, η πολεμική διάσταση που πήρε τελικά το ζήτημα, δεν οφείλεται μόνο στο προσφυγικό ζήτημα και στη στάση του Τιμόκ. Αυτά ήταν

⁷⁷ Suonpaa M. *Britain, Balkan Conflicts and the Evolving Conceptions of Militarism, 1875-1913*. History, Vol. 99. No. 4. Οκτώβριος 2014. σσ.632-651.

⁷⁸ B. Jelavich. ό.π. σ.60

⁷⁹ D. Djordjevin. *Ιστορία της Σερβίας 1800-1918*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001. σσ. 234-235.

⁸⁰ K. Bozeva-Abazi. ό.π. σ.96.

μόνο η εξωτερική έκφραση του ζητήματος. Υπήρχε όμως το ζήτημα της κοιλάδας του Αξιού, καθώς το ποια χώρα θα επεκτεινόταν σε αυτή ήταν ιδιαίτερα σημαντικό. Η Σερβία είχε χάσει τα δικαιώματά της στη Βοσνία Ερζεγοβίνη, λόγω της Αυστροουγγαρίας, βλέποντας πλέον τη Μακεδονία ως την επόμενη ευκαιρία κυριαρχικής επέκτασης. Από την άλλη πλευρά, η Βουλγαρία, μέσω της Εξαρχίας, προσπαθεί να αποκτήσει και αυτή δικαιώματα στη Μακεδονία μέσω του σλαβικού στοιχείου στην περιοχή. Όλη αυτή την κινητικότητα προσπάθησαν να την ελέγξουν οι Μεγάλες Δυνάμεις, φέρνοντας τον Μίλαν και τον Αλέξανδρο σε συνεννόηση το 1884. Η αντίδραση όμως της Ρωσίας, η οποία ήθελε με κάθε τρόπο να εκφράσει την αντίθεσή της στον Αλέξανδρο, οδήγησε τη βουλγαρική κυβέρνηση στο να αναιρέσει την απόφασή της τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Από την άλλη πλευρά, ο Ομπρένοβιτς διατηρούσε άριστες σχέσεις με τη Βιέννη. Πέρα όμως από την Αυστρία ο Μίλαν, ως αντιλαϊκός ηγεμόνας, έχοντας έρθει σε ρήξη με τη Βουλγαρία και τη Ρωσία βρέθηκε το 1885 απομονωμένος. Η Αυστρία προσπάθησε τον Ιούνιο να εκμεταλλευτεί αυτή τη δυσμενή θέση του Μίλαν με συμφωνία, η οποία ουσιαστικά θα μετέτρεπε τη Σερβία σε αψβουργική επαρχία. Σε περίπτωση θανάτου του Μίλαν, η Αυστρία θα προχωρούσε σε στρατιωτική κατάληψη της Σερβίας και στον θρόνο θα τον διαδέχονταν ο γιός του. Ακολούθησε το πραξικόπημα της Φιλιππούπολης και η ένωση της Βουλγαρίας με την Ανατολική Ρωμυλία, κάτι που θύμιζε στον Μίλαν τα σχέδια για τη Μεγάλη Βουλγαρία.⁸¹

Ο σερβικός στρατός, μετά τις αποτυχίες του εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1876, ήταν έτοιμος να ριχθεί και πάλι στα πεδία των μαχών. Πολλοί θεωρούσαν πως οι προετοιμασίες γινόντουσαν με σκοπό την απελευθέρωση της Βοσνίας. Αλλά πώς είναι δυνατόν ο Μίλαν να στραφεί εναντίον των Αυστριακών ευεργετών του; Οι Τούρκοι στην Μακεδονία ήταν αποδυναμωμένοι. Ίσως εκεί στόχευε ο σερβικός στρατός. Οι στρατιωτικές κινήσεις κοντά στην περιοχή του Νίς άρχισαν να επιβεβαιώνουν αυτές τις φήμες. Οι εφημερίδες όμως μιλούσαν για εδαφικές αποζημιώσεις που έπρεπε να λάβει η Σερβία από τη Βουλγαρία. Εκείνη την περίοδο, κανένας δεν μπορούσε να φανταστεί τους Βούλγαρους ως εχθρούς των Σέρβων, ούτε οι ηγέτες του Ριζοσπαστικού κόμματος, όπως ο Νίκολα Πάσιτς που βρήκε άσυλο στη Βουλγαρία μετά την εξέγερση του Τιμόκ, ούτε οι χωρικοί της Σερβίας, ούτε και οι αστοί της χώρας, εφόσον είχαν πολεμήσει στην ίδια πλευρά εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μάλιστα, ο εξόριστος Πάσιτς εργαζόταν για μια βαλκανική ομοσπονδία, στην οποία θα ανήκαν η Σερβία, η Βουλγαρία, η Ελλάδα, η Κροατία και η Ρουμανία. Επομένως, ένας σερβοβουλγαρικός

⁸¹ D. Djordjevic. ό.π. σ.235-236

πόλεμος ήταν εντελώς εκτός των ριζοσπαστικών σχεδίων. Βέβαια, ο βασιλιάς Μίλαν είχε καταλάβει πολύ καλά πως η ενοποίηση της Βουλγαρίας με την Ανατολική Ρωμυλία δεν ήταν ο τελικός στόχος. Σε πρώτη φάση, ο Μίλαν Ομπρένοβιτς θέλοντας να εντυπωσιάσει την κοινή γνώμη και να δημιουργήσει θετικό κλίμα υπέρ του, άφησε να εννοηθεί πως ο πόλεμος στρέφεται εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Άσχετα του γεγονότος πως ο Μίλαν φοβόταν την οθωμανική αντίδραση από την στιγμή που οι μνήμες της ήττας του 1876 ήταν νωπές. Την τελευταία στιγμή μόνο γνωστοποίησε πως οι προθέσεις του είναι η αποκατάσταση της ισορροπίας δυνάμεων στην περιοχή και επομένως ο πόλεμος στρέφεται εναντίον της γειτονικής Βουλγαρίας.⁸² Ο Μίλαν εξάλλου θεωρούσε πως η πορεία του σερβικού στρατού προς τη Βουλγαρία θα ήταν ιδιαίτερα εύκολη. Οι επαναστάτες που κατέλαβαν την Φιλιππούπολη, περιοχή που σήμερα βρίσκεται η πόλη του Πλόβντιβ, είχαν γνωστοποιήσει πως ο στόχος είναι και η Μακεδονία. Η επανάσταση της Φιλιππούπολης, δημιούργησε αμηχανία, όχι μόνο στον Σέρβο ηγεμόνα αλλά και στην ελληνική κυβέρνηση του Δηλιγιάννη, η οποία ξεκίνησε να εξετάζει διάφορα σενάρια ως αντιστάθισμα. Επιζητούσε είτε την επέμβαση της Υψηλής Πύλης, είτε την διεκδίκηση εδαφών σε Ήπειρο και Μακεδονία. Ο πρόεδρος της σερβικής κυβέρνησης, Γκαρασάνιν, πρότεινε στην ελληνική πλευρά συνεργασία και κοινή ελληνοσερβική δράση. Η κυβέρνηση Δηλιγιάννη, παρατηρώντας πως οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν πρόκειται να εναντιωθούν στην ένωση της Βουλγαρίας με την Ανατολική Ρωμυλία, ξεκίνησε πολιτική εναντίον της Πύλης κάτι που ανησύχησε τη Σερβία. Για αυτόν τον λόγο, οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας τερματίστηκαν, με αποτέλεσμα, στο ξέσπασμα του σερβοβουλγαρικού πολέμου η ελληνική κυβέρνηση να διατηρήσει παθητική στάση και να επιδείξει αδράνεια.⁸³ Η Υψηλή Πύλη από την άλλη πλευρά, ανησυχούσε περισσότερο για μια ενδεχόμενη συνεργασία μεταξύ Σερβίας και Ελλάδας, παρά για την ένωση της Ανατολικής Ρωμυλίας με την Βουλγαρία. Εξάλλου, το ζήτημα της Ανατολικής Ρωμυλίας θα το ρυθμίσει αργότερα με την σύμβαση του Τοπχάνε. Στόχος του Μίλαν ήταν να προσελκύσει μια βαλκανική δύναμη και αφού δεν τα κατάφερε με την Ελλάδα του Δηλιγιάννη, στράφηκε στη Ρουμανία μέσω του θείου του Μίλαν Ομπρένοβιτς, Γεώργιου Κανταρτζή. Η Ρουμανία ωστόσο δεν επιθυμούσε καθόλου μια στρατιωτική συμφωνία εναντίον της Βουλγαρίας και έτσι η πρόταση έπεσε στο κενό.

Ο ηγεμόνας Μίλαν θεωρούσε θεμιτό να θέσει σε δράση τον νέο του στρατό, αν και αυτός δεν είχε εκπαιδευτεί στα νέα όπλα. Έτσι, ο σερβοβουλγαρικός πόλεμος βρήκε σε δύσκολη κατάσταση τον σερβικό στρατό.

⁸² Σ. Σφέτας. ό.π. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.88.

⁸³ D. Djordjevic. ό.π. σ.238.

Οι περισσότεροι οπλίτες δεν διέθεταν επαρκή εκπαίδευση και τα πυροβόλα που είχε παραγγείλει το Βελιγράδι από τη Γαλλία δεν είχαν παραληφθεί. Σημαντικός παράγοντας που περιόριζε τις στρατηγικές κινήσεις του Ομπρένοβιτς ήταν και η ριζοσπαστική και λαϊκή αντίδραση, με αποτέλεσμα να περιοριστεί η επιστράτευση μόνο για τους ενεργούς οπλίτες υπό τον φόβο εκδήλωσης κάποιας ενδεχόμενης εξέγερσης. Με τις συνεχείς αναβολές ο βουλγαρικός στρατός άρχισε να συγκεντρώνει τα στρατεύματά του στα σύνορα, ενώ ο σερβικός στρατός άρχισε να καταπονείται κάτω από τις φθινοπωρινές συνθήκες, στις οποίες εξετίθετο καθημερινά.

Στην αντίπαλη πλευρά, όταν οι βουλγαρικές αρχές της Φιλιππούπολης κάλεσαν όλους τους νέους άντρες ηλικίας 20-23 ετών σε επιστράτευση, ανεξάρτητα από την ιθαγένεια, προκλήθηκε αναστάτωση στους ελληνικούς πληθυσμούς της Ανατολικής Ρωμυλίας, παρά την αρχική ψύχραιμη στάση τους. Τόσο η Βουλγαρία, όσο και η Σερβία βασίστηκαν ιδιαίτερα στην στρατολόγηση νέων ανδρών, καθώς η λογική του επεκτατισμού και οι μεγαλοϊδεατισμοί επέτρεπαν αυτή την πολιτική.⁸⁴ Ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο του 1885, η οικονομική πολιτική των δύο χωρών είχε ως βασικό στόχο την ενίσχυση του στρατού, των εκάστοτε χωρών.⁸⁵ Ένας αξιόλογος αριθμός στρατιωτών αναχώρησε από την Βάρνα με κατεύθυνση τα σερβοβουλγαρικά σύνορα. Η κίνηση αυτή εξηγείται, καθώς η Βουλγαρική κυβέρνηση στην πρώτη φάση των πολεμικών προετοιμασιών, δεν γνώριζε εάν ο οθωμανικός στρατός στο ξέσπασμα του σερβοβουλγαρικού πολέμου θα εισβάλει στην Ανατολική Ρωμυλία. Έτσι, η επιστράτευση νεαρών Ελλήνων και Τούρκων, οι οποίοι σίγουρα ήταν ενάντια στο να πολεμήσουν για ξένα συμφέροντα είχε τον χαρακτήρα ενός ψευδο-εκτοπισμού.⁸⁶

Ο βασιλιάς Μίλαν, έχοντας κατά νου την υποστήριξη της Βιέννης, ήθελε να δημιουργήσει με τον πόλεμο εναντίον της Βουλγαρίας μια αλυσιδωτή αντίδραση που θα έφερνε αντιμέτωπες δύο μεγάλες δυνάμεις στην περιοχή της βαλκανικής χερσονήσου. Την Αυστροουγγαρία και την Ρωσία.⁸⁷ Αυτό επιθυμούσαν και οι φιλοπόλεμοι αυστριακοί κύκλοι. Ο Βίσμαρκ ίσως επιθυμούσε περισσότερο έναν σερβοβουλγαρικό πόλεμο παρά έναν

⁸⁴ N. Kaytchev. *Children into Adults, Peasants into Patriots: The Army and the Nation-Building in Serbia and Bulgaria (1878-1912)*. στο, Fortna C. B. *Childhood in the Late Ottoman Empire and After*. Brill, Leiden - Boston 2015. σ.117.

⁸⁵ Ένας σημαντικός αριθμός νέων Βουλγάρων και Σέρβων, έκαναν τα πρώτα τους βήματα εκτός των κλειστών τοπικών αγροτικών κοινωνιών, με την στρατολόγησή τους. Λόγω της αγροτικής προέλευσης των νεοσύλλεκτων στρατιωτών, ο στρατός ανέλαβε ένα σχέδιο ηθικής εκπαίδευσης, σύμφωνα με την οποία, θα προετοίμαζε πατριώτες έτοιμους να θυσιάσουν για την πατρίδα τους. Ο λόγος ήταν πως οι νέοι μπήκαν ξαφνικά σε μια νέα, σύνθετη κοινωνική πραγματικότητα σε σχέση με την κλειστή οικογένεια του σερβικού ή βουλγαρικού χωριού. βλ. N. Kaytchev. ό.π. σ.119.

⁸⁶ Σ. Σφέτας. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.88

⁸⁷ M. Glenny. ό.π. σ.177

σερβοτουρκικό, καθώς το τελευταίο σενάριο θα απειλούσε την ενότητα των Τριών Αυτοκρατοριών. Ο Σέρβος βασιλιάς θεωρούσε πως μια επίθεση στη δυτική πλευρά της Βουλγαρίας, θα οδηγούσε σε γρήγορη κατάκτηση της Σόφιας. Ουσιαστικά, ως περιοχή διεκδίκησης, τον ενδιέφερε η Βουλγαρία όπως εκτείνεται από το Βιντίν ως το Λομ και μέχρι τη Σόφια ως το Ιχτιμάν. Ο Μίλαν θεωρούσε πως ο βουλγαρικός στρατός στο σύνολό του θα βρισκόταν στην Ανατολική Ρωμυλία και μόλις ο σερβικός στρατός προέλαυνε στην βουλγαρική ενδοχώρα, θα επενέβαιναν οι Μεγάλες Δυνάμεις ώστε να τερματίσουν τον πόλεμο προς όφελος της Σερβίας. Στόχος ήταν να αναπτυχθούν δύο τμήματα στρατού, ένα με στόχο το Βιντίν και το άλλο με στόχο τη Σόφια. Ο πόλεμος κηρύχθηκε στις 14 Νοεμβρίου.⁸⁸ Ωστόσο, η ανάπτυξη του μόνιμου τακτικού του στρατού ήταν αρκετά αργή. Οι πολεμικές επιχειρήσεις οργανώθηκαν βιαστικά και καθώς οι μνήμες από την εξέγερση του Τιμόκ ήταν ακόμη νωπές, ο ηγεμόνας δεν ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής. Μάλιστα πολλοί Σέρβοι ριζοσπάστες που είχαν εξοριστεί από την κυβέρνηση του Μίλαν Ομπρένοβιτς, ανάμεσα τους και ο Νικόλα Πάσιτς πραγματοποιούσαν προπαγάνδα εναντίον του. Ο Μίλαν και οι στρατηγοί του έκαναν ένα σημαντικό λάθος. Δεν υπολόγισαν τον πολυάριθμο στρατό των Βουλγάρων, που βρίσκονταν στην ανατολική πλευρά και είχε μάλιστα την βοήθεια κάποιων ρωσικών στρατευμάτων που δεν είχαν επιστρέψει στην Ρωσία. Επιπρόσθετα ήταν πολύ σημαντικό το γεγονός πως ο Μπάτενμπεργκ έκανε λόγο για ιερό σκοπό των Βουλγάρων που πρέπει να υπερασπιστούν την ιερότητα της ένωσης με την Ανατολική Ρωμυλία.⁸⁹

Αρχικά, τα σερβικά στρατεύματα προχώρησαν μέχρι την πόλη Σλίβντσα, πολύ κοντά στη Σόφια και στο Βιντίν βορειότερα. Ωστόσο, πολύ γρήγορα, στη Σόφια, οι Σέρβοι απωθήθηκαν από τους Βούλγαρους, οι οποίοι με συγκεκριμένες κινήσεις συγκέντρωσαν ταχύτατα τον στρατό τους κατά του Μίλαν.⁹⁰ Μόνο οι φήμες, λίγες ημέρες αργότερα, πως ο βουλγαρικός στρατός έσπασε τις σερβικές γραμμές ήταν αρκετές για να κάνουν τον βασιλιά Μίλαν να υποχωρήσει προς το Πιρότ. Ο Πρίγκιπας Αλέξανδρος έδειχνε ιδιαίτερη εκτίμηση στους Τούρκους της Βουλγαρίας. Έτσι, ο στρατός των Βουλγάρων ενισχύθηκε γρήγορα από την τουρκική πλευρά. Η πολυάριθμη βουλγαρική δύναμη σε συνδυασμό με το ισχυρό πυροβολικό, που συγκεντρώθηκε στα σερβικά σύνορα, οδήγησε τους Σέρβους σε υποχώρηση. Η αποφασιστικότητα της βουλγαρικής πλευράς, σε αντίθεση με την αναποφασιστικότητα και τις σπασμωδικές κινήσεις του Μίλαν, οδήγησε σε διαδοχικές σημαντικές νίκες, τον Νοέμβριο του 1885 στις περιοχές Πιρότ, Σλίβνιτσα και Δραγκομάν. Ο Μίλαν αμέσως διέταξε τον τερματισμό των εχθροπραξιών, καθώς διαπίστωσε πως η

⁸⁸ D. Djordjevic. ό.π. σ.239

⁸⁹ K. Bozeva-Abazi. ό.π. σ.101.

⁹⁰ D. Djordjevic. ό.π. σσ. 239-240.

κατάσταση όδευε προς την ολική πανωλεθρία μετά την πορεία του βουλγαρικού στρατού προς το Πιρότ. Έτσι, ο Πρίγκιπας Αλέξανδρος, αφού πρώτα δέχθηκε την ενοποίηση της Βουλγαρίας, στη συνέχεια αποδείχθηκε ιδιαίτερα ισχυρός σχετικά με την εξωτερική πολιτική της χώρας. Αυτό που έσωσε τον Μίλαν, ήταν η επέμβαση της Αυστροουγγαρίας, καθώς η βουλγαρική πλευρά προειδοποιήθηκε από τον πρέσβη, κόμη Κεβενχύλλερ, πως εάν δεν έδινε τέλος στις εχθροπραξίες θα δεχόταν την αυστριακή επίθεση. Το αυστριακό τελεσίγραφο ήταν δηλαδή, αυτό που αναχαίτισε την απρόσμενη σερβική επίθεση. Η Σερβία έπρεπε να αποσύρει τα στρατεύματά της από το Βιντίν και η Βουλγαρία από το Πιρότ. Το εδαφικό καθεστώς μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας αποκαταστάθηκε λίγο αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1886, με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου.⁹¹ Η τελική συνθήκη ειρήνης υπογράφηκε τον Μάρτιο του 1886, χωρίς η Βουλγαρία να λάβει αποζημιώσεις. Βέβαια, κατάφερε να αναγνωρισθεί ως ένα ισχυρό βαλκανικό κράτος και πέτυχε την αναγνώριση της ένωσης με την Ανατολική Ρωμυλία.

Αυτό που φανέρωσε ο σερβοβουλγαρικός πόλεμος του 1885 για τα Βαλκάνια του 20ου αιώνα, ήταν πως ένας ισχυρός στρατός είναι απαραίτητος για την νέα εξωτερική πολιτική, αλλά επίσης απαραίτητο είναι να κυριαρχεί μια σταθερή και ήρεμη κατάσταση στην αγροτική τάξη. Αλλά ίσως το σημαντικότερο είναι, πως οι κυβερνώντες έπρεπε να μετατρέψουν τον εθνικισμό που επικρατούσε σε πολιτική δύναμη. Η νίκη των Βουλγάρων σε αυτή τη σύγκρουση και η ισχυρή στάση στις ρωσικές πιέσεις μαρτυρούσαν την ύπαρξη ενός πολύ ισχυρού αντιπάλου. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο διάφορες βαλκανικές χώρες θα δημιουργήσουν από εδώ και πέρα ισχυρούς τακτικούς στρατούς. Πού θα εκφραστεί αυτός ο αγώνας για κυριαρχία; Στην περιοχή της Μακεδονίας.

Μετά την αποκλιμάκωση της κατάστασης που προέκυψε με τον σερβοβουλγαρικό πόλεμο του 1885, ο οποίος είχε ως αφετηρία την ένωση της Βουλγαρίας με την περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας,⁹² υπογράφηκε η σύμβαση του Τοπχάνε τον Απρίλιο του 1886. Η Ανατολική Ρωμυλία από εδώ και πέρα θα αποτελεί *de jure*, οθωμανική επαρχία αλλά η Πύλη δεν θα διατηρεί στρατό στην περιοχή. Ως αντάλλαγμα για τις παραχωρήσεις αυτές, ο σουλτάνος απέσπασε ορισμένα χωριά της Ροδόπης και το Κιρτζαλί. Η Ρωσία από την στιγμή που ήταν ενάντια μόνο στον ηγεμόνα και όχι στην ενοποίηση των δύο περιοχών, το μόνο που απαίτησε ήταν να μην μνημονευθεί πουθενά στη σύμβαση το όνομα του Μπάτενμπεργκ.

⁹¹ Σ. Σφέτας. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.89 και Glenny, M. ό.π. σ. 177

⁹² K. Bozeva-Abazi. ό.π. σ.101.

5. Η διαχείριση της σερβικής ήττας μετά τον πόλεμο του 1885

Γνωρίζουμε πως μετά το Συνέδριο του Βερολίνου, δημιουργήθηκε μια νέα πραγματικότητα την οποία έπρεπε να διαχειριστεί το Βελιγράδι. Στη Σερβία, γνώριζαν πως έπρεπε να αναλάβουν τον ρόλο ενός ισχυρού εθνικού κέντρου το οποίο θα συνέχιζε να έχει αξιώσεις στις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τις οποίες διεκδικούσε και η μεγάλη ηττημένη του Βερολίνου, η Βουλγαρία.⁹³ Εξάλλου η Σερβία πέρα από το σαντζάκι του Νοβί Παζάρ, είχε εκφράσει ήδη τις αξιώσεις της και στο βόρειο τμήμα της Μακεδονίας, δηλαδή τα Σκόπια, Βελεσσά, Στίπ κτλ.⁹⁴ Έτσι στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20 αιώνα εμφανίστηκε μια κίνηση η οποία υποστήριζε την ύπαρξη μακεδονικής μειονότητας στα βιλαέτια της Μακεδονίας. Βασική αρχή αυτής της κίνησης ήταν πως ο μακεδονικός πληθυσμός δεν είναι ούτε βουλγαρικός, ούτε σερβικός, ούτε και ελληνικός. Η κίνηση αυτή που φαίνεται πως είναι δημιούργημα σερβικών επιστημονικών κύκλων ονομάστηκε Μακεδονισμός και φυσικά έκανε έντονη την εμφάνισή της μετά την σερβική ήττα στον πόλεμο του 1885.⁹⁵

Ο Μακεδονισμός θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελεί μια διαφορετική διατύπωση-στρατηγική του σερβικού εθνικισμού κατά τον 19ο αιώνα. Κεντρικός εκφραστής του ήταν ο Στόγιαν Νοβάκοβιτς που διέτελεσε στη Σερβία υπουργός Παιδείας, Εσωτερικών και πρεσβευτής της Σερβίας στη Κωνσταντινούπολη. Ήταν επίσης ιστορικός, φιλόλογος, εθνογράφος και καθηγητής της Μεγάλης Σχολής του Βελιγραδίου.⁹⁶ Ο ίδιος θεωρούσε τον Μακεδονισμό ως έναν σύμμαχο της Σερβίας. Μπορεί ο Νοβάκοβιτς πριν το 1880 να είχε υποστηρίξει τον βουλγαρικό χαρακτήρα της γλώσσας των σλαβόφωνων Μακεδόνων, αλλά μετά το 1880 θα ακολουθήσει μια στρατηγική υπονόμευσης του βουλγαρικού εθνικισμού στις επίμαχες περιοχές⁹⁷.

Η σύνδεση του Στ. Νοβάκοβιτς με τον Μακεδονισμό οφείλεται στις επαφές που είχε ο ίδιος κατά τη διάρκεια της θητείας του στην Κωνσταντινούπολη με μέλη του "Μυστικού Μακεδονικού Κομιτάτου". Το

⁹³ Α. Heraclides. ό.π. σ.11.

⁹⁴ Α. Αγγελοπούλου. Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης στους σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας (τέλη 19ου αιώνα - αρχές 20ου αιώνα) στο, *Fragmenta Hellenoslavica Ψηφιακή Επετηρίδα της Ένωσης Ελλήνων Σλαβολόγων E-Journal of the Hellenic Association of Slavists vol. 2*, 2015. σσ. 58-59.

⁹⁵ Α. Αγγελοπούλου. *Ο Κ.Π. Μισίρκοφ (1874-1926) και η κίνηση των «Μακεδονιστών»*. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2004. σ.38.

⁹⁶ Δ. Σταματόπουλος. *Το Βυζάντιο...* ό.π. σ.278.

⁹⁷ Τ. Κωστόπουλος. *Εθνικά Κόμματα και Πρώιμος Μακεδονισμός: Η πολιτική και κοινωνική διάσταση της εθνικής διαπάλης στην ύστερη Οθωμανική Μακεδονία*. Διδακτορική Διατριβή: Μυτιλήνη, Πανεπιστήμιο Αιγαίου-Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, 2018. σ.960.

Κομιτάτο ιδρύθηκε από σλαβομακεδόνες που είχαν δυσαρεστηθεί με την πολιτική της Εξαρχίας σχετικά με το Μακεδονικό Ζήτημα.⁹⁸ Αυτό περισσότερο έχει να κάνει με τη δυσκολία κατανόησης του βουλγαρικού κράτους ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του σλαβικού πληθυσμού. Για παράδειγμα, οι δάσκαλοι και οι κληρικοί στα σχολεία επέβαλαν την βουλγαρική λόγια γλώσσα χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τα ιδιαίτερα σλαβομακεδονικά ιδιώματα. Μάλιστα, το καλοκαίρι του 1886 μέλη του Κομιτάτου έλαβαν μέρος στη Συνδιάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Βελιγράδι με σκοπό την προώθηση της σερβικής εθνικής ιδέας στους σλαβικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Πρέπει να αναφερθεί ότι ήδη από το 1869 υπήρχε μια μερίδα Σέρβων με βασικό εκφραστή τον καθηγητή Πάντα Στρέσκοβιτς που επιθυμούσε η εθνική επιρροή της Σερβίας να φτάσει πολύ πιο νότια από την Πρισρένη και συγκεκριμένα στη Θεσσαλονίκη. Η διάθεση αυτή της Σερβίας να επεκτείνει τη εθνική της επιρροή, φαίνεται και από τις προσπάθειες πολλών σέρβων γεωγράφων και συγγραφέων που μετατοπίζουν νότια τα όρια της "Παλαιάς Σερβίας" ανακαλύπτοντας παράλληλα σερβικούς πληθυσμούς σε αυτές τις περιοχές⁹⁹.

Αυτή την περίοδο σε κείμενά του, ο Νοβάκοβιτς θα επιχειρήσει να τονίσει τη συγγένεια μεταξύ των μακεδονικών και των σερβικών, ενώ παράλληλα θα υποστηρίξει πως οι Σλαβομακεδόνες αποτελούν έναν κρίκο μεταξύ Σερβίας Βουλγαρίας.¹⁰⁰ Παρόμοια θέση είχε υποστηρίξει και ο σέρβος γεωγράφος Γιόβαν Ντραγκάσεβιτς κάποια χρόνια πριν, λέγοντας πως οι Μακεδόνες αποτελούν την αρχαιότερη φυλή Σλάβων και πως πρόκειται για μια σλαβική ομάδα ανάμεσα στους Σέρβους και στους Βούλγαρους. Ωστόσο μετά τα γεγονότα της Ανατολικής Κρίσης αλλάζει την θέση του, λέγοντας πως στη περιοχή της Μακεδονίας κατοικεί μια μίξη σερβικών πληθυσμών.¹⁰¹

Ο Στ. Νοβάκοβιτς, ήθελε να υπονομεύσει τον ρόλο της Εξαρχίας και του βουλγαρικού εθνικισμού ενισχύοντας παράλληλα τον ρόλο του Μακεδονισμού. Σε έκθεσή του προς τον υπουργό Παιδείας Βλάνταν Τζόρτζεβιτς αναφέρει πως αυτό θα επιτευχθεί μέσω του διαχωρισμού της μακεδονικής σλαβικής εθνότητας από τον Σερβισμό και τον Βουλγαρισμό.¹⁰² Γνώριζε πως η βουλγαρική εθνική ιδέα έχει βαθιές ρίζες στη περιοχή της Μακεδονίας με αποτέλεσμα, η σερβική εθνική ιδέα να φαντάζει αδύναμη απέναντί της. Επομένως ο Μακεδονισμός σύμφωνα με τον Νοβάκοβιτς θα λειτουργούσε ως

⁹⁸ Α. Αγγελοπούλου. *Ο Κ.Π. Μισίρκοφ...* ό.π. σ.40.

⁹⁹ Α. Αγγελοπούλου. *Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης...* ό.π. σ.61.

¹⁰⁰ Τ. Κωστόπουλος. *Εθνικά Κόμματα και Πρώιμος Μακεδονισμός...* ό.π. σ.961.

¹⁰¹ Α. Αγγελοπούλου. *Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης...* ό.π. σ. 62-63.

¹⁰² Τ. Κωστόπουλος. *Εθνικά Κόμματα και Πρώιμος Μακεδονισμός...* ό.π. σ.961.

ένας εξισορροπητικός παράγοντας, καθώς θα μείωνε τη βουλγαρική επίδραση στην περιοχή, κάτι που ήταν και το ζητούμενο για τη Σερβία.

Μετά και τον σερβοβουλγαρικό πόλεμο του 1885, έχει δημιουργηθεί ρήξη στις σχέσεις Βουλγαρίας - Ρωσίας η οποία όπως γνωρίζουμε αποτελούσε τον προστάτη των Σλάβων της Μακεδονίας. Από την στιγμή που η ιδέα της Μεγάλης Βουλγαρίας του Αγ. Στεφάνου καταρρέει, ο φιλοσερβικός Μακεδονισμός αποτελεί την πλέον ιδανική λύση για τη διατήρηση της σλαβικής ταυτότητας και επομένως έπρεπε να πραγματοποιηθεί προπαγάνδα στις μάζες της περιοχής, μέσω των δασκάλων, του τύπου και των κληρικών.¹⁰³ Πρέπει ωστόσο να αναφερθεί ότι λίγο πριν την έκρηξη του πολέμου, ο Νοβάκοβιτς έκανε προσπάθειες για την έκδοση εφημερίδας με τίτλο "Βαρδάρης". Επικεφαλής της εφημερίδας θα ήταν ο διευθυντής του γυμνασίου του Πιρότ Αλεκσίεβιτς, που ήταν υπεύθυνος και για την έκδοση του ημερολογίου "Βαρδάρης" στο οποίο δημοσιεύονταν κείμενα στη σερβική γλώσσα και στο μακεδονικό ιδίωμα.¹⁰⁴ Τα σχέδια του Νοβάκοβιτς όμως τερματίστηκαν με το ξέσπασμα του σερβοβουλγαρικού πολέμου. Μετά την ήττα της Σερβίας λοιπόν, η βουλγαρική απειλή γιγαντώθηκε με αποτέλεσμα να απαιτείται μια περισσότερο οργανωμένη σερβική εθνική δράση. Έπρεπε λοιπόν να ισχυροποιηθεί το σερβικό εκπαιδευτικό δίκτυο, να εκδοθούν νέοι γεωγραφικοί και εθνολογικοί χάρτες, σχολικά εγχειρίδια, εφημερίδες, να δοθούν υποτροφίες κτλ. Η δράση αυτή στόχευε κυρίως τα μακεδονικά βιλαέτια της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου στα οποία υπήρχε ήδη έντονος ο ελληνοβουλγαρικός ανταγωνισμός.¹⁰⁵ Αυτή την οργάνωση της εκπαιδευτικής δραστηριότητας θα αναλάβει το 1886 η εταιρεία "Άγιος Σάββας" που ιδρύθηκε στο Βελιγράδι από τον φιλόλογο και καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου Σ. Νικολάγιεβιτς, τον ιστορικό Λ. Κοβάσεβιτς, αλλά και τους Μιλόγεβιτς, Γκόπσεβιτς, Βελεσίνοβιτς κ.α.¹⁰⁶ Βέβαια, λίγο αργότερα το 1889 η εταιρεία θα περιορίσει την δράση της καθώς υπήρξαν αντιδράσεις από την Πύλη. Ο λόγος ήταν η ακραία εθνικιστική δράση της εταιρείας με αποτέλεσμα η διοίκησή της να τεθεί υπό την δικαιοδοσία του "Πολιτικοεκπαιδευτικού τμήματος" του Υπουργείου Εξωτερικών της Σερβίας. Άρα λοιπόν, από εδώ και πέρα η εθνική δράση του "Αγίου Σάββα" θα πραγματοποιείται μέσω των σερβικών προξενείων της Μακεδονίας και της "Παλαιάς Σερβίας" και φυσικά μέσω της πρεσβείας της Κωνσταντινούπολης.¹⁰⁷ Αμέσως μετά την ίδρυση της εταιρείας του "Αγίου Σάββα" ιδρύθηκε και ο "Σερβομακεδονικός" σύλλογος με σκοπό την εξασφάλιση εκκλησιαστικής

¹⁰³ Τ. Κωστόπουλος. Εθνικά Κόμματα και Πρώιμος Μακεδονισμός... ό.π. σ.964.

¹⁰⁴ Α. Αγγελοπούλου. *Ο Κ.Π. Μισίρκοφ*... ό.π. σ.50.

¹⁰⁵ Α. Αγγελοπούλου. *Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης*... ό.π. σ.70.

¹⁰⁶ Α. Heraclides. ό.π. σ.13.

¹⁰⁷ Α. Αγγελοπούλου. *Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης*... ό.π. σ.71.

αυτονομίας για τους Σερβομακεδόνες με στόχο να ιδρυθούν σερβικές κοινότητες και σχολεία στη Μακεδονία.¹⁰⁸ Η άποψη ότι έπρεπε να προβληθούν τα "ιστορικά" δικαιώματα της Σερβίας στη Μακεδονία εκφράστηκε από μια ομάδα ιστορικών, εθνολόγων, γεωγράφων που υποστήριζε πως η Μακεδονία αποτελεί "ιστορική" περιοχή της Μακεδονίας και πως οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί της ανήκουν στο σερβικό έθνος και μιλούν ένα σερβικό ιδίωμα. Αυτή η μαξιμαλιστική σχολή φυσικά ήταν αντίθετη με τον μετριοπαθή Νοβάκοβιτς ο οποίος απέφευγε να υποστηρίζει τη σερβικότητα της Μακεδονίας, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι πίστευε πως η Σερβία δεν έπρεπε να αναλάβει δράση στη Μακεδονία.¹⁰⁹ Σκοπός του ήταν να απομακρύνει τους σλαβομακεδονικούς πληθυσμούς από τις σκοπιμότητες των Βουλγάρων και να τους ενώσει σε μια ενιαία εθνική κοινότητα που θα βρίσκεται κοντά στη Σερβία μέσω της γλώσσας. Τα σλαβομακεδονικά ιδιώματα εξάλλου βρίσκονταν αρκετά μακριά από την λόγια βουλγαρική γλώσσα. Εξάλλου ο Νοβάκοβιτς αργότερα, με στόχο να αντιμετωπίσει τις διεκδικήσεις του ελληνικού εθνικισμού θα υποστηρίξει πως οι βαλκανικοί λαοί θα έπρεπε να ενωθούν σε μια ομοσπονδία. Η Σερβία, η Ελλάδα και η Βουλγαρία θα έπρεπε να βρουν ένα κοινό σημείο ωστόσο η Σερβία έπρεπε να εξασφαλίσει τα δικαιώματά της στη Μακεδονία.¹¹⁰

Τον Νοέμβριο του 1886, ο Στ. Νοβάκοβιτς γνωρίζοντας τη μεγάλη επιρροή της βουλγαρικής εθνικής επιρροής στους σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας διορίζεται πρεσβευτής στη Κωνσταντινούπολη. Θέλοντας να παρατηρήσει την βουλγαρική προπαγάνδα σε δράση, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στη Κωνσταντινούπολη επισκέφτηκε το εξαρχικό γύμνασιο της Θεσσαλονίκης, γνωρίζοντας πως πρόκειται για το κέντρο της βουλγαρικής προπαγάνδας στη Μακεδονία.¹¹¹ Το ίδιο σχολείο και για τον ίδιο ακριβώς λόγο με τον Νοβάκοβιτς, επισκέφτηκε έναν χρόνο αργότερα ο σέρβος γεωγράφος Κάριτς, καθηγητής και αυτός στη Μεγάλη Σχολή του Βελιγραδίου. Σε σύγκριση της δράσης των Βουλγάρων με την αντίστοιχη των Σέρβων απογοητεύτηκε.¹¹²

Επιστρέφοντας και πάλι στο 1886, γίνεται προσπάθεια από την σερβική πλευρά για έκδοση της εφημερίδας "Μακεδονική Φωνή" με στόχους πολιτικούς και φιλολογικούς. Ουσιαστικός πολιτικός στόχος ήταν να τονωθεί το σερβικό φρόνημα του μακεδονικού λαού και να χτυπηθεί η βουλγαρική προπαγάνδα. Από την φιλολογική πλευρά, η εφημερίδα θα γραφόταν σε μακεδονική γλώσσα με έντονα τα στοιχεία της σερβικής γραμματικής. Τελικά η εφημερίδα των "Μακεδονιστών" δεν θα καταφέρει να λάβει την απαιτούμενη άδεια από την

¹⁰⁸ Α. Αγγελοπούλου. Ο Κ.Π. Μισίρκοφ... ό.π. σ.42-43.

¹⁰⁹ Α. Αγγελοπούλου. *Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης...* ό.π. σ.76-77.

¹¹⁰ Δ. Σταματόπουλος. *Το Βυζάντιο...* ό.π. σ.281.

¹¹¹ Α. Αγγελοπούλου. *Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης...* ό.π. σ.73.

¹¹² Α. Αγγελοπούλου. *Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης...* ό.π. σ.74.

Πύλη, η οποία επικαλέστηκε τεχνικά ζητήματα.¹¹³ Το 1889, με την επίβλεψη του Νοβάκοβιτς τυπώνεται στην Κωνσταντινούπολη το ημερολόγιο "Περιστέρα" (σερβ. Golub) το οποίο περιλαμβάνει κείμενα στη σερβική και στη μακεδονική γλώσσα. Την ίδια χρονιά ωστόσο το σημαντικότερο εγχείρημα του Νοβάκοβιτς, ήταν η έκδοση δύο σλαβομακεδονικών εγχειριδίων, το "Μακεδονικό Αλφαβητάρι" και το "Αναγνωστικό για τα δημοτικά σχολεία", που μέσω δικτύου θα διαμοιράζονταν στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας. Η γλώσσα στην οποία είναι γραμμένα βασίζεται στο σερβικό αλφάβητο ενώ δεν περιέχει καθόλου βουλγαρισμούς.¹¹⁴ Φαίνεται όμως, πως ένα γεγονός που έλαβε χώρα το καλοκαίρι του 1888 είχε μεγαλύτερη επίδραση απ' ό,τι η έκδοση των σχολικών αυτών εγχειριδίων. Τότε λοιπόν η σερβική προπαγάνδα εντοπίζει μια ομάδα δυσαρεστημένων μαθητών στο βουλγαρικό-εξαρχικό γυμνάσιο Θεσσαλονίκης. 23 μαθητές υποκινούμενοι από τον σέρβο πρόξενο στη Θεσσαλονίκη Καραστογιάνοβιτς, τον ίδιο τον Νοβάκοβιτς και τον οικονόμο του βουλγαρικού γυμνασίου Τέμκο Πόποβιτς έλαβαν σερβική υποτροφία από το σερβικό κράτος και τον "Άγιο Σάββα" συνεχίζοντας τις σπουδές τους στο Βελιγράδι.¹¹⁵ Μερικοί από αυτούς τους μαθητές όπως ο Γκρούεφ, ο Χατζηνικολόφ και ο Αρσόφ θα αποτελέσουν λίγο αργότερα ιδρυτικά μέλη της ΕΜΕΟ παρατηρώντας μάλιστα σε κείμενά τους, πως στα τέλη της δεκαετίας του '80 η σερβική εθνική δράση είχε αυξησει ιδιαίτερα το έργο της. Αυτός ήταν και ο βασικότερος λόγος που οδήγησε στη σύσταση της ΕΜΕΟ· ο φόβος μιας ελληνοσερβικής συνεννόησης με σκοπό τον διαμελισμό της Μακεδονίας.

Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η ιδέα για την έκδοση σχολικών εγχειριδίων στη "σερβομακεδονική" διάλεκτο δεν ανήκε στον Νοβάκοβιτς αλλά σε έναν δάσκαλο από το Κρούσεβο, τον Μπαντζάνοβιτς. Αυτός λοιπόν, την περίοδο 1872-1876 δίδασκε σε σερβικά σχολεία διαπιστώνοντας πως οι μαθητές εάν διδάσκονται πρώτα στην μητρική τους γλώσσα έχουν καλύτερες επιδόσεις στη εκμάθηση της σερβικής. Την σύλληψη της ιδέας του Μπαντζάνοβιτς για έκδοση "σερβομακεδονικών" σχολικών εγχειριδίων την έκανε πράξη λίγο αργότερα ο Νοβάκοβιτς.

Λίγα χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το 1894, ο πρόεδρος του Συλλόγου Σερβομακεδόνων, Μπάτζοβιτς κινούμενος στη λογική του Νοβάκοβιτς και θέλοντας ταυτόχρονα να ενισχύσει τον αδύναμο σερβικό προπαγανδιστικό μηχανισμό, θα προτείνει την εισαγωγή ενός εκπαιδευτικού προγράμματος με σκοπό τη διδασκαλία της σλαβομακεδονικής διαλέκτου που μοιάζει με τη σερβική γλώσσα.¹¹⁶ Στόχος ήταν μέσω της αποβουλγαροποίησης

¹¹³ Τ. Κωστόπουλος. *Εθνικά Κόμματα και Πρώμος Μακεδονισμός...* ό.π. σ.967.

¹¹⁴ Τ.Κωστόπουλος. *Εθνικά Κόμματα και Πρώμος Μακεδονισμός...* ό.π. σ.969.

¹¹⁵ Α. Αγγελοπούλου. *Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης...* ό.π. σ.81-82.

¹¹⁶ Τ. Κωστόπουλος. *Εθνικά Κόμματα και Πρώμος Μακεδονισμός...* ό.π. σ.966.

αλλά και μέσω της ανάδειξης της κοινής ρίζας μέσω της γλώσσας, να καταπολεμηθεί η μεγάλη επιρροή που ασκούσε η βουλγαρική προπαγάνδα μέσω των εκπαιδευτικών της μηχανισμών και να κατανοήσουν οι Μακεδόνες πως μπορεί να μην είναι ούτε Βούλγαροι ούτε Έλληνες αλλά είναι ένα με τους Σέρβους.

Λίγο αργότερα ο γεωγράφος Γιόβαν Τσβίιτς θα χαρακτηρίσει τους σλαβόφωνους Μακεδόνες ως μια άμορφη μάζα που μπορεί να πάρει τα χαρακτηριστικά οποιουδήποτε σλαβικού έθνους. Έχοντας επισκεφτεί τη Θεσσαλονίκη το 1904, διαπίστωσε και ο ίδιος την έλλειψη σερβικών πληθυσμών με αποτέλεσμα να υποστηρίξει πως οι σλαβόφωνοι Μακεδόνες μπορούν να πάρουν οποιαδήποτε χαρακτηριστικά.¹¹⁷ Ο Τσβίιτς τονίζει πως μπορεί οι σλαβομακεδόνες να έχουν λόγω θρησκείας κοινά χαρακτηριστικά με τους Έλληνες αλλά πέρα από αυτό δεν έχουν κάποιο δεσμό μεταξύ τους, ενώ ως καταπιεσμένος λαός αισθάνεται συμπάθεια τόσο για τους Βούλγαρους όσο και για τους Σέρβους ανάλογα τη βοήθεια που λαμβάνει απ' τον καθένα. Μάλιστα, ηθελημένα τοποθετεί τους σλαβόφωνους χριστιανούς των Σκοπίων και του Τέτοβο στον Σερβισμό καθώς, αυτοί ανήκουν στη "Παλαιά Σερβία" και όχι στη Μακεδονία.¹¹⁸ Επίσης ο Τσβίιτς προσπάθησε να δώσει και μια ανθρωπολογική οπτική στη θεωρία του, υποστηρίζοντας πως ο συνηθισμένος Βούλγαρος έχει πλατύ μέτωπο και έντονα ζυγωματικά και επομένως βρίσκεται πιο κοντά στους Τατάρους, ενώ οι σλαβομακεδόνες έχουν ινδοευρωπαϊκά χαρακτηριστικά τα οποία βρίσκονται πιο κοντά στους Σέρβους.¹¹⁹ Λόγω της φήμης του Τσβίιτς και της συγγραφής του έργου του σε δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες, η άποψή του πως η Σερβία έχει τα ίδια δικαιώματα με τη Βουλγαρία επάνω στους σλαβομακεδονικούς πληθυσμούς, έγινε ευρέως γνωστή στη δυτική επιστημονική κοινότητα.

Μπορεί μετά τον σερβοβουλγαρικό πόλεμο του 1885 να αυξάνονται τα σερβικά σχολεία στις μακεδονικές περιοχές αλλά αυτό δεν ήταν ικανό να αντιμετωπίσει την τεράστια επιρροή του βουλγαρισμού στην περιοχή. Εξάλλου η Πύλη δεν αναγνώριζε επίσημα το δικαίωμα στη Σερβία να ιδρύει σχολεία. Αυτά ανήκαν στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου και έτσι χαρακτηρίζονταν είτε ορθόδοξα είτε σλαβικά.¹²⁰

Στη δύση του 19ου αιώνα ο φιλοσερβικός μακεδονισμός αποτέλεσε ένα φιλόδοξο σχέδιο εναλλακτικής προπαγάνδας το οποίο παρέμεινε σε δεύτερη μοίρα. Ακόμη και η οργάνωση από τον Νοβάκοβιτς δεν του έδωσε έναν

¹¹⁷ Α. Αγγελοπούλου. *Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης...* ό.π. σ.89.

¹¹⁸ Τ. Κωστόπουλος. *Εθνικά Κόμματα και Πρώιμος Μακεδονισμός...* ό.π. σ.986.

¹¹⁹ Α. Heraclides. ό.π. σ.14.

¹²⁰ Α. Αγγελοπούλου. *Ο Κ.Π. Μισίρκοφ...* ό.π. σ.49.

καθολικό χαρακτήρα. Η σερβική πολιτική, τα σερβικά σχολικά δίκτυα και γενικότερα ο σερβικός μηχανισμός, περισσότερο ενδιαφερόταν για έναν διαφορετικό σερβικό προπαγανδιστικό μηχανισμό που δεν θα βασίζονταν τόσο σε γλωσσικές ιδιαιτερότητες και κηρύγματα αλλά αντίθετα, θα είχε μια άκαμπτη διάσταση.

6. Η αποκατάσταση των Ρωσοβουλγαρικών σχέσεων

Ο κίνδυνος να μετατραπεί η Βουλγαρία σε ρωσικό προτεκτοράτο, μετά τη στήριξη της Ρωσίας στο ζήτημα της Ανατολικής Ρωμυλίας, ήταν μεγάλο. Αυτό προκύπτει από την εκδήλωση των απαιτήσεων του Τσάρου για απομάκρυνση του Μπάπτενμπεργκ και αποκατάσταση της θέσης ισχύος που διέθετε στην περιοχή. Οι φόβοι αυτοί εκφράστηκαν κυρίως από την φιλελεύθερη πτέρυγα της βουλγαρικής ελίτ, διχάζοντας την εσωτερική βουλγαρική σκηνή σε ρωσόφιλη και ρωσόφοβη. Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής κρίσης ήταν η ανατροπή του Μπάπτενμπεργκ από μια ομάδα ρωσόφιλων αξιωματικών, που βρίσκονταν υπό την ηγεσία του Γκρούεφ. Κάποιος έπρεπε να αναλάβει την ευθύνη, καθώς η ομάδα του Πέταρ Γκρούεφ δεν ήταν διατεθειμένη και σε αυτό το σημείο εμφανίστηκε ο Σταμπούλωφ. Έχοντας εξασφαλίσει την αγγλική και αυστρο-ουγγρική στήριξη αναλαμβάνει αμέσως να ανατρέψει την πραξικοπηματική κυβέρνηση, σχηματίζοντας στην συνέχεια οικουμενική. Η πρώτη ενέργεια ήταν να φέρει πίσω τον Μπάπτενμπεργκ, αλλά μετά την άρνηση του Τσάρου σε αυτή του την επιλογή, αναγκάστηκε να παραιτηθεί των καθηκόντων του. Η Ρωσία έχοντας πετύχει τον στόχο της προσπάθησε να αναμειχθεί περαιτέρω στα βουλγαρικά εσωτερικά ζητήματα, ζητώντας μάλιστα να ακυρωθούν οι εκλογές για την Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, κάτι που δεν μπορούσε να δεχθεί η βουλγαρική κυβέρνηση. Δύο ρωσικά πολεμικά πλοία εμφανίστηκαν στη θάλασσα της Βάρνας και από την στιγμή που η κυβέρνηση Σταμπούλωφ δεν έδειχνε καμία διάθεση υποταγής, η Ρωσία διέκοψε κάθε διπλωματική σχέση με την Βουλγαρία. Έχοντας φτάσει σε τέτοιο σημείο η διπλωματική κρίση, ώστε να κυκλοφορούν φήμες ρωσικής κατάληψης της Βουλγαρίας, αντιπροσωπεία (Στοΐλωφ, Χατζηκάλτσωφ, Γκραϊκωφ) προσπάθησε να βρει, το συντομότερο δυνατό, κάποιον ηγεμόνα, ώστε να αποκλιμακωθεί η κρίση. Αυτός βρέθηκε στο πρόσωπο του Φερδινάνδου, ο οποίος όμως δεν αναγνωρίστηκε από την Πύλη και τις Μεγάλες Δυνάμεις, καθιστώντας τον ρόλο του στην βουλγαρική πολιτική σκηνή διακοσμητικό. Η δύσκολη περίοδος που διένυε η Βουλγαρία από τον Σερβοβουλγαρικό πόλεμο και έπειτα, οδήγησε τον Σταμπούλωφ στο να πάρει σκληρά μέτρα κατά των ρωσόφιλων. Εξασφάλισε με δικτατορικές μεθόδους άνετη πλειοψηφία στις διαδοχικές εκλογές της εξαετίας 1887-1893, πολέμησε με κάθε μέσο τους πολιτικούς του αντιπάλους, ενέκρινε νομοσχέδια υπέρ της λογοκρισίας καταστρατηγώντας το φιλελεύθερο σύνταγμα. Ο τρόπος διακυβέρνησης του Σταμπούλωφ, όπως γίνεται συνήθως σε τέτοιες περιπτώσεις, επισκιάστηκε από την γενικότερη ανάπτυξη που έφερε στο εσωτερικό της χώρας. Στη διάρκεια της διακυβέρνησής του, εγκαινιάστηκαν οι

σιδηροδρομικές γραμμές Βιέννη-Κωνσταντινούπολη και Γιάμπολ-Πύργος, αλλά και τα λιμάνια της Βάρνας και του Πύργου. Επιπλέον, ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Σόφιας, ο στρατός ενισχύθηκε σημαντικά, ενώ οι μεγάλες βουλγαρικές πόλεις άρχισαν να εκδυτικοποιούνται και να χάνουν τον αρχικό τους χαρακτήρα. Η ρωσόφιλη πτέρυγα όμως διαρκώς προσπαθούσε να αποκτήσει τον έλεγχο. Ο ήρωας του Σερβοβουλγαρικού πολέμου, Πανίτσα, προσπάθησε να οργανώσει πραξικόπημα αλλά το 1890 δολοφονήθηκε. Το 1891 έγινε απόπειρα δολοφονίας κατά του Σταμπούλωφ χωρίς επιτυχία. Ο Πανίτσα θεωρούσε πως το καλύτερο σενάριο για τη Βουλγαρία και τις βλέψεις της στη Μακεδονία, ήταν η διατήρηση σχέσεων με τη Ρωσία.¹²¹ Στη συγκεκριμένη δολοφονική επίθεση μάλιστα σκοτώθηκε από την ίδια σφαίρα ο υπουργός οικονομικών της χώρας Μπέλτσεφ. Στις βλέψεις της Βουλγαρίας για την Μακεδονία, η Ρωσία απάντησε πως μόνο η ίδια μπορεί να εγγυηθεί για την επιτυχία της υλοποίησής τους, πείθοντας έτσι τους Βουλγαρομακεδόνες. Μέσα σε αυτή την κατάσταση ο Φερδινάνδος προσπάθησε να στρέψει το κλίμα εναντίον της συγκεντρωτικής διακυβέρνησης του Σταμπούλωφ, οδηγώντας τον τελικά σε παραίτηση. Την διακυβέρνηση θα αναλάβει ο Στοϊλωφ, ενώ το κεφάλαιο Σταμπούλωφ θα κλείσει με την δολοφονία του πρώην πρωθυπουργού από τους Βουλγαρομακεδόνες. Η Ρωσία κατά κάποιον τρόπο απάντησε στην προηγούμενη άρνηση της Βουλγαρίας να προσδεθεί στο άρμα της.¹²² Από την πτώση της κυβέρνησης Σταμπούλωφ και μετά την δολοφονία του από Βουλγαρομακεδόνες, ο νέος πρωθυπουργός Στοϊλωφ, προσπάθησε να αποκαταστήσει τις σχέσεις μεταξύ Βουλγαρίας και Ρωσίας. Το 1896, ο Φερδινάνδος αναγνωρίστηκε ως ηγεμόνας της Βουλγαρίας και ο πρίγκιπας Βόρις και διάδοχος του θρόνου βαπτίστηκε χριστιανός, μπαίνοντας στη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας. Το συγκεκριμένο γεγονός αποτέλεσε δικαίως ζήτημα των ημερών. Οι εορτασμοί ήταν λαμπροί. Εκδόθηκαν γραμματόσημα με το πρόσωπο του διαδόχου προς τιμήν της ημέρας. Ειδικές αμαξοστοιχίες από την Ανατολική Ρωμυλία μισθώθηκαν, ώστε να μεταφέρουν τους Ρώσους αντιπροσώπους στην τελετή μινωσέως του διαδόχου. Οι υπουργοί της Ανατολικής Ρωμυλίας επιθυμούσαν η τελετή της μεταβάπτισης να πραγματοποιηθεί χωρίς κανένα πρόβλημα. Πολλοί Ρώσοι αξιωματικοί αντιπρόσωποι έφταναν στην Σόφια, καθιστώντας τον Στοϊλωφ σε θριαμβευτή των ρωσοβουλγαρικών διαπραγματεύσεων. Μπορεί ο Φερδινάνδος αρχικά να ήταν μετριοπαθής, αλλά μετά την αλλαγή της βουλγαρικής κυβέρνησης, η Βουλγαρία ήταν φανερό πως δεν θα μπορούσε να ανταπεξέλθει χωρίς τη ρωσική βοήθεια. Έτσι, ενώ ο Φερδινάνδος δεν ήταν υπέρμαχος της ορθοδοξίας, γρήγορα δέχθηκε τη χριστιανική βάπτιση του γιου του. Η

¹²¹ I. Yosmaoğlu. ό.π. σ.26.

¹²² Σ. Σφέτας, Σ. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.105-112

αποκατάσταση των ρωσοβουλγαρικών σχέσεων αναδείχθηκε σε εθνικό πόθο και πρόγραμμα ζωής και θανάτου για την Βουλγαρία. Έτσι, η βάπτιση του πρίγκιπα Βόρις ερμηνεύεται ως μια κίνηση καλής θέλησης από την βουλγαρική πλευρά για να πειστεί η ρωσική. Η Ρωσία από εδώ και πέρα θα εργάζεται, ώστε να πείσει και την Τουρκία σχετικά με την αναγκαιότητα συνεργασίας με την Σόφια. Βέβαια αυτό που είναι δυσκολότερο για τον τσάρο είναι ο σερβοβουλγαρικός ανταγωνισμός για την Βαλκανική. Και αυτό γιατί μετά τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, αυτοί που ευνοήθηκαν ήταν οι Βούλγαροι.¹²³ Ωστόσο, για την κοινή γνώμη η μεταβάπτιση του πρίγκιπα Βόρις, αποτέλεσε μια ξεκάθαρη πλέον κίνηση εισχώρησης της Βουλγαρίας στη ρωσική σφαίρα επιρροής.

Ένα πρόβλημα που έπρεπε να αντιμετωπιστεί μετά τις λαμπρές εκδηλώσεις συμφιλίωσης, ήταν το σχίσμα. Το συγκεκριμένο ζήτημα αναφέρθηκε από τον Ρώσο διπλωμάτη Τσαρίκωφ στη συνάντηση που είχε με τον Στοϊλωφ. Η βουλγαρική κυβέρνηση όμως δεν επιθυμούσε καμία προσπάθεια συμφιλίωσης του Έξαρχου με τον Πατριάρχη και έτσι το ζήτημα πάγωσε.¹²⁴ Ένα ακόμη εμπόδιο που προέκυψε στις σχέσεις μεταξύ Ρωσίας Βουλγαρίας, ήταν αυτό της αυτονομίας της Μακεδονίας. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η Ρωσία είχε στρέψει το βλέμμα της στην Άπω Ανατολή αναζητώντας νέους ορίζοντες. Αυτό δεν της επέτρεπε να ξοδέψει δυνάμεις στην επίλυση του ζητήματος στην Μακεδονία και για αυτόν τον λόγο προτιμούσε τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης.¹²⁵ Μετά την αναγνώριση του Φερδινάνδου ως ηγεμόνα της Βουλγαρίας από την ελληνική πλευρά, κατέφθασε στην Αθήνα ο Βούλγαρος διπλωμάτης Δημητρώφ. Αμέσως ξεκίνησαν διαδικασίες διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας, Βουλγαρίας και Σερβίας για να βρεθεί μια κοινή γραμμή για τις σφαίρες επιρροής στην Μακεδονία. Βασικός στόχος ήταν να αποτραπεί σε οποιαδήποτε Μεγάλη Δύναμη και κυρίως στην Αυστροουγγαρία, η ανάμειξη σε ζητήματα της Μακεδονίας.¹²⁶ Ο Στοϊλωφ λόγω της κατάστασης στην Κρήτη το 1897 διέκρινε την πιθανότητα ελληνοτουρκικού πολέμου. Για να μην υπάρξει μονομερής αντιμετώπιση του ζητήματος από σερβική πλευρά, ο Βούλγαρος πρωθυπουργός επιθυμούσε να έρθει σε σερβοβουλγαρική συμφωνία, η οποία υπογράφηκε στις 17 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους. Το βασικότερο που συμφωνήθηκε ήταν ο αποκλεισμός της διανομής της Μακεδονίας σε σφαίρες επιρροής και η ανάληψη δράσης μεταξύ των δύο πλευρών σε περίπτωση

¹²³ Ακρόπολις, 2 Φεβρουαρίου 1896.

¹²⁴ Σ. Σφέτας. *Ελληνοβουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.227.

¹²⁵ Σ. Σφέτας. *Η πορεία προς το Ίλιντεν, ο αντίκτυπος της εξέγερσης του Ίλιντεν στην Ελλάδα και οι απαρχές της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2006.

¹²⁶ Σ. Σφέτας. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σσ.243-245.

ελληνοτουρκικού πολέμου. Όταν όμως ξέσπασε ο πόλεμος στην Κρήτη και ξεκίνησε να παίρνει διαστάσεις γενικής σύρραξης, η βουλγαρική πλευρά αποδείχθηκε καιροσκοπική και επέδειξε στάση ουδετερότητας. Μέσα από αυτή την ουδετερότητα βέβαια η Βουλγαρία προσπάθησε να εξαγοράσει κάποια αιτήματα από την Υψηλή Πύλη. Κυρίως επιθυμούσε εμπορικά πρακτορεία στην Θεσσαλονίκη, το Μοναστήρι¹²⁷ και στα Σκόπια αλλά και την έκδοση βερατιών για εξαρχικούς επισκόπους στην περιοχή της Μακεδονίας. Το ίδιο προσπάθησε να πετύχει και η σερβική πλευρά διεκδικώντας την λειτουργία σερβικών σχολείων στην περιοχή. Μετά το τέλος του πολέμου εις βάρος της Ελλάδας, κάποια από τα βουλγαρικά αιτήματα ικανοποιήθηκαν. Αυτό που αποδείχθηκε από αυτή την κατάσταση, είναι πως γνωρίζοντας την κατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όλες οι πλευρές προσπάθησαν να κερδίσουν από την Πύλη ισχυρές βάσεις στην Μακεδονία.¹²⁸

Αυτή που είχε τις μεγαλύτερες διπλωματικές επιτυχίες στην περιοχή της Μακεδονίας ήταν η βουλγαρική πλευρά. Ήταν ένα γεγονός που ανησύχησε τον Έλληνα υπουργό εξωτερικών, Αλέξανδρο Ζαΐμη, ο οποίος ήρθε σε επαφή με τον Δημητρώφ προσπαθώντας να λύσει το ζήτημα των σφαιρών επιρροής. Από την στιγμή όμως που η Ελλάδα διεκδικούσε ως σφαίρες επιρροής τις περιοχές της Στρόμνιτσα και του Μοναστηρίου, περιοχές για τις οποίες ο Βούλγαρος πρωθυπουργός επιχειρούσε την έκδοση βερατιών, οδήγησε πολύ σύντομα τις διπλωματικές συζητήσεις σε αδιέξοδο. Φυσικά για τις ελληνοβουλγαρικές συζητήσεις ασχολήθηκε και ο Τύπος της εποχής. Όταν ο πρίγκιπας Φερδινάνδος επισκέφτηκε τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, στην Αθήνα, η εφημερίδα "Το Άστυ" υπογράμμισε πως *"Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ θεωρία, ὅτι ὅλα τὰ Κράτη τοῦ Αἴμου πρέπει νὰ θεωρῶνται τόσοι ἐχθροὶ, εἶναι πεπαλαιωμένη πλέον..."*¹²⁹ Τί σημαίνει αυτό; Πως η ιδέα μιας ελληνοβουλγαρικής προσέγγισης αρχίζει και πάλι να αποκτά νόημα. Αυτό διότι από σερβοβουλγαρική σκοπιά υπήρχαν εμπόδια, τα οποία τέθηκαν λόγω της σθεναρής αντίστασης της

¹²⁷Το Μοναστήρι αποτέλεσε πρωτεύουσα του ομώνυμου σαντζακιού. Αποτέλεσε σπουδαίο οικονομικό κέντρο μετά την Θεσσαλονίκη. Σε αυτό βρισκόταν ο Γενικός διοικητής-βαλής, ο διοικητής της αστυνομίας, ο στρατιωτικός διοικητής του τρίτου σώματος οθωμανικού στρατού και ο φοροεισπράκτορας. Το σαντζάκι του Μοναστηρίου, αποτέλεσε πεδίο έντονων συγκρούσεων καθώς χαρακτηρίζεται από ιδιόζουσα γεωγραφία. Βρισκόταν στο βορειοδυτικό τμήμα της Μακεδονίας περιλαμβάνοντας τις πόλεις Μοναστήρι, Κρούσοβο, Πρίλεπ, Αχρίδα, Δίβρα και Φλώρινα. Αυτή η εθνογραφική πραγματικότητα, ορίζει το ιδιαίτερο εθνογραφικό σύμπλεγμα των πληθυσμών του. Η περιοχή περιλάμβανε σλαβόφωνους, βλαχόφωνους, ελληνόφωνους, τουρκόφωνους και αλβανόφωνους πληθυσμούς. Για αυτόν τον λόγο μετά το 1880, διακρίνεται μια έντονη ενίσχυση της εκπαίδευσης και του εκκλησιαστικού μηχανισμού καθώς η γλώσσα έπαιζε σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση εθνικής συνείδησης. Μετά το Συνέδριο του Βερολίνου το σαντζάκι του Μοναστηρίου μαζί με το σαντζάκι του Ελβασάν και της Κοριτσάς συγκρότησε το ομώνυμο βιλαέτι. βλ. Σ. Βούρη. *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της Βορειοδυτικής Μακεδονίας 1870-1904*. Παρασκήνιο, Αθήνα 1994. σσ.12-14.

¹²⁸ Σ. Σφέτας. *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π. σ.254-255.

¹²⁹ Άστυ, 13 Μαΐου 1898.

βουλγαρικής διπλωματίας στο ζήτημα του διορισμού του Σέρβου επισκόπου Φιρμιλιανού. Η Αθήνα και το Βελιγράδι λοιπόν, επιθυμούσαν τη διευθέτηση του Μακεδονικού ζητήματος θέτοντας σφαίρες επιρροής. Αυτό δεν το επιθυμούσαν σε καμία περίπτωση τα βουλγαρομακεδονικά κομιτάτα, τα οποία από το 1898 και έπειτα ξεκίνησαν να πιέζουν ιδιαίτερα την βουλγαρική κυβέρνηση του Στόιλωφ για εισαγωγή μεταρρυθμίσεων στην περιοχή, προωθώντας ταυτόχρονα τη δράση των κομιτατζήδων.¹³⁰ Επομένως, κάθε συζήτηση μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, όπως οι συζητήσεις σχετικά με τον διορισμό του Σέρβου επισκόπου, δεν είχαν καμία βάση και βασιζόνταν απλά σε πρόσκαιρα συμφέροντα.

¹³⁰ Σ. Σφέτας, *Ελληνο-βουλγαρικές Αναταράξεις* ό.π. σ.267

7. Οι Σερβοβουλγαρικές διαπραγματεύσεις για την Μακεδονία

Μετά το τέλος της σερβοβουλγαρικής έντασης, που ξεκίνησε με την εισβολή της Σερβίας στην Βουλγαρία και ξέσπασε λόγω της προσάρτησης της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1885, η Βουλγαρία ήταν προφανές πως επιθυμούσε την προσάρτηση της γεωγραφικής περιοχής της Μακεδονίας, δηλαδή τα βιλαέτια της Θεσσαλονίκης, του Κοσσυφοπεδίου και του Μοναστηρίου. Είναι επομένως φανερό πως έπρεπε το Μακεδονικό ζήτημα να διευθετηθεί σε συνεννόηση με την σερβική πλευρά. Μετά την πτώση του Ομπρένοβιτς το 1903, η Σερβία επιθυμούσε να αποκτήσει βαλκανικούς συμμάχους. Αυτό οφείλεται στην προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από την Αυστρία το 1908, καθώς η Σερβία επιθυμούσε να απομακρυνθεί από την Δυαδική Μοναρχία. Επομένως, μετά την ψύχρανση των αυστροσερβικών σχέσεων η Σερβία θα αναζητούσε νέους βαλκανικούς συμμάχους, καθώς υπήρχε ο κίνδυνος του βορρά. Η Σερβία είχε θέσει ως στόχο τη διάσπαση της Μακεδονίας, καθώς θεωρούσε πως ολόκληρο το Κοσσυφοπέδιο έπρεπε να ανήκει στην ίδια. Από το 1903 και έπειτα λοιπόν, η Σερβία προσπαθούσε να πετύχει συμφωνίες με το Μαυροβούνιο και τη Βουλγαρία. Λόγω του σερβοβουλγαρικού πολέμου, το Βελιγράδι είχε να αντιμετωπίσει το δίλημμα της αμυντικής συμφωνίας με τη Σόφια ή της συνθηκολόγησης με τη Βιέννη. Ο Φερδινάνδος, στις αρχές του 1904, προσπάθησε να έρθει σε συνεννόηση με τη Σερβία, αλλά λόγω διαφωνιών στο Μακεδονικό Ζήτημα αυτές διακόπηκαν. Η εξωτερική πολιτική της Βουλγαρίας επιθυμούσε την αυτονομία της Μακεδονίας, ενώ η σερβική εξωτερική πολιτική επιθυμούσε την κατανομή σε σφαίρες ενδιαφέροντος. Τον Μάρτιο του 1904 παρ' όλα αυτά, υπογράφηκαν δύο σερβοβουλγαρικές συμφωνίες. Μια μυστική "Συνθήκη Συμμαχίας" πολιτικού περιεχομένου και μια φανερή "Συμφωνία Φιλίας" οικονομικού και νομικού περιεχομένου. Η πολιτική συμφωνία προέβλεπε πως σε περίπτωση επίθεσης τρίτης δύναμης ή προσπάθειας προσάρτησης τμήματος της Βαλκανικής από οποιαδήποτε Μεγάλη Δύναμη, τα δύο μέρη θα συνεργάζονταν. Με την οικονομική συμφωνία, η Σερβία αποκτούσε εμπορική διέξοδο στον Εύξεινο Πόντο και η Βουλγαρία στη Κεντρική Ευρώπη. Λίγο αργότερα, το 1905, η οικονομική συμφωνία ισχυροποιήθηκε με τη "Τελωνιακή Συμμαχία", η οποία καταργούσε κατά τις σερβοβουλγαρικές συναλλαγές ντόπιων προϊόντων τους τελωνειακούς δασμούς. Ωστόσο, ήταν τέτοια η εξάρτηση της Σερβίας από τη Βιέννη που το 1906 η τελευταία θα ακυρώσει την "Τελωνιακή Συμμαχία", ενώ μετά από μια επίσκεψη του Βούλγαρου υπουργού Εξωτερικών Στάντσοφ στη Βιέννη σε συνδυασμό με την εμμονή της

Βουλγαρίας να αντιμετωπίζει το Μακεδονικό ως Βουλγαρικό Ζήτημα, κατέρρευσαν όλες οι προσπάθειες σερβοβουλγαρικής συνεννόησης.¹³¹

Η Σερβία είχε βρεθεί σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση μετά τον έλεγχο των οικονομικών δραστηριοτήτων της από την Αυστροουγγαρία, αλλά και λόγω της κατάρρευσης των διαπραγματεύσεων με τη Βουλγαρία για το Μακεδονικό Ζήτημα. Ο αψβουργικός κίνδυνος σε συνδυασμό με τις βουλγαρικές βλέψεις για τη Μακεδονία, εκ των πραγμάτων μετέτρεπαν την Ελλάδα και την Τουρκία σε συμμάχους της Σερβίας. Για αυτό, οι συγκεκριμένες πλευρές προσπάθησαν να έρθουν σε επαφή. Ο βασικός λόγος ήταν το, υπό οθωμανική κυριαρχία, λιμάνι της Θεσσαλονίκης που χρειαζόταν πάση θυσία η Σερβία για το εμπόριό της. Έτσι, το 1907 Σερβία και Υψηλή Πύλη χωρίς να υπογράψουν κάποια μεταξύ τους συμφωνία προσπάθησαν να εκφοβίσουν τη Βουλγαρία. Στις αρχές του 20ου αιώνα η ελληνική πλευρά αντιμετώπιζε σοβαρή κρίση λόγω του Κρητικού και του Μακεδονικού ζητήματος, λαμβάνοντας για αυτά τα θέματα την εγκάρδια υποστήριξη της Σερβίας. Ωστόσο, αυτές οι προσπάθειες για μια σερβοτουρκική και μια ελληνοσερβική συνεννόηση δεν επέφεραν ουσιαστικά αποτελέσματα. Έχοντας χάσει τις ελπίδες της, η Σερβία στράφηκε στις δυνάμεις της Τριπλής Συνεννόησης και συγκεκριμένα στη Γαλλία και στην Αγγλία, καθώς η Ρωσία ήταν απασχολημένη με τον πόλεμο στην Ιαπωνία. Η σύνδεση της Σερβίας και της Γαλλίας και η συνεχής αναζήτηση γαλλικού κεφαλαίου, οδήγησε στην εξάρτηση της Σερβίας με την Αντάντ. Η αποκατάσταση των αγγλοσερβικών σχέσεων είχε πραγματοποιηθεί ήδη από τη ριζοσπαστική κυβέρνηση του Πάσιτς.

Μόλις το 1911 η Σερβία και η Βουλγαρία κάθισαν και πάλι στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για να συνάψουν συνθήκη συμμαχίας. Η ανακίνηση του Ανατολικού Ζητήματος, λόγω του ιταλοτουρκικού πολέμου που ξέσπασε στις 28 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους, έσπρωξε τις δύο πλευρές στην συγκεκριμένη απόφαση. Ο πόλεμος και η σοβαρότητα της κατάστασης απαιτούσαν τη σύμπραξη των βαλκανικών δυνάμεων. Η Σερβία επιθυμούσε την έξοδο στην Αδριατική πιστεύοντας πως μέσω των περιοχών Στρούγκα, Πίρλεπ, Βελεσά και Κίτσεβο, περιοχές της σημερινής Βόρειας Μακεδονίας, θα το πετύχαινε. Αυτές τις αξιώσεις τις είχε εκφράσει ήδη από το 1910 στην Ρωσία ο Σέρβος πρωθυπουργός Μιλοβάνοβιτς, χωρίς όμως ο τότε Βούλγαρος πρωθυπουργός Ρίζωφ να τις δεχθεί. Μάλιστα ο Μιλοβάνοβιτς δεχόταν να μείνουν στην Βουλγαρία η Αχρίδα και το Μοναστήρι, ωστόσο η Βουλγαρία δεν ήταν έτοιμη να παραχωρήσει το Πρίλεπ. Ο Σέρβος πρωθυπουργός βλέποντας πως δεν υπάρχει καμία ακτίνα φωτός στις διαπραγματεύσεις, πρότεινε μια

¹³¹ Ι. Παπαδριανός, *Η Σερβία, τα Βαλκάνια και οι Μεγάλες Δυνάμεις*. Βαλκανικά σύμμεικτα. (χ.χ.) σσ.144-146.

συμβιβαστική λύση. Έτσι, δεχόταν η Βουλγαρία να κρατήσει τις περιοχές Πρίλεπ, Αχρίδα, Κρούσοβο και Σελεσά, αλλά το σερβικό κράτος θα κρατούσε το Κίτσεβο και την Στρούγκα. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί μια σημαίνουσα διαφορά μεταξύ του Σέρβου πολιτικού Πάσιτς και του Μιλοβάνοβιτς. Ο Πάσιτς λοιπόν, δεν επιθυμούσε η σερβική πλευρά να υποχωρήσει στο ζήτημα της Βόρειας Μακεδονίας, θεωρώντας σημαντική μια ενδεχόμενη σερβική επέκταση νότια προς την κοιλάδα του Αξιού. Από την άλλη πλευρά, ο Σέρβος πρωθυπουργός θεωρούσε ιδιαίτερα σημαντική μια προώθηση προς τα νοτιοδυτικά, ώστε να επιτευχθεί η πολυπόθητη έξοδος προς την Αδριατική. Οι δύο πολιτικοί ωστόσο δεν ήλθαν σε καμία ρήξη για το ζήτημα της προώθησης του σερβικού κράτους προς τη θάλασσα.¹³² Αργότερα και μετά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο η Σερβία θα αναγκαστεί να υποχωρήσει στο ζήτημα της εξόδου προς την θάλασσα της Αδριατικής και θα αρκεστεί στην προώθηση προς την κοιλάδα του Αξιού. Σε αυτή την αλλαγή στάσης οφείλεται η εμμονή της Αυστροουγγαρίας, σε συνεργασία με την Ιταλία, για δημιουργία αυτόνομου αλβανικού κράτους. Επομένως, κατά κάποιον τρόπο δικαιώθηκε ο Πάσιτς.¹³³

Αυτό που προκύπτει από αυτές τις ενέργειες είναι πως η Βουλγαρία ήταν περισσότερο πρόθυμη πλέον, ώστε να συζητήσει το ζήτημα μιας πιθανής διαίρεσης της Βόρειας Μακεδονίας μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας. Κομμάτι αυτής της σερβοβουλγαρικής προσέγγισης θα ήταν το Υπόμνημα μέσω του οποίου Σερβία και Βουλγαρία, είτε θα συμφωνούσαν στην αυτονόμηση της Μακεδονίας, είτε στη διαίρεση της. Η διαίρεση θα γίνονταν στον ποταμό Ρčinja· παραπόταμος που βρίσκεται ανατολικά του ποταμού Αξιού και στα δυτικά στις πόλεις των Σκοπίων και της Πρισρένης. Ο φόβος, λόγω της Αυστροουγγαρίας, ήταν τόσο μεγάλος που οι διαβουλεύσεις μεταξύ του Βούλγαρου Ιβάν Γκέσοφ και του Μίλοβαν Μιλοβάνοβιτς πραγματοποιήθηκαν μέσα σε τρένο στην διαδρομή Βελιγράδι προς Λάποβο, αφού πρώτα το Υπόμνημα εγκρίθηκε από τον βασιλιά Φερδινάνδο. Ένα τμήμα του σαντζακιού των Σκοπίων πήγαινε δηλαδή στη Σερβία. Η διπλή αυτή συμμαχία είχε διπλό χαρακτήρα, ήταν τόσο αμυντικού, όσο και επιθετικού χαρακτήρα. Επιθετική συμμαχία θα ήταν εφόσον στόχευε στην απόκτηση της Μακεδονίας και της Παλαιάς Σερβίας, που ταυτοχρόνως σήμαινε επίθεση εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Από την άλλη πλευρά, πρόκειται και για αμυντική συμφωνία, καθώς σε περίπτωση απειλής της ακεραιότητας των δύο μερών από μια τρίτη δύναμη θα συνεργάζονταν στρατιωτικά για επίλυση του ζητήματος. Τέλος, όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Τουρκία, η Βουλγαρία θα αναγνώριζε τα δικαιώματα της Σερβίας

¹³² D. Djordjevic. ό.π. σσ.360-361.

¹³³ Ι. Παπαδριανός. *Το Μακεδονικό Ζήτημα κατά τις σερβοβουλγαρικές διαπραγματεύσεις στα 1911-1912 για τη σύναψη συνθήκης συμμαχίας*. Μακεδονικά τ.30, Θεσσαλονίκη, 1996. σ.315.

στο βιλαέτι του Κοσόβου και η Σερβία θα αναγνώριζε τα δικαιώματα της Βουλγαρίας στο βιλαέτι της Αδριανούπολης. Ο τσάρος θα επενέβαινε σε περίπτωση που οι δύο δυνάμεις δεν μπορούσαν να διευθετήσουν ζητήματα, που αφορούσαν το βιλαέτι του Κοσόβου, το βιλαέτι της Θεσσαλονίκης, καθώς και το βιλαέτι του Μοναστηρίου.¹³⁴ Η ρωσική πλευρά ωστόσο δεν συμφωνούσε καθόλου με τη σύναψη μιας συνθήκης συμμαχίας ανάμεσα στα δύο βαλκανικά κράτη, από την στιγμή που δεν εξυπηρετούνταν τα συμφέροντά της. Για αυτόν τον λόγο, προσπάθησε να εμποδίσει κάθε απόπειρα συμφωνίας μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας. Το σημαντικότερο σημείο της συνθήκης που δεν ικανοποιούσε ούτε την Ρωσία, ούτε και την βουλγαρική κυβέρνηση, ήταν αυτό που αφορούσε τον επιθετικό της χαρακτήρα εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τον διαμοιρασμό των εδαφών της στην Ευρώπη, μεταξύ των δύο κρατών. Ο τσάρος θεωρούσε πως το βασικότερο χαρακτηριστικό της συνθήκης θα έπρεπε να είναι η διατήρηση του status quo στην περιοχή και η διατήρηση της ειρήνης στα Βαλκάνια. Η βουλγαρική κυβέρνηση εξέφρασε αντιρρήσεις γιατί η συμφωνία αφορούσε μόνο τον διαχωρισμό των εδαφών της ευρωπαϊκής Τουρκίας και όχι την αυτονομία της Μακεδονίας, αλλά και γιατί η Σερβία μπορούσε να κηρύξει πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, χωρίς να χρειάζεται η συναίνεση της Βουλγαρίας. Με βάση αυτή τη διαίρεση η Σερβία θα αποκτούσε το βιλαέτι της Σκόδρας και το κομμάτι από το βιλαέτι του Κοσόβου, που βρισκόταν στο βόρειο τμήμα της οροσειράς του Σκάδρου, ενώ η Βουλγαρία θα αποκτούσε το βιλαέτι της Αδριανούπολης. Το νότιο τμήμα από το βιλαέτι του Κοσόβου αλλά και το βιλαέτι της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου θα βρισκόταν στον έλεγχο της Αγίας Πετρούπολης. Ο τσάρος λοιπόν θα αποφάσιζε κατά ποιόν τρόπο θα παραχωρούσε τα συγκεκριμένα τμήματα στη Σερβία και στη Βουλγαρία.

Μετά από τροποποιήσεις που έγιναν, σχετικά με τις αξιώσεις της Σερβίας, πάλι δεν γινόταν ξεκάθαρο το ζήτημα της αυτονομίας της Μακεδονίας. Η σερβική πλευρά ζητούσε το βόρειο τμήμα του βιλαετιού του Μοναστηρίου για να υπάρχει πρόσβαση στην λίμνη Αχρίδα, αλλά και τον διαχωρισμό της Μακεδονίας σε μια σερβική, μια βουλγαρική και μια ουδέτερη ζώνη, που θα βρισκόταν στον τσαρικό έλεγχο. Η βουλγαρική θέση πρέσβευε πως μόνο σε περίπτωση που δεν μπορούσε να επιτευχθεί η αυτονομία της Μακεδονίας, θα πραγματοποιούνταν διαίρεση της περιοχής. Η Σερβία επομένως, είχε προχωρήσει από μόνη της τη διαίρεση της περιοχής σε ζώνες. Έτσι, βουλγαρική αντιπροσωπεία συνάντησε τον Σέρβο πρωθυπουργό Μιλοβάνοβιτς στο Παρίσι και διαμαρτυρήθηκε για τους παραπάνω λόγους.¹³⁵

¹³⁴ Ι. Παπαδριανός, *Το Μακεδονικό Ζήτημα...* ό.π. σ.316

¹³⁵ Ι. Παπαδριανός, *Το Μακεδονικό Ζήτημα...* ό.π. σσ.317-318

Όταν όμως η Βουλγαρία στράφηκε προς της Δυαδική Μοναρχία, η οποία συμβούλευε να υπάρξει συνεννόηση μεταξύ Ρουμανίας και Βουλγαρίας, η Ρωσία ανησύχησε και πρότεινε να επισπευστούν οι διαδικασίες σύναψης της σερβοβουλγαρικής συνθήκης συμμαχίας. Οι φήμες έγιναν εντονότερες, ιδιαίτερα μετά την επίσκεψη του Φερδινάνδου στην πόλη της Βιέννης. Έτσι, ο Σέρβος πρεσβευτής Σπαλαϊκόβιτς πρότεινε να αφαιρεθούν από τη συνθήκη τα άρθρα που αφορούσαν τον επιθετικό χαρακτήρα που προέβλεπε επίθεση εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη διανομή των ευρωπαϊκών εδαφών της. Ωστόσο, η πρότασή του συνιστούσε τα συγκεκριμένα επίμαχα άρθρα της συνθήκης να προστεθούν στο μυστικό παράρτημα. Μετά την αποδοχή της νέας συνθήκης συμμαχίας από τον Γκέσοφ, καθώς μετά από ρωσικές πιέσεις η Σερβία θα παραχωρούσε στη Βουλγαρία τα εδάφη Παλάνκα, Κράτοβο και Κρίβα, το Μακεδονικό Ζήτημα φαινόταν να οδεύει στο τέλος του. Ως αντιστάθμισμα η Σερβία θα λάμβανε την περιοχή Όβτσε Πόλιε. Η περιοχή της Στρούγκας όμως, που διεκδικούσαν τόσο η Σερβία, όσο και η Βουλγαρία, αποτέλεσε σημαντικό σημείο τριβής. Η απαίτηση λοιπόν της Βουλγαρίας να συμπεριληφθεί η συγκεκριμένη περιοχή στη δική της ζώνη, ανάγκασε τους Ρώσους πρεσβευτές σε Βελιγράδι και Σόφια να αναλάβουν δράση μαζί με τον συνταγματάρχη Ρομανόφσκι. Η ανάγκη όμως της σερβικής πλευράς να ελέγχει στρατιωτικά την περιοχή με σκοπό να κερδίσει την έξοδο στην Αδριατική, αλλά και να πετύχει τον έλεγχο των εκεί αλβανικών πληθυσμών, προκάλεσε την μεγάλη αντίδρασή της. Η ρωσική διπλωματία διέκρινε τον κίνδυνο πως η σερβοβουλγαρική συνθήκη οδεύει προς κατάρρευση, για αυτό αντιπρότεινε συμβιβαστική λύση. Αυτή η αντιπρόταση ανέφερε πως το μεγαλύτερο μέρος της Στρούγκας θα παραχωρούνταν στη Βουλγαρία, γεγονός που δεν δεχόταν η σερβική πλευρά. Βλέποντας ο Σέρβος πρωθυπουργός Μιλοβάνοβιτς πως η συμφωνία δεν ήταν δυνατό να προχωρήσει, ζήτησε τουλάχιστον να ουδετεροποιηθεί η περιοχή και να βρίσκεται στην εποπτεία του τσάρου, ο οποίος θα αποφάσιζε σε ποια πλευρά θα παραχωρήσει την Στρούγκα. Αυτό έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την αρχική του αμετάβλητη στάση. Δικαιολογείται όμως το γιατί οι δύο δυνάμεις ήθελαν μια συμβιβαστική λύση, καθώς η Βιέννη προσπαθούσε να προσεγγίσει τη ρωσική πλευρά. Για να πεισθεί η Βουλγαρία, η ρωσική πλευρά έδωσε τις διαβεβαιώσεις της, πως η ανατολική Στρούγκα θα περιέλθει στο μέλλον στη Βουλγαρία. Σχετικά με την αυστρωσική προσέγγιση, υπήρχαν πληροφορίες, οι οποίες επιβεβαίωναν πως οι δύο δυνάμεις ήλθαν σε επαφή ώστε να εξασφαλισθεί η ειρήνη στα Βαλκάνια. Μια τέτοια συνεννόηση προφανώς λάμβανε και την γερμανική υποστήριξη, ενώ πραγματοποιήθηκαν συστάσεις και στους αρχηγούς των κρατών της Σερβίας, της Βουλγαρίας και του Μαυροβουνίου. Η Σερβία βέβαια είχε εκφράσει την ανησυχία της για αυτή την προσέγγιση, όπως και για το ζήτημα του

ιταλοτουρκικού πολέμου, αλλά και για μια πιθανή εξέγερση των Αλβανών της περιοχής. Τέλος την απασχολούσε το γεγονός πως ο Βούλγαρος βασιλιάς Φερδινάνδος διατηρούσε συνεχείς επαφές με την Αυστροουγγαρία. Η βουλγαρική πλευρά όμως διαβεβαίωνε πως οι πηγές της σερβικής κυβέρνησης για επαφές της Βουλγαρίας με την Δυαδική μοναρχία, με στόχο τη διαίρεση της Μακεδονίας, δεν έχουν καμία απολύτως βάση.¹³⁶ Εξάλλου η γειτνίαση της Βουλγαρίας με την Αυστροουγγαρία αποτελούσε απειλή για τα συμφέροντά της. Επομένως, η σερβοβουλγαρική συνεννόηση ήταν πλέον κοντά. Το γεγονός πως η Ρωσία είχε προσεγγίσει την Αυστροουγγαρία, με σκοπό τη διατήρηση του status quo στην Βαλκανική, οδήγησε την τελευταία στο συμπέρασμα πως μια σερβοβουλγαρική συνεννόηση δεν θα δημιουργούσε προβλήματα στα Βαλκάνια. Βέβαια, Αγγλία και Οθωμανική Αυτοκρατορία ανησυχούσαν ιδιαίτερα για τις προθέσεις της Σερβίας. Επιπλέον, ο Φερδινάνδος μετά τις τελευταίες αυστρουγγροβουλγαρικές συναντήσεις δεν είχε καμία διάθεση για τη σύναψη μιας αντιαυστροουγγρικής συνθήκης. Ακριβώς για αυτές τις στενές επαφές του Φερδινάνδου με την Δυαδική Μοναρχία, η σερβική κυβέρνηση ανησυχούσε μήπως ο βασιλιάς διαρρεύσει σημαντικές πληροφορίες της σερβοβουλγαρικής συμμαχίας στη Βιέννη.

Οι συζητήσεις λοιπόν διήρκησαν αρκετούς μήνες και τελικά στις 29 Φεβρουαρίου 1912 η σερβοβουλγαρική συνθήκη συμμαχίας υπογράφηκε.¹³⁷ Επιπρόσθετα, στη συνθήκη συμμαχίας υπήρχε και το μυστικό παράρτημα, το οποίο πέραν του επιθετικού πολέμου εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τον διαχωρισμό των ευρωπαϊκών εδαφών της, αναγνώριζε από την μεριά της Βουλγαρίας τα δικαιώματα της Σερβίας στο σαντζάκι του Νοβί Παζάρ, όπως επίσης και τα δικαιώματά της στα εδάφη μέχρι τις αδριατικές ακτές και από την μεριά της Σερβίας, τα δικαιώματα της Βουλγαρίας στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη.

Γίνεται φανερό πως το Μακεδονικό Ζήτημα δεν ήταν δυνατό να επιλυθεί με τη συγκεκριμένη συνθήκη συμμαχίας. Αρχικά, υπήρχε πρόβλημα σχετικά με την ενδιάμεση περιοχή του βιλαετιού του Κοσουφοπεδίου και της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας. Επίσης, υπήρχε πρόβλημα σχετικά με την συμφωνία μεταξύ Αυστρίας και Ιταλίας αναφορικά με τη δημιουργία αυτόνομου αλβανικού κράτους. Η Σερβία, μη μπορώντας να βρει την έξοδο στην Αδριατική, θα στόχευε επιπλέον περιοχές στην Μακεδονία, γεγονός που θα δημιουργούσε πρόβλημα με την βουλγαρική πλευρά. Ένα από τα βασικότερα προβλήματα που δημιουργούνταν ήταν η πιθανή ρήξη με την Ελλάδα, καθώς αμφισβητούνταν τα ιστορικά της δικαιώματα σε Μακεδονία και Θράκη αλλά και

¹³⁶ Ι. Παπαδριανός, *Το Μακεδονικό Ζήτημα...* ό.π. σ. 320

¹³⁷ Ι. Παπαδριανός, *Το Μακεδονικό Ζήτημα...* ό.π. σ. 323

η ρήξη με τους αλβανικούς πληθυσμούς στο Κόσοβο. Μετά το τέλος του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου, η Βουλγαρία θα αμφισβητήσει τα ελληνικά εδάφη της Μακεδονίας και έτσι το Μακεδονικό Ζήτημα θα μπει το 1913 και πάλι στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων.

8.1. Η κατάσταση στα Βαλκάνια μετά την ίδρυση της ΕΜΕΟ στη Θεσσαλονίκη

Όταν οι Σεφαραδίτες Εβραίοι εκδιώχθηκαν από την Ιβηρική Χερσόνησο στα τέλη του 15ου αιώνα (1492), βρήκαν καταφύγιο στην πιο ασφαλή πόλη της Ευρώπης, την Θεσσαλονίκη. Οι φρενήρεις ρυθμοί λόγω του λιμανιού της πόλης, δημιουργούσαν σπουδαίο ανταγωνισμό κυρίως μεταξύ Εβραίων και Χριστιανών. Ουσιαστικά η πόλη αποτέλεσε Σεφαραδίτικο κέντρο στα Βαλκάνια και την απαρχή για εξάπλωση του εβραϊκού στοιχείου σε διάφορες βαλκανικές πόλεις. Ως κύριοι του εμπορίου υφασμάτων της πόλης οι εβραίοι, με πελάτες τον Σουλτάνο αλλά και τους γενίτσαρους, μετά την καταστροφή του σώματος των γενίτσαρων βίωσαν την παρακμή. Η παρακμή στην οποία είχαν περιέλθει οι εβραίοι αλλάζει μετά το Συνέδριο του Βερολίνου, όταν στην πόλη κατέφτασε η οικογένεια Αλλατίνι.¹³⁸ Πολλές ευρωπαϊκές δυνάμεις είχαν αρχίσει να ενδιαφέρονται για επενδύσεις στην περιοχή της Μακεδονίας μετά το Συνέδριο. Η Θεσσαλονίκη μετατράπηκε σε ένα μεγάλο κέντρο εμπορίου, εξαιτίας της εβραϊκής επιχειρηματικής δραστηριότητας. Αυτές οι εξελίξεις όμως κρατούσαν στο περιθώριο το χριστιανικό αλλά και το σλαβικό στοιχείο, που σε συνδυασμό με τις επιρροές του δυτικού αντι-σημιτισμού, οδήγησαν σε πογκρόμ εναντίον της εβραϊκής κοινότητας.¹³⁹ Αυτή η αναδρομή στο εβραϊκό παρελθόν της Θεσσαλονίκης βοηθά στο να κατανοηθούν καλύτερα οι διαφορετικές όψεις που επικρατούσαν στην πόλη. Όλη αυτή η κίνηση κεφαλαίου δεν ίσχυε για όλους τους κατοίκους της περιοχής. Οι Βούλγαροι της Θεσσαλονίκης, αγρότες στην πλειοψηφία τους, είχαν να αντιμετωπίσουν τις κακές σοδειές της Μακεδονίας, στα τέλη του 19ου αιώνα. Οι κακές σοδειές σε συνδυασμό με τη δράση της γαλλικής εταιρείας Regie, για λογαριασμό των δυτικών επενδυτών, οδήγησε στην αντίδραση των Βουλγάρων. Στις αρχές του 20ου αιώνα η Θεσσαλονίκη ήταν μια από τις μεγαλύτερες πόλεις των Βαλκανίων, με πληθυσμό περίπου ίσο με αυτόν του Βελιγραδίου και της Σόφιας. Αποτελούσε έδρα του Τρίτου Σώματος Στρατού με διοικητή τον Χαϊρί πασά. Επιπλέον, από την Θεσσαλονίκη οι πρόξενοι έλεγχαν τα προξενεία των κρατών στην Κωνσταντινούπολη. Η ηχηρή παρουσία της εβραϊκής κοινότητας έδινε στην πόλη έναν χαρακτήρα κοινωνικής, πολιτικής και θρησκευτικής ισότητας μετατρέποντάς την σε κέντρο

¹³⁸ Τα αδέρφια Αλλατίνι μετανάστευσαν στη Θεσσαλονίκη από το Λιβόρνο. Επένδυσαν σε εργοστάσια τσιγάρων, τούβλων, και ζύθου αποτελώντας παράλληλα σημαντικές προσωπικότητες στον χώρο της εμπορίας υφασμάτων.

¹³⁹ Πρέπει να επισημανθεί πως στη Θεσσαλονίκη η κάθε θρησκευτική ομάδα διέθετε τη δική της διοίκηση και τη δική της αγορά. Το κοινό τους στοιχείο βέβαια ήταν η καθημερινή συμβίωση που αποτέλεσε ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της Θεσσαλονίκης, εκείνης της περιόδου. Γενικότερα για τις θρησκευτικές και πολιτισμικές ομάδες που επικρατούσαν στη Θεσσαλονίκη βλ. Μ. Mazower. *Salonica City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews 1430-1950*. Knopf, New York 2005.

των τάσεων ανανέωσης. Δεν είναι τυχαίο εξάλλου, πως στην Θεσσαλονίκη υπήρχε το διευθυντήριο των Νεοτούρκων.¹⁴⁰

Η Θεσσαλονίκη μετατράπηκε σε ένα μεγάλο κοσμοπολίτικο λιμάνι. Αποτελούσε παράδειγμα ειρηνικής συμβίωσης μεταξύ των Ισπανοεβραίων, των Σλάβων, των Ελλήνων, των Οθωμανών, καθώς και των Φράγκων. Οι κοινότητες ζούσαν χωριστά με τους δικούς τους κανόνες, τα δικά τους καφενεία, σχολεία, τόπους λατρείας, συνοικίες, ήθη και έθιμα κτλ. Ισχυρότερη οικονομικά ομάδα ήταν κατά κύριο λόγο οι Εβραίοι, όπως αναφέρθηκε. Η εβραϊκή συνοικία εκτεινόταν από την περιοχή του Αγίου Δημητρίου περίπου έως το λιμάνι της πόλης. Η ελληνική πλευρά ήταν η αμέσως επόμενη σε σχέση με την οικονομική δύναμη, ωστόσο υπήρχε έντονο το στοιχείο της καταπίεσης από τους Οθωμανούς, με αποτέλεσμα οι Έλληνες να είναι λιγότερο ανεκτικοί στα στοιχεία ανανέωσης. Στην Άνω πόλη υπήρχε η μουσουλμανική συνοικία, η οποία βίωνε περισσότερο χαλαρούς ρυθμούς ζωής. Οι περισσότεροι μουσουλμάνοι διέθεταν χωράφια, οι Αλβανοί μουσουλμάνοι βρισκόταν στα στρατιωτικά σώματα, ενώ οι ντορμέδες ασχολούνταν με το εμπόριο ή εργάζονταν σε δημόσιες υπηρεσίες. Η βουλγαρική κοινότητα της Θεσσαλονίκης δημιουργήθηκε μετά την σύσταση της Εξαρχίας το 1870, αλλά είχε αποκτήσει ήδη ερείσματα στην πόλη από τα τέλη της δεκαετίας του 50'. Μετά το σχίσμα το 1872 η κοινότητα έγινε περισσότερο δραστήρια. Οι βουλγαρικές οικογένειες της πόλης κατοικούσαν στην περιοχή που εκτείνεται από την πλατεία Ιπποδρομίου έως τον Άγιο Νικόλα και Άγιο Αθανάσιο μαζί με τους Έλληνες. Το 1880 κοντά στην περιοχή του σιδηροδρομικού σταθμού, εγκαταστάθηκαν βουλγαρικές οικογένειες που έφτασαν από το Κιλκίς, το Περλεπέ, τα Γιαννιτσά, τα Σκόπια κτλ. Μάλιστα μετά την ίδρυση της αυτόνομης ηγεμονίας της Βουλγαρίας, αυξήθηκε ο βουλγαρικός εθνικισμός στη Θεσσαλονίκη. Οι ελάχιστοι Φράγκοι κατοικούσαν γύρω από την περιοχή των Φράγκων έχοντας μεγάλα προνόμια, σε σχέση με τις άλλες κοινότητες.

Μετά την πτώση της κυβέρνησης Σταμπουλώφ, η κυβέρνηση του Στόιλωφ άρχισε να βλέπει πιο θερμά το ζήτημα της Μακεδονίας. Ο Στόιλωφ επιθυμούσε να αναλάβει δραστικότερα μέτρα από τον προκάτοχό του, καθώς τα μέσα πλέον υπήρχαν. Μέσα σε ένα βράδυ, στη 1 Νοεμβρίου 1893, τρεις άνδρες, οι Γκότσε Ντέλτσεφ, Ντάμιαν Γκρούεφ και Χρίστο Τατάρτσεφ, ανησυχώντας για την κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η Μακεδονία λόγω του ιμπεριαλισμού, ιδρύουν στη Θεσσαλονίκη όπως αναφέραμε το Μακεδονικό Κεντρικό Επαναστατικό Κομιτάτο, που μετά από κάποιο καιρό θα γίνει γνωστό, είτε ως Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση, (Ε.Μ.Ε.Ο.), είτε ως

¹⁴⁰ Γ. Μέγας. ό.π. σ.39.

Internal Macedonian Revolutionary Organization (I.M.R.O.)¹⁴¹ ή με την σλάβικη ονομασία V.M.R.O., δηλαδή Vatrshna Makedonska Revolutsionna Organizacija. Στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης λοιπόν, νεαροί άντρες είδαν πως η Βουλγαρία θα μπορούσε να αποτελέσει τον νόμιμο προστάτη των Σλάβων χριστιανών των Βαλκανίων, από την απειλή της Πύλης. Ως άτομα που διέθεταν ισχυρούς δεσμούς με τη βουλγαρική κουλτούρα και την εξαρχική εκκλησία, συμφώνησαν πως δεν γίνεται να δεχθούν την άνθιση του ελληνικού και του σερβικού εθνικισμού στη Μακεδονία. Δύο εθνικισμοί, που αποδείχθηκαν περισσότερο απειλητικοί για τη δράση της ΕΜΕΟ, απ' ό,τι η οθωμανική κυριαρχία που συνεχώς κατέρρεε.¹⁴² Ο Γκρούεφ μαζί με ορισμένα μέλη και τον δάσκαλο Χατζινικολώφ ξεκινούν να προωθούν τα βουλγαρικά σχέδια για την Μακεδονία. Μάλιστα η ΕΜΕΟ δεν δίστασε να προωθήσει, μέσω της προπαγανδιστικής της ατζέντας, το γεγονός πως πρόκειται να αναλάβει τρομοκρατική δράση.¹⁴³ Ακόμα και ο όρος "τρομοκράτης" χρησιμοποιήθηκε με θετικό πρόσημο μεταξύ των μελών, για να δώσει την εντύπωση της έναρξης ενός έμπιστου οργανωμένου ένοπλου αγώνα. Αυτό που έπρεπε να κάνουν οι ένοπλες σέτες (οι σλαβικές αντάρτικες ομάδες ονομάζονταν από τους Οθωμανούς, "κομιτατζήδες" δηλαδή άνδρες του κομιτάτου)¹⁴⁴ ήταν να δολοφονούν "επικίνδυνους" χριστιανούς πέρα από τις υπόλοιπες τρομοκρατικές ενέργειες.¹⁴⁵ Φυσικά τα ιδρυτικά μέλη της ΕΜΕΟ λίγο αργότερα και συγκεκριμένα το 1896, εμπνεύστηκαν από τις τρομοκρατικές βομβιστικές επιθέσεις της Αρμενικής Επαναστατικής Ομοσπονδίας στην Κωνσταντινούπολη. Αυτή η πρόσληψη είναι που οδήγησε και στις βομβιστικές επιθέσεις, την άνοιξη του 1903 στη Θεσσαλονίκη.¹⁴⁶ Ωστόσο, για έναν ολόκληρο χρόνο, από το 1893 μέχρι το 1894, η επαναστατική επιτροπή, που μάλιστα είχε αρχίσει να αυξάνει τα μέλη της, θα παραμείνει αδρανείς όσον αφορά τον ένοπλο αγώνα.¹⁴⁷ Άσχετα που το σύνθημα ήταν Ελευθερία ή Θάνατος. Από την ίδρυση της επιτροπής και έπειτα, οι σχέσεις μεταξύ των πληθυσμών που κατοικούσαν στην Μακεδονία περνούν σε μία φάση συνεχών αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων. Είναι ένας από τους λόγους, που σε

¹⁴¹ N.L. Akhund. ό.π. σ.93.

¹⁴² R. Gingeras. *The Internal Macedonian Revolutionary Organization: "Oriental" terrorism, counterinsurgency, and the end of the Ottoman Empire*. Oxford Handbooks Online, 2013. σ.3.

¹⁴³ T. Kostopoulos. Revolutionary and Counterrevolutionary Violence in late Ottoman Macedonia (1897-1912): Political Goals, Technical Patterns, and Nationalized Memories, στο Stamatopoulos D. (editor) *Balkan Nationalism(s) and the Ottoman Empire, Vol. II. Political Violence and the Balkan Wars*. The Isis Press, Κωνσταντινούπολη 2015. σσ.23-46.

¹⁴⁴ S.K. Pavlowitz. ό.π. σ.260.

¹⁴⁵ N.L. Akhund. ό.π. σ.96.

¹⁴⁶ R. Gingeras. *The Internal Macedonian Revolutionary Organization...* ό.π. σ. 3.

¹⁴⁷ Μαρτυρίες από Γάλλους αντιπροσώπους μιλούν για τις αγοραπωλησίες όπλων μέσω "φιλανθρωπιών". Στην Μακεδονία οι κομιτατζήδες χρησιμοποιούσαν κυρίως τέσσερα είδη τυφεκίων (Martini-Tetovski, Gras, Krnka Berdan II, Mannlicher). βλ. A.L. Akhund. ό.π. σσ.99-100.

συνδυασμό με την βαναυσότητα των Βαλκανικών πολέμων, καθιέρωσε την περιοχή για τους δυτικούς ως μπαρουτοαποθήκη.¹⁴⁸ Σε συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στη Σόφια το 1895 όλα τα κομιτάτα συγχωνεύτηκαν σε μια ενιαία εταιρεία, που αποτέλεσε την Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση. Πέρα από την ΕΜΕΟ φυσικά οργανώθηκαν κι άλλες επαναστατικές οργανώσεις κυρίως από ανθρώπους που μετανάστευσαν από τη Μακεδονία προς τη Βουλγαρία όπως, η Makedonski Glas (Μακεδονική Φωνή), με βασικό έργο την έκδοση της ομώνυμης εφημερίδας. Μέσα από την εφημερίδα η οργάνωση προσπαθούσε να αυξήσει την επιρροή της στη Μακεδονία και να οργανώσει ένοπλα σώματα στην περιοχή.¹⁴⁹ Έτσι το 1895 ιδρύθηκε στη Σόφια η Ανώτατη Μακεδονική Επιτροπή, δηλαδή το Κομιτάτο των Βερχοβιστών με έδρα την Σόφια και με κοινό στόχο την ένωση της Μακεδονίας με την Βουλγαρία.¹⁵⁰ Η Ανώτατη Μακεδονική Επιτροπή ελέγχονταν από ρωσόφιλους κυβερνητικούς και στρατιωτικούς παράγοντες, ενώ η ΕΜΕΟ ελέγχονταν από τους Βούλγαρους της Μακεδονίας. Όπως ήταν αναμενόμενο ανάμεσα στις παρατάξεις υπήρχαν διαφορές και συγκρούσεις. Ο βασικός λόγος ήταν πως από τη μία μεριά, η ΕΜΕΟ επιθυμούσε την ένωση με την Βουλγαρία αλλά αντιμετώπιζε με καχυποψία την Σόφια και την Ρωσία και από την άλλη μεριά, το Κομιτάτο των Βερχοβιστών δεν ήθελε να επιτρέψει στους επαναστάτες της Μακεδονίας να αποκτήσουν μεγάλη δύναμη αν και επιθυμούσε την ένωση της Μακεδονίας με την Βουλγαρία. Μετά την ήττα της Ελλάδας το 1897, οι δύο αυτές οργανώσεις σε συνδυασμό με την οικονομική υποστήριξη της Ρωσίας, μέσω των προξένων της σε Θεσσαλονίκη και Μοναστήρι απέκτησαν ισχυρά ερείσματα στη Μακεδονία. Η μόνη που θεωρούσε πως η Ελλάδα έχει περισσότερα δικαιώματα στη Μακεδονία, ήταν η Σερβία. Ως αντάλλαγμα η Σερβία ζητούσε την ελληνική υποστήριξη στο ζήτημα της εδραίωσης της σερβικής κυριαρχίας στην Στρώμνιτσα και στο Μοναστήρι.

Ο Μακεδονικός Αγώνας που ακολούθησε τα πρώτα χρόνια του 20ου αιώνα έθεσε επί τάπητος το ζήτημα της σταθερότητας στα Βαλκάνια. Στην Σερβία ο Μίλαν Ομπρένοβιτς παραιτήθηκε το 1896, αλλά πολύ γρήγορα ο

¹⁴⁸ Μετά τα γεγονότα της Ανατολικής Κρίσης, μέσω των απεσταλμένων της Μεγάλης Βρετανίας στην περιοχή για τη διατήρηση του status quo τα Βαλκάνια και το Ανατολικό-Βαλκανικό Ζήτημα μπαίνουν στην σφαίρα του δημόσιου διαλόγου. Στις αρχές του 19ου αιώνα, η "δυτική ματιά" για τα Βαλκάνια περιοριζόταν στον φιλελληνισμό και στην οριενταλιστική εξωτικοποίηση. Αλλά από το 1870 και έπειτα, στη συζήτηση εισάγονται τα στερεότυπα των πάντα έτοιμων στρατιωτικά Σέρβων και των γενναίων Μαυροβούνιων. Δηλαδή μια εικόνα ενός "ευγενούς άγριου".

Για τον όρο του οριενταλισμού βλ. E.W. Said. *Οριενταλισμός* μτφ Φώτης Τερζάκης. Νεφέλη, Αθήνα 1996. και M. Todoroza. *Βαλκάνια η Δυτική Φαντασίωση*. μτφ. Ιουλία Κολοβού, επίμ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2005

¹⁴⁹ Α. Βακαλόπουλος. *Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908). Κορυφαία φάση των Αγώνων των Ελλήνων για τη Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1985
M. Glenn. *ό.π.* σ.185

¹⁵⁰ Β. Βλασίδης. *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση...* *ό.π.* σσ. 16-17.

διάδοχός του Αλέξανδρος Ομπρένοβιτς, έχοντας την υποστήριξη της Βιέννης και του νεοσύστατου τακτικού στρατού, κατόρθωσε να θέσει υπό τον έλεγχό του το Ριζοσπαστικό Κόμμα, που στεκόταν εμπόδιο στις προθέσεις του.

Όταν ο Αλέξανδρος το 1900, ανακοίνωσε τον γάμο του με την χήρα Ντράγκα Μασίν, η οποία ήταν αρκετά χρόνια μεγαλύτερή του, επομένως οι πιθανότητες για να φέρει στον κόσμο τον κληρονόμο του βασιλιά ήταν περιορισμένες, ξέσπασε μεγάλο σκάνδαλο στον σερβικό δημόσιο βίο. Το μεγαλύτερο λάθος του Αλέξανδρου όμως ήταν το γεγονός πως δέχθηκε τη διαδοχή του θρόνου, σε περίπτωση ατεκνίας του ίδιου, από τον αδελφό της Ντράγκα. Αυτό ήταν και το γεγονός που οδήγησε στη δολοφονία του βασιλικού ζεύγους το πρωί της εντεκάτης Ιουνίου 1903. Τότε ο Ντράγκοντιν Ντιμιτρίεβιτς, γνωστός και ως Apis, εισέβαλε μαζί με τον όχλο του στο παλάτι. Όσοι υποστήριζαν ακόμη το βασιλικό ζεύγος έπεσαν νεκροί. Λίγο αργότερα οι σωροί του βασιλιά Αλέξανδρου και της Ντράγκα κείτονταν κάτω από το παράθυρο της κάμαράς τους, συνθέτοντας την εικόνα ενός επαχθούς εγκλήματος. Τέτοιο ήταν το μένος που προκλήθηκε από το ζήτημα της διαδοχής.

Η δολοφονία του βασιλικού ζεύγους έφερε και πάλι στο προσκήνιο τον Πέτρο Καρατζεόρτζεβιτς. Το πρόσωπό του ήταν ιδιαίτερα αγαπητό στην Σερβία, καθώς είχε συμμετάσχει και στην εξέγερση του 1875 στη Βοσνία. Μέχρι τότε οι βλέψεις της Σερβίας ήταν σχετικά μετριοπαθείς, αλλά πρόσωπα όπως ο Ντιμιτρίεβιτς και άλλοι αξιωματικοί άρχισαν να οραματίζονται το μεσαιωνικό σερβικό βασίλειο. Επομένως, οι επιπλοκές σχετικά με το ζήτημα της Μακεδονίας άρχισαν να εμφανίζονται.

Όταν ο Πρίγκιπας Αλέξανδρος νικούσε τον σερβο-βουλγαρικό πόλεμο το 1885, δεν είχε προβλέψει πως η Αγία Πετρούπολη θα ενορχήστρωνε την εκδίωξή του, ώστε να τον διαδεχθεί ο Πρίγκιπας Φερδινάνδος. Παράλληλα με αυτά τα γεγονότα η Βουλγαρία βίωνε μια από τις χειρότερες φάσεις της. Υπαίτιος ήταν ο πρωθυπουργός Σταμπούλοφ, αλλά και η έλλειψη της ρωσικής βοήθειας. Ουσιαστικά η βουλγαρική εξωτερική πολιτική βασίζονταν σε μεγάλο βαθμό στην Αγία Πετρούπολη και πλέον είχε χάσει αυτό το πλεονέκτημα. Η πορεία προς την πτώχευση της χώρας ήταν σταθερή και μπροστά στις ταυτόχρονες απειλές ο Σταμπούλοφ άρχισε να σκέφτεται την συνεργασία με την Κωνσταντινούπολη. Από αυτήν την προοπτική δημιουργήθηκε ένα δίλημμα. Η ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο Πριγκιπάτο ήταν βασική αρχή, τόσο για τον Σταμπούλοφ, όσο και για τον βουλγαρικό λαό. Από την άλλη μεριά όμως η Τουρκία δεν επιθυμούσε καθόλου αυτό το σενάριο. Ο Βούλγαρος πρωθυπουργός προσπάθησε με άλλα μέσα την ενσωμάτωση της Μακεδονίας και την αύξηση της βουλγαρικής επιρροής στην περιοχή. Ίδρυσε σχολεία, χρησιμοποίησε την επιρροή της βουλγαρικής εκκλησίας και του Εξαρχάτου. Τις

ενέργειες αυτές τις έκανε παρά το γεγονός του αδύναμου βουλγαρικού στρατού, που σε περίπτωση ενός πιθανού βουλγαρο-τουρκικού πολέμου η θέση του θα ήταν ιδιαίτερα δυσμενής. Στα πρώτα χρόνια του 1890 πολύ πρόσφυγες από την Μακεδονία, οι οποίοι ήταν εμποτισμένοι με επαναστατική θέληση, άρχισαν να συρρέουν στη δυτική Βουλγαρία. Προσπάθησαν με κάθε μέσο να εισέλθουν σε διάφορους τομείς, κυρίως στον βουλγαρικό στρατό, κάτι που ήταν αρκετά δυσοίωνο για τον Σταμπούλοφ. Ο ίδιος είχε ενεργό ρόλο στη δολοφονία σημαντικών προσώπων του VMRO, ενώ θέλησε να συνεργαστεί και με την τουρκική πλευρά. Τα μέλη του VMRO άρχισαν να έχουν ενεργή δράση, να δολοφονούν μέλη της κυβέρνησης, να απειλούν τον Φερδινάνδο αλλά και τον Σταμπούλοφ. Τελικά, ένα οργισμένο πλήθος Μακεδόνων επιτέθηκε στον Σταμπούλοφ και λίγες μέρες μετά πέθανε.¹⁵¹ Οι πρόσφυγες λοιπόν από την Μακεδονία προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση που δημιουργήθηκε και εξέφρασαν το αίτημα της απελευθέρωσης της Μακεδονίας και την ενσωμάτωσή της στο Πριγκιπάτο, μέσω της Εσωτερικής Οργάνωσης. Από την άλλη πλευρά υπήρχε το αίτημα του Ντάμε Γκρούεφ για μια ανεξάρτητη από την Βουλγαρία Μακεδονία. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται τρεις διαφορετικές οργανώσεις για την Μακεδονία, η Εσωτερική Οργάνωση, η Εξωτερική Οργάνωση και η οργάνωση του Γιάνε Σαντάνσκι, όλες έτοιμες να αγωνιστούν για την Μακεδονία, αλλά όχι πάντα σε συνεργασία μεταξύ τους. Έτσι, μετά τον θάνατο του Σταμπούλοφ, τα μέλη αυτών των οργανώσεων ξεκίνησαν να απαιτούν από τους πρόσφυγες στη Βουλγαρία να συνεισφέρουν στον αγώνα χρηματικά, προκαλώντας πολλές φορές ταραχές.

¹⁵¹ Σ. Σφέτας. *Ελληνοβουλγαρικές Αναταράξεις...* ό.π., σ.112.

8.2. Από την ανακίνηση των εθνικών διεκδικήσεων στα Βαλκάνια, στις βομβιστικές επιθέσεις της Άνοιξης του 1903

Μετά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε και η Βουλγαρία, μαζί με την Σερβία αλλά και την Ελλάδα λόγω της οικονομικής ύφεσης, της αποδιοργάνωσης των στρατευμάτων και τις πιέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, ήταν φυσικό επακόλουθο πως η εσωτερική κρίση θα εξωτερικεύονταν με τη μορφή εδαφικών αξιώσεων στην περιοχή της Μακεδονίας, η οποία αποτελούσε το μήλο της έριδος μεταξύ των τριών αυτών χωρών. Για να αντιμετωπιστούν οι εσωτερικές κρίσεις που βίωναν οι γειτονικές χώρες, θα ήταν ωφέλιμο να προστεθεί στη συζήτηση της πολιτικής ατζέντας η ιδέα μιας μεταξύ τους συνεργασίας. Αυτή η λύση όμως προϋποθέτει και την εδαφική διαίρεση της Μακεδονίας, κάτι που φυσικά δεν συμφέρει καμία χώρα. Όλες ήθελαν να πετύχουν την εδαφική κυριαρχία επομένως, το κόστος της συνεργασίας ήταν πολύ υψηλό. Αυτό το πολιτικό κενό στις συζητήσεις αποτέλεσε εξαιρετική τροφή για τις στρατιωτικές εσωτερικές συνωμοτικές οργανώσεις, ώστε να οργανωθούν και να εκφράσουν τα αιτήματά τους.

Στην Ελλάδα αυτή η τάση εκφράστηκε μέσω μιας ομάδας αξιωματικών, γνωστή ως "Εθνική Εταιρεία", με σκοπό την εθνική αφύπνιση και την προπαρασκευή της απελευθέρωσής τους. Μέσα σε λίγα χρόνια, κατάφερε να έχει παραρτήματα σε πολλές ελληνικές πόλεις και χιλιάδες μέλη. Σημαντικό είναι πως στις τάξεις της η "Εθνική Εταιρεία" περιλάμβανε κάποιους Μακεδόνες πρόσφυγες, αλλά στόχος ήταν σε αυτή την φάση η Κρήτη. Ανεξάρτητα της παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Κρήτη στεκόταν εκεί να θυμίζει στους Έλληνες τις εθνικές τους διεκδικήσεις. Ήδη από το 1866 οι ελληνοτουρκικές σχέσεις είχαν επιδεινωθεί, λόγω της επιθυμίας των Κρητικών να ενωθούν με το νεοϊδρυθέν ελληνικό κράτος. Παρά το γεγονός πως οι Χριστιανοί του νησιού ζούσαν σε φυσιολογικούς ρυθμούς, καθώς είχαν αρνηθεί την σουλτανική αρχή, σε αντίθεση με άλλες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η επαναστατική φλόγα άναψε μόλις η ιδέα της ένωσης με την Ελλάδα ήταν πιο κοντά από ποτέ. Έτσι, οι κάτοικοι άρχισαν να εγκαταλείπουν τα σπίτια τους και να οργανώνονται στα κρητικά βουνά. Ωστόσο, ο οθωμανικός στρατός συνεχίζει να είναι καλά οργανωμένος γεγονός που αγνοούσαν οι Κρητικοί. Επομένως, η δράση της "Εθνικής Εταιρείας" στο νησί ήταν κάτι που περίμεναν οι νησιώτες. Τον Μάιο του 1896 οι Κρητικοί θεωρώντας πως η Πύλη είναι αποπροσανατολισμένη, καθώς πιέζονταν κυρίως λόγω του αρμένικου

ζητήματος από τις Μεγάλες Δυνάμεις για μεταρρυθμίσεις, οργάνωσαν την επανάστασή τους.¹⁵²

Ο ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στο νησί και η κατάσταση άρχισε να θυμίζει στις Μεγάλες Δυνάμεις τις εποχές του 1875. Η αυτονομία της Κρήτης, που προτάθηκε ώστε να αποκλιμακωθεί η κατάσταση δεν έγινε δεκτή από τον Σουλτάνο και έτσι το 1897 τουρκικά στρατεύματα άρχισαν να συγκεντρώνονται στην Ήπειρο. Μάλιστα κατάφεραν να βαδίσουν προς την Αθήνα, κάτι που δεν επέτρεψαν οι Μεγάλες Δυνάμεις. Όλη αυτή η κατάσταση είχε φέρει την Ελλάδα σε τρομερά δύσκολη θέση, καθώς τα ταμεία στέρευαν με αποτέλεσμα να μην μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις προσπάθειες του VMRO. Πλέον η κατάσταση ήταν δύσκολη, καθώς η Βουλγαρική Εξαρχία άρχισε να ασκεί επιρροή στις περιοχές Μπίτολα και Στρούμνιτσα μέσω των επισκοπών της. Επομένως, το ζήτημα της Κρήτης αποσυντόνισε την Ελληνική πλευρά, σχετικά με το ζήτημα της Μακεδονίας. Το χρέος είχε οδηγήσει την Ελλάδα στο να μην μπορεί να αντιπάζει ένα δίκτυο πρακτόρων στον μακεδονικό χώρο για να αντιμετωπίσει την ΕΜΕΟ¹⁵³ Από την άλλη πλευρά, στην Μακεδονία αναπτύχθηκαν δύο πυρήνες της ΕΜΕΟ. Ο πρώτος, εσωτερικός, εφάρμοζε μια περισσότερο επιθετική πολιτική και στόχευε κυρίως στις αγροτικές μάζες. Σκοπός ήταν μια αυτόνομη ενιαία Μακεδονία, που θα περιλάμβανε όλα τα βιλαέτια της περιοχής. Βασικό στοιχείο επιτυχίας για την προπαγάνδα, ήταν το σχολείο και η εκκλησία και για αυτόν τον λόγο η προπαγάνδα του εσωτερικού πυρήνα θα αντιμετωπίσει την εχθρότητα του Ελληνικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου. Ουσιαστικά εάν ένα χωριό γυρνούσε την πλάτη του στο Ελληνικό Πατριαρχείο, γινόταν αποδεκτό και δεν αντιμετώπιζε αντίποινα από τους αντάρτες. Επομένως, μόλις η Βουλγαρική Εξαρχία αναλάμβανε τη διοίκηση κάποιου χωριού, τότε και η εκκλησία και το σχολείο ήταν βουλγαρικά. Σε αυτό το σημείο έγκειται και η αντιπαλότητα μεταξύ των δύο εκκλησιών, καθώς το ζήτημα της γλώσσας ήταν καίριο. Η Βουλγαρική Εξαρχία αποδείκνυε συνεχώς την απήχησή της, καθώς χριστιανοί προσέρχονταν συνεχώς στην εξαρχική εκκλησία, ενώ τα εξαρχικά σχολεία αύξαναν συνεχώς τον αριθμό των μαθητών τους¹⁵⁴.

Αυτό το χάσμα μεταξύ Ελληνικού Πατριαρχείου και Βουλγαρικής Εξαρχίας, στα μάτια των δυτικών δημιούργησε την εικόνα μιας θρησκευτικής σύγκρουσης στην βαλκανική χερσόνησο. Ο δεύτερος πυρήνας ήταν ο εξωτερικός, δρούσε από τη Βουλγαρία και είχε ως βασική ιδέα την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία, ώστε να δημιουργηθεί η Μεγάλη Βουλγαρία.

¹⁵² M. Glenny. ό.π. σ.195

¹⁵³ M. Glenny. ό.π. σ. 195

¹⁵⁴ Σ. Βούρη. *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*. Επίκεντρο, Αθήνα 1994. σσ.19-22.

Βασικός παράγοντας όμως ήταν η στρατολόγηση από τα χωριά και όχι από τις πόλεις. Στον εξωτερικό πυρήνα κυριαρχούσε η δράση αντάρτικων ομάδων, αλλά με βασικό στόχο τον οθωμανικό τακτικό στρατό και Τούρκους πολίτες. Η συγκέντρωση όπλων και πυρομαχικών, τόσο από τον εσωτερικό, όσο και από τον εξωτερικό πυρήνα είχε τρομοκρατήσει ιδιαίτερα την Πύλη, ακόμη και την Βουλγαρική κυβέρνηση.¹⁵⁵ Η Αυστροουγγαρία, η οποία αντιμετώπιζε σοβαρές εσωτερικές αναταραχές, αλλά και η Ρωσία που είχε στρέψει τις ιμπεριαλιστικές της διαθέσεις σε άλλους ορίζοντες (Κίνα και Άπω Ανατολή) ήθελαν να κλείσουν το ζήτημα που είχε προκύψει και να διατηρήσουν το status quo της περιοχής. Παρ' όλα αυτά, το 1902 η εξωτερική οργάνωση θεώρησε πως οι συνθήκες είχαν φτάσει σε τέτοιο σημείο που ευνοούσαν μια εξέγερση στην περιοχή της Μακεδονίας και αυτό γιατί είχε ξεφύγει ολοκληρωτικά από τον έλεγχο της Βουλγαρικής κυβέρνησης.

Ήδη από το 1895 δημιουργήθηκε στη Θεσσαλονίκη το βουλγαρικό γυμνάσιο, στο οποίο λειτουργούσε επαναστατικός όμιλος. Μερικοί από τους καθηγητές ήταν και μέλη της ΕΜΕΟ. Το κτίριο του βουλγαρικού γυμνασίου βρισκόταν στη γωνία των σημερινών οδών Αγίας Σοφίας και Ολύμπου. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1898, στην Γενεύη ιδρύθηκε όμιλος, ο οποίος εναντιώνονταν στον πρίγκιπα Φερδινάνδο και στην ΕΜΕΟ έχοντας αναρχικές ιδέες. Εκεί λοιπόν υπήρξε η γέννηση της ιδέας για τρομοκρατικές επιθέσεις στα ευρωπαϊκά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι όμιλοι αυτοί αποτέλεσαν πρότυπο για ορισμένους μαθητές του βουλγαρικού σχολείου, οι οποίοι ίδρυσαν τους Βαρκάρηδες (Gemidji) με βασικό μοχλό τον μαθητή Ορτσέτο.¹⁵⁶ Τον Φεβρουάριο του 1900 ο Ορτσέτο μαζί με τον Μερτζάνοφ αποφάσισαν να ανατινάξουν την Οθωμανική Τράπεζα της Θεσσαλονίκης. Τον Μάιο του 1900 τα μέλη της συμμορίας νοίκιασαν στην σημερινή οδό Λέοντος Σοφού, τότε Bank Osmani, ένα μικρό μαγαζί το οποίο βρισκόταν ακριβώς δίπλα στην Οθωμανική Τράπεζα. Τον Ιούνιο ξεκίνησαν να σκάβουν σήραγγα με στόχο τα θεμέλια της Τράπεζας. Ωστόσο, τα σχέδια σταμάτησαν μόλις η αστυνομία συνέλαβε κάποια μέλη των Βαρκάρηδων να κουβαλούν δυναμίτη. Μετά από τυχαία σύλληψη δύο μελών της ΕΜΕΟ, η τουρκική αστυνομία απέκτησε σπουδαίες πληροφορίες για τη δράση των επαναστατών στη Θεσσαλονίκη. Μεταξύ των συλληφθέντων υπήρξε και ο Τατάρσεφ. Όμως παρά τα στοιχεία που διέθετε η αστυνομία, δεν μπόρεσε να ανακαλύψει τη σήραγγα. Ο Ορτσέτο, που είχε διαφύγει στην Ελβετία, αναζητούσε χρήματα βρίσκοντας τελικά οικονομικό στήριγμα από τον Σαράνοφ, ο οποίος παραχώρησε περίπου δέκα χιλιάδες χρυσά φράγκα. Ο

¹⁵⁵ M. Glenny. ό.π. σ.197-198

¹⁵⁶ Ο Ιορντάν Οργκάντιεφ γνωστός και ως Ορτσέτο γεννήθηκε το 1881 στη Βελεσά από εύπορη οικογένεια. Το 1894 ως μαθητής του βουλγαρικού γυμνασίου Θεσσαλονίκης, ξεκίνησε να ασχολείται με τις επαναστατικές δραστηριότητες. βλ. Γ. Μέγας. ό.π. σ.47.

Σαράνοφ ήταν από τα λίγα μέλη της ΕΜΕΟ για τον οποίο ο Ορτσέτο και οι υπόλοιποι Βαρκάρηδες εξέφραζαν σεβασμό. Στις 24 Ιανουαρίου 1903 οργανώθηκε στο βουλγαρικό γυμνάσιο Θεσσαλονίκης το συνέδριο της ΕΜΕΟ, χωρίς όμως τα ηγετικά στελέχη, καθώς κάποια είχαν συλληφθεί ή εξοριστεί, ενώ άλλα δεν συμφωνούσαν με το πρόσταγμα για οργανωμένη εξέγερση. Μάλιστα το μέλος Γκαρβάνοφ επιτέθηκε ανοιχτά στους Βαρκάρηδες, προκαλώντας την οργή τους. Το σχέδιο αναφορικά με την ανατίναξη της Οθωμανικής Τράπεζας άρχισε να παίρνει μορφή, καθώς οι Βαρκάρηδες κατόρθωσαν μετά από πολλές περιπέτειες, να συγκεντρώσουν την επιθυμητή ποσότητα δυναμίτη.¹⁵⁷ Τον Αύγουστο του 1902 ο ηγέτης της εξωτερικής οργάνωσης, Γιαγκώφ Αναστάς, συγκέντρωσε στρατό και έφτασε λίγο έξω από την Καστοριά, στο χωριό Ζαγορίτσανη (σημερινή Βασιλειάδα), που ήταν και η γενέτειρά του. Εκεί συναντήθηκε με τους τοπικούς ηγέτες της εσωτερικής οργάνωσης, Τσακαλάρωφ, Παπάντσεφ και Αντρέιφ, παρά της αντιδράσεις του Γκρούεφ, με σκοπό να προετοιμάσουν το έδαφος για τον βουλγαρικό στρατό, που θα υποστηρίζονταν και από την Αγία Πετρούπολη. Το ζήτημα που προέκυψε, ήταν πως η έδρα της εσωτερικής οργάνωσης, που βρίσκονταν στο Μοναστήρι, δεν γνώριζε τίποτα για τις προπαρασκευές της εξέγερσης, γεγονός που φανέρωσε τις προθέσεις του Γιαγκώφ. Ειδικότερα, ο Γιαγκώφ επιθυμούσε τον τερματισμό της αυτονομίας της εσωτερικής οργάνωσης, προκαλώντας πανικό στις τάξεις της εσωτερικής οργάνωσης. Οι αντάρτες του οποίου επεκτάθηκαν και στην υπόλοιπη Δυτική Μακεδονία, φτάνοντας μέχρι την πόλη των Σερρών. Η επεκτατικότητα όμως του Γιαγκώφ, προς τα Βουλγαρικά σύνορα, τερματίστηκε από την καλά οργανωμένη οθωμανική αμυντική γραμμή. Μαζί με τους αντάρτες του όμως, το τίμημα πλήρωσαν και τα μέλη της εσωτερικής οργάνωσης, παρά το γεγονός πως τάχθηκαν εναντίον της εξέγερσης.¹⁵⁸ Τον Μάρτιο του 1903 κάποιοι αντάρτες ανατίναξαν σημαντική γέφυρα κοντά στην Αδριανούπολη.¹⁵⁹ Όλη αυτή η ένταση μεταφέρθηκε και στην Θεσσαλονίκη, η οποία εκφράστηκε μέσω μιας σειράς βομβιστικών επιθέσεων, την Άνοιξη του 1903. Σε τρένο που έφτασε από την Κωνσταντινούπολη, στους αγωγούς φωταερίου Θεσσαλονίκης, γεγονός που βύθισε ολόκληρη την πόλη στο σκοτάδι, στην Οθωμανική Τράπεζα - γαλλικού ελέγχου, καθώς και στην γερμανική λέσχη που βρισκόταν πλησίον της, μέσω υπόγειας σήραγγας με αποτέλεσμα μεγάλες καταστροφές και πολλά θύματα. Τέλος, στο γαλλικό πλοίο "Γκουανταλκιβίρ", το οποίο ήταν δεμένο στο λιμάνι της πόλης και ετοιμαζόταν να αποπλεύσει με προορισμό την Κωνσταντινούπολη. Ειδικότερα, με βασικό

¹⁵⁷ Γ. Μέγας. ο.π. σελ 47-68.

¹⁵⁸ M. Glenný ό.π. 198-201

¹⁵⁹ M.D. Perry. Russian History, 1980, Vol. 7, No 1/2, Special issue: Studies in early and modern russian history and literature in honor of the sixtieth birthday of H. W. Dewey (1980), σσ. 201-212.

άξονα την εθνικότητα επιλέχθηκε το συγκεκριμένο ατμόπλοιο, το οποίο θα κατέφτανε στην πόλη τα ξημερώματα της 27ης Απριλίου. Ο Σάτεφ¹⁶⁰, μέλος των Βαρκάρηδων, στόχευε να γεμίσει κρυφά το πλοίο με δυναμίτη και να ανατιναχθεί, καθώς θα αποχωρούσε από το λιμάνι. Ταυτόχρονα θα πυροδοτούνταν και οι υπόλοιπες εκρήξεις στους αγωγούς φωταερίου, στην Τράπεζα, σε καφενεία της παραλιακής οδού, ως αντιπερισπασμός, καθώς και σε κεντρικές οδούς της πόλης. Τελικά όμως μια καθυστέρηση στην άφιξη του πλοίου οδήγησε τους Βαρκάρηδες σε αναθεώρηση του σχεδίου των ταυτόχρονων εκρήξεων. Το πλοίο ανατινάχθηκε τελικά το πρωινό της Τρίτης 28 Απριλίου, σκορπώντας τον πανικό στους επιβάτες, στο πλήρωμα και στους κατοίκους της Θεσσαλονίκης, αφήνοντας πίσω πέντε τραυματίες του πληρώματος, αλλά και οικονομικές απώλειες για την γαλλική πλοιοκτήτρια εταιρεία Messageries Maritimes. Παρά την έκταση της έκρηξης και της καταστροφής δεν υπήρξαν θύματα.¹⁶¹ Το επόμενο χτύπημα αφορούσε την αμαξοστοιχία που θα έφτανε στην Θεσσαλονίκη από την Αλεξανδρούπολη. Το βράδυ λοιπόν της ίδιας ημέρας, το τρένο πέρασε πάνω από τους δυναμίτες που είχαν τοποθετήσει οι Βαρκάρηδες. Ωστόσο, λόγω της απειρίας των νεαρών Βαρκάρηδων η επίθεση δεν στέφθηκε με επιτυχία. Οι ζημιές ήταν μόνο υλικές χωρίς κανέναν τραυματία, καθώς οι περισσότερες αυτοσχέδιες βόμβες δεν πυροδοτήθηκαν.

Την επόμενη ημέρα, ο Ορτσέτο, κρυμμένος στο υπόγειο ενός μπακάλικου κοντά στην Οθωμανική Τράπεζα, ανέμενε το πρόσταγμα για την βομβιστική επίθεση. Παράλληλα, σε μια μικρή γέφυρα κοντά στον σιδηροδρομικό σταθμό, ο Κιρκόφ τοποθέτησε δυναμίτη με σκοπό να καταστρέψει τους αγωγούς φωταερίου και υδροδότησης. Μόλις τα φώτα στην πόλη έσβησαν, ο Ορτσέτο μαζί με τα υπόλοιπα μέλη γνώριζαν τι έπρεπε να κάνουν. Ταυτόχρονα, μια βομβιστική επίθεση στο καφενείο "Αλάμπρα" (Casino Alhambra) κοντά στον Λευκό Πύργο σκότωσε έναν σερβιτόρο, ενώ στην πλατεία Ολύμπου (σημερινή πλατεία Ελευθερίας) πραγματοποιείται έκρηξη στο ζυθοποιείο που βρισκόταν στο ισόγειο του ξενοδοχείου της Αγγλίας. Κοντά στην Οθωμανική Τράπεζα μέλη των Βαρκάρηδων πετούν αυτοσχέδιες βόμβες σκοτώνοντας τρεις ανθρώπους, μεταξύ των οποίων έναν χωροφύλακα από την φρουρά της Τράπεζας και ένας στρατιώτης.¹⁶² Ακούγοντας τις εκρήξεις ο Ορτσέτο ανάβει το φυτίλι, ώστε να εκραγούν οι δυναμίτες που είχαν τοποθετηθεί στα θεμέλια της Οθωμανικής Τράπεζας και της Γερμανικής Λέσχης

¹⁶⁰ Ο Παβέλ Σάτεφ γεννήθηκε το 1882 από εύπορη οικογένεια στο Κράτοβο. Το 1896 υπήρξε μαθητής του βουλγαρικού γυμνασίου Θεσσαλονίκης και έτσι έγινε μέλος των Βαρκάρηδων. Από το 1910 έως το 1913 εργάστηκε ως καθηγητής στο βουλγαρικό εμπορικό γυμνάσιο. Το 1946 εκτελέστηκε από τους Σκοπιανούς του Τίτο. βλ. Γ. Μέγας, ό.π. σ.55.

¹⁶¹ A. Heraclides. ό.π. σ.44.

¹⁶² A. Heraclides. ό.π. σ.44.

και το βάζει στα πόδια, προλαβαίνοντας να διαφύγει. Από την έκρηξη σκοτώνονται πέντε άτομα, μεταξύ των οποίων και ο διευθυντής του γερμανικού προξενείου. Μετά τις εκρήξεις, ο Πίνγκοφ, μέλος των Γεμιτζίδων, κατευθυνόμενος προς το σπίτι των μελών Μέτσεφ και Τρούτσκοφ στην περιοχή του Τοπ Χανέ (σημερινή περιοχή Δικαστηρίων στον Βαρδάρη) εντοπίζεται από την οθωμανική φρουρά, η οποία τον σκοτώνει έπειτα από ανταλλαγή πυροβολισμών. Ο Μέτσεφ και Ο Τρούτσκοφ που είχαν αποτύχει στην καταστροφή του εργοστασίου φωταερίου, αρχίζουν να πετούν εκρηκτικά στους γύρω δρόμους σκοτώνοντας κάποιους στρατιώτες και προκαλώντας ζημιές στην Γερμανική Σχολή.¹⁶³ Η κατάσταση έχει εκτροχιαστεί με αποτέλεσμα να φτάσουν στην πόλη στρατιωτικά τάγματα από την Σμύρνη. Ταυτόχρονα, πραγματοποιούνται συλλήψεις στην βουλγαρική συνοικία στην περιοχή του σιδηροδρομικού σταθμού. Την επόμενη ημέρα, στις 30 Απριλίου, το μεσημέρι ο Ορτσέτο μετά από συμπλοκή με την οθωμανική φρουρά περικυκλώνεται και αυτοκτονεί. Στην πόλη ξέσπασαν και πάλι ταραχές με αποτέλεσμα να ερημώσει. Οι Οθωμανοί στρατιώτες σκότωναν τους Βούλγαρους χωρίς καμία διάκριση, εισβάλλοντας σε σπίτια και καταστήματα. Στη 1 Μαΐου σκοτώνεται από έναν σκοπό και ο Κιρκόφ που είχε βυθίσει την πόλη στο σκοτάδι. Την ίδια μέρα, η οθωμανική φρουρά ανακάλυψε τα σχέδια της σήραγγας, όπως και την ίδια την σήραγγα κάτω από την Οθωμανική Τράπεζα.¹⁶⁴

Μέσα σε όλη αυτή την αναταραχή, οι Μεγάλες Δυνάμεις φοβούμενες περαιτέρω εκτροχιασμό της κατάστασης, αποφασίζουν να στείλουν πολεμικά πλοία στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης για εκφοβισμό. Η Αυστροουγγαρία τελικά αποστέλλει σχεδόν αμέσως τα πολεμικά πλοία Habsurg, Wien, Budapest και το αντιτορπιλικό Magnet. Πολεμικά πλοία, για την ακρίβεια οχτώ, αποστέλλει και η Ιταλία. Την ημέρα που κατέφτασαν τα αψβουργικά πλοία συνελήφθη και ο Μπογκντάνοφ, μέλος των Βαρκάρηδων που παραχώρησε σημαντικότερες πληροφορίες, τόσο για την δράση της ΕΜΕΟ, όσο και των Βαρκάρηδων.¹⁶⁵

Στις 5 Μαΐου ο Σάτεφ, που κρατούνταν στο διοικητήριο, οδηγήθηκε στο στρατοδικείο για να δικαστεί. Την ίδια ημέρα εκτελέστηκε, κατευθυνόμενος με την τσέτα του προς τη Βουλγαρία, ο Ντέλτσεφ μετά από ενέδρα των Τούρκων. Φαίνεται πως την πληροφορία που οδήγησε στην ενέδρα την έδωσε ο ιδεολογικός του αντίπαλος Γκαρβάνοφ, χάνοντας έτσι η αριστερή πτέρυγα έναν από τους πιο εμβληματικούς της ηγέτες. Ο Σάτεφ στη δίκη επιμένει να μην παραδέχεται ποιος είναι, καθώς δεν θέλει να εμπλέξει σε δίκη τη Βουλγαρία.

¹⁶³ Η Γερμανική Σχολή, ιδρύθηκε το 1888 για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των παιδιών των υπαλλήλων που εργαζόταν στην εταιρεία ανατολικών σιδηροδρόμων. Σήμερα στεγάζει την εθνική τράπεζα της Ελλάδος.

¹⁶⁴ Γ. Μέγας. ό.π. σ. 77-120.

¹⁶⁵ Γ. Μέγας. ό.π. σ. 131-134.

Επιχειρεί μάλιστα να δικαστεί από γαλλικό δικαστήριο, λέγοντας πως το ατμόπλοιο "Γκουανταλκιβίρ" βρισκόταν εκτός τουρκικών χωρικών υδάτων την στιγμή της έκρηξης. Το στρατοδικείο κράτησε περίπου έναν μήνα, μέχρι να στείλει τους Βαρκάρηδες και τους συνεργούς τους στις φυλακές του Λευκού Πύργου και του Επταπυργίου.

Αυτές ήταν οι βασικές επιθέσεις με τις περισσότερες απώλειες, που σε συνδυασμό με τις ανατινάξεις καφενείων, ζυθοποιείων και καταστημάτων προκάλεσαν πανικό στη Θεσσαλονίκη. Οι επιθέσεις ενορχηστρώθηκαν από τον Σάτεφ και τον Ορτσέτο, κυρίως με βασικό στόχο να αποσπάσουν την προσοχή των Μεγάλων Δυνάμεων, λόγω της Οθωμανικής καταπίεσης στην περιοχή της Μακεδονίας. Οι τελευταίες, από το 1897 προσπαθούσαν να σταθεροποιήσουν την κατάσταση στη βαλκανική χερσόνησο. Τα αντίποινα από την μουσουλμανική πλευρά εναντίον της σλαβικής μειονότητας της πόλης, οδήγησαν στην κήρυξη στρατιωτικού νόμου για να αποφευχθεί το επιπλέον αιματοκύλισμα. Ήταν πράγματι μια κίνηση που θα μπορούσε να προστατεύσει τους Σλάβους, καθώς οι Μεγάλες Δυνάμεις μπορεί τελικά να εστίασαν στα προβλήματα της περιοχής, αλλά με μοναδικό στόχο να προστατεύσουν την δυτική περιουσία. Οι οθωμανικές αρχές φυσικά δεν έμειναν αδρανείς. Κυνήγησαν πολλούς ηγέτες της ΕΜΕΟ, όπως τον Βασίλ Τσακαλάροφ και τον Σβέτκοφ, σε χωριά και πόλεις γύρω από το Μοναστήρι και την Καστοριά. Κάποιοι διέφυγαν, ενώ άλλοι εκτελέστηκαν όπως αναφέρθηκε.¹⁶⁶ Οι περιγραφές για τους νεκρούς διέφεραν ανάλογα τις πολιτικές σκοπιμότητες της κάθε κοινότητας. Παρ' όλα αυτά οι νεκροί δεν πρέπει να ξεπέρασαν τους πενήντα και οι συλληφθέντες τους 400. Το δικαστήριο επέβαλε και μικρότερες ποινές σε άτομα που γρήγορα αφέθηκαν ελεύθερα, λόγω της πληρότητας των φυλακών. Πραγματοποιήθηκε αναλυτική παράθεση των γεγονότων, καθώς οι βομβιστικές επιθέσεις στην πόλη της Θεσσαλονίκης είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην ευρωπαϊκή δημόσια γνώμη. Ωστόσο, ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας της Θεσσαλονίκης γρήγορα απώθησε τις μνήμες των βομβιστικών επιθέσεων.

Πριν ακόμη κοπάσουν τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης, η ΕΜΕΟ παρά τις εσωτερικές διαφωνίες, με ηγέτη αυτή την φορά τον Γκαρβάνωφ αρχίζει και επεξεργάζεται το ζήτημα μιας γενικής σύρραξης με εστίες σε ολόκληρη τη Μακεδονία και τη Θράκη. Καλεί λοιπόν στα τέλη Δεκεμβρίου του 1902 ένα συνέδριο με βασικό σκοπό να ανακοινώσει την έναρξη των προπαρασκευών για εξέγερση.¹⁶⁷ Όταν οι εκπρόσωποι του Κρούσεβο (σημερινή Μπίτολα) ζήτησαν από τις οθωμανικές αρχές την ενίσχυση του τοπικού στρατού, ήδη οι αντάρτες είχαν ξεκινήσει τις εχθροπραξίες δυσκολεύοντας την καθημερινότητα

¹⁶⁶ M.D. Perry. ό.π. σ.202

¹⁶⁷ N.L. Akhund. ό.π. σ.119.

των εμπόρων και των κατοίκων. Μέχρι τις 2 Αυγούστου 1903, ημέρα της γιορτής του Ίλιντεν,¹⁶⁸ οι οθωμανικές αρχές δεν είχαν ανταποκριθεί στο αίτημα του Κρούσεβο. Το σύνθημα "*η Μακεδονία για τους Μακεδόνες*" αυτή την φορά επανήλθε με πολλά θύματα και καμένα χωριά. Η ΕΜΕΟ, μέσω της εξέγερσης του Ίλιντεν, προσπάθησε να δημιουργήσει μια ανεξάρτητη ή έστω αυτόνομη Μακεδονονία (*slobodna Makedonija*).¹⁶⁹ Με αυτόν τον τρόπο το Ίλιντεν έγινε συνώνυμο της εθνικής αφύπνισης για τη Μακεδονία. Το κίνημα της εξέγερσης είχε την υποστήριξη σλαβόφωνων της περιοχής αλλά και των Βλάχων που στην πλειονότητά τους κατοικούσαν στο Κρούσεβο.¹⁷⁰ Τον Φεβρουάριο του 1903 περίπου 300 αντάρτες σε χωριό του Μοναστηρίου συμμετείχαν στις εχθροπραξίες, ενώ μετά από αυτές έκρυψαν τα όπλα τους και επέστρεψαν στις αγροτικές τους δουλειές.¹⁷¹ Οι αντάρτες, που στο μεγαλύτερο ποσοστό τους ήταν Σλάβοι, αφού ανατίναξαν γέφυρες, έκαψαν στρατώνες και εκδίωξαν τη λιγοστή τοπική φρουρά, πήραν τον έλεγχο του Κρούσεβο και ξεκίνησαν τις προπαρασκευές για την εγκαθίδρυση επαναστατικής κυβέρνησης, η οποία τελικά κράτησε δύο εβδομάδες περίπου.¹⁷² Οι επαναστάτες γνώριζαν πως αν δεν δράσουν, οι Οθωμανοί θα διαλύσουν το κίνημα.¹⁷³ Εξαιτίας του μεγέθους του Κρούσεβο όμως η οθωμανική πλευρά δεν έμεινε καθόλου ασυγκίνητη, θέτοντας ως προτεραιότητα την ανακατάληψη της πόλης. Πολύ γρήγορα όμως το ρεύμα άλλαξε και ανατολικά της πόλης συγκεντρώθηκε το οθωμανικό πυροβολικό καταλαμβάνοντας την πόλη χωρίς μάχη,¹⁷⁴ έπειτα από διαπραγματεύσεις των λιγοστών ανταρτών με τον Μπαχτιάρ πασά. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως δεν υπήρξαν εχθροπραξίες, μόνο που αυτές περιορίστηκαν στα ελληνικά και βλάχικα χωριά, αφήνοντας τα βουλγαρικά και σλάβικα σε μια καλύτερη κατάσταση. Η πόλη επίσης βομβαρδίστηκε παρά την έλλειψη άμυνας.¹⁷⁵ Μέχρι το τέλος της εξέγερσης καμία Μεγάλη Δύναμη δεν παρείχε βοήθεια στους επαναστάτες, παρά το γεγονός ότι περίμεναν το αντίθετο.¹⁷⁶

Η εξέγερση του Ίλιντεν έχει πολλές ερμηνείες. Για έναν Έλληνα η εξέγερση του Ίλιντεν είναι ακόμη μια απόδειξη στο βαρύ κατηγορητήριο σχετικά με τη δράση των ανταρτών, που εξυπηρετούσαν τον βουλγαρικό επεκτατισμό. Οι Βούλγαροι το πιθανότερο είναι να βλέπουν μέσα από τα γεγονότα της

¹⁶⁸ B. Jelavich. ό.π. σ.156.

¹⁶⁹ A. Rossos. ό.π. σ.99.

¹⁷⁰ A. Heraclides. ό.π. σ.44.

¹⁷¹ N.L. Akhund. ό.π. σ.120.

¹⁷² M. D. Perry. ό.π. σ.204

¹⁷³ A. Heraclides. ό.π. σ.43.

¹⁷⁴ B. Jelavich. ό.π. σ.156.

¹⁷⁵ M. Glenný ό.π. 203-204

¹⁷⁶ M. D. Perry. ό.π. σ.204.

εξέγερσης την ανάδειξη μιας προοδευτικής αγροτιάς, ενώ για την σημερινή περιοχή της Βόρειας Μακεδονίας, αποτελεί ένα είδος επιβεβαίωσης της κρατικής της υπόστασης. Αυτό που σίγουρα επιθυμούσαν οι Βούλγαροι, μέσω της επανάστασης, ήταν να αποκηρύξουν την οθωμανική διοίκηση. Η εξέγερση του Ίλιντεν ήταν μια κίνηση περισσότερο διπλωματική και όχι μια κίνηση στρατιωτικού επεκτατισμού. Οι εξεγερμένοι ήθελαν να προκαλέσουν το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων προς όφελος της βουλγαρικής πλευράς. Αυτό που έγινε ήταν να υπογραφεί μια σειρά μεταρρυθμίσεων το 1903, στην Μυρστέγη της Αυστρίας μεταξύ Αυστροουγγαρίας και Ρωσίας, μέσω των οποίων ζητούσαν εθνοτική διαίρεση των βιλαετιών της Μακεδονίας, διορισμό οθωμανού διοικητή, ο οποίος θα διατηρούσε γύρω του κλιμάκιο ευρωπαϊών συμβούλων και τέλος, διοικητικές φορολογικές και δικαστικές μεταρρυθμίσεις με βασικό στόχο την βελτίωση της θέσης των χριστιανών.¹⁷⁷ Οι μεταρρυθμίσεις της Μυρστέγης προφανώς και βοήθησαν τους χριστιανικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας, ωστόσο αυτός δεν ήταν ο πρωταρχικός στόχος της Αυστροουγγαρίας και της Ρωσίας. Αυτό που επιθυμούσαν οι προαναφερθείσες Δυνάμεις ήταν μια δική τους πιθανή επέκταση μέσω των κρατών δορυφόρων, Σερβία και Βουλγαρία.¹⁷⁸ Επομένως, από τη μία προκλήθηκε το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά από την άλλη αυτό εκδηλώθηκε με διαφορετικό τρόπο από αυτό που περίμενε η ΕΜΕΟ. Κατά κάποιον τρόπο η εξέγερση των Βουλγάρων δύσκολα θα μπορούσε να επιτύχει τους σκοπούς της. Για αυτόν τον λόγο εξάλλου μέσα στο ξέσπασμα της εξέγερσης, οι Βούλγαροι εξανάγκαζαν με την βία χωριά, που ανήκαν στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου, να εισέλθουν στους κόλπους της Εξαρχίας, με αποτέλεσμα να φαίνεται μια πληθυσμιακή υπεροχή των Βουλγάρων. Την ίδια τακτική χρησιμοποιούσαν και στην Ανατολική Ρωμυλία.¹⁷⁹

Μετά την εξέγερση του Ίλιντεν η οργάνωση παρήκμασε. Βασικός λόγος ήταν πως η ΕΜΕΟ έχασε τα ερείσματα που διέθετε στην αγροτική κοινωνία, λόγω των ιδιαίτερα σκληρών αντιποίνων της οθωμανικής διοίκησης στους χωρικούς που συμμετείχαν στην εξέγερση. Μετά από αυτό, η οργάνωση αρχίζει την έντονη διαμάχη μεταξύ των δύο ιδεολογικών ομάδων. Η δεξιά πτέρυγα απέκτησε αρκετή δύναμη, με αποτέλεσμα η ΕΜΕΟ να εμφανίζει συνεχώς ένα φιλοβουλγαρικό πρόσωπο. Πολλοί οπλαρχηγοί της ΕΜΕΟ θεωρούσαν πως εν όψη του επερχόμενου Μακεδονικού Αγώνα η στήριξη της Βουλγαρίας ήταν

¹⁷⁷ Σ. Σφέτας, ό.π. σ.330 και Ι. Μαζαράκης-Αινιάν, *Ο Μακεδονικός Αγώνας*. Αθήνα: Δωδώνη, 1993

¹⁷⁸ Dumarski M. *The Macedonian Question in the light of the documents of the Serbian Diplomacy 1903-1914*. Politeja, No. 30, (p. 7-18). Macedonia in 20th and 21st century. Εκδόσεις: Ksiegarnia Akademicka, 2014.

¹⁷⁹ Σ. Σφέτας, *Η πορεία προς το Ίλιντεν, ο αντίκτυπος της εξέγερσης του Ίλιντεν στην Ελλάδα και οι απαρχές της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2006.

μονόδρομος. Μάλιστα μετά την εξέγερση του Ίλιντεν η οργάνωση αρχίζει να ονομάζεται περισσότερο "Εσωτερική Μακεδονοαδριανουπολιτική Επαναστατική Οργάνωση" κάτι που οριστικοποιήθηκε το 1905 στο συνέδριο στη Ρίλα.¹⁸⁰ Το 1908 σε συνέδριο στη Θεσσαλονίκη, η ΕΜΕΟ θα επισημοποιήσει την διάσπασή της.

¹⁸⁰ Β. Βλασίδης. *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση...* ό.π., σ.16.

9. Ο Σερβοβουλγαρικός πόλεμος του 1885 μέσα από τον ελληνικό Τύπο

Εφημερίδα «Ακρόπολις»

Στη συγκεκριμένη έρευνα αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθούν ως ερμηνευτικά εργαλεία η αθηναϊκή εφημερίδα «Ακρόπολις» και η εφημερίδα της Θεσσαλονίκης «Φάρος της Μακεδονίας» με σκοπό να αποτυπωθεί από τη μια ο τρόπος που αντιμετώπισε ο αθηναϊκός τύπος τα γεγονότα του σερβοβουλγαρικού πολέμου και από την άλλη να αποτυπωθεί η οπτική του τύπου από την πλευρά μιας περιοχής που βρίσκονταν στο επίκεντρο των γεγονότων.

Η εφημερίδα «Ακρόπολις» ξεκίνησε να εκδίδεται από την σημαίνουσα δημοσιογραφική προσωπικότητα του Βλάση Γαβριηλίδη το 1883 και λόγω των προοδευτικών της θέσεων αρκετές φορές έγινε θύμα του συντηρητικού όχλου. Η κρίσιμη περίοδος του 1885, λόγω της κατάστασης στην οποία είχαν περιέλθει γείτονα κράτη της Βαλκανικής, ήταν αναμενόμενο να απασχολήσει τον ελληνικό Τύπο σε καθημερινή βάση. Εκτός του γεγονότος πως είχε ξεσπάσει μια σύγκρουση μεταξύ δύο κρατών που μέχρι τότε κανένας δεν μπορούσε να φανταστεί σε αντίπαλα στρατόπεδα, διακυβευόνταν το μέλλον της Μακεδονίας, αλλά και το μέλλον των ελληνικών πληθυσμών της Ανατολικής Ρωμυλίας μετά την ενοποίησή της με την Βουλγαρία. Η εσωτερική ειδησεογραφία της περιόδου γέμιζε άρθρα με πιπεράτους τίτλους, καθώς η Ελλάδα του Δηλιγιάννη βρισκόταν ανάμεσα σε μια Βουλγαρία, που μετά το συνέδριο του Βερολίνου προσπαθούσε να επεκτείνει την εδαφική της κυριαρχία και σε μια Σερβία του μονάρχη Ομπρένοβιτς, ο οποίος προσπαθούσε να εκσυγχρονίσει την χώρα του και να δημιουργήσει έναν ισχυρό στρατό.

Από τις πρώτες ημέρες του Νοεμβρίου ο ελληνικός Τύπος ξεκίνησε να αφιερώνει πρωτοσέλιδα που αφορούσαν στην κατάσταση που είχε δημιουργηθεί λόγω του επικείμενου πολέμου. Η Σερβία είχε ξεκινήσει από πολύ νωρίς τις προπαρασκευές προκαλώντας ανησυχία τόσο στην Βουλγαρία, όσο και στις Μεγάλες Δυνάμεις. Στο άρθρο "Τα έν Σερβία" της εφημερίδας "Ακρόπολις" τονίζεται πως οι Σέρβοι σε περίπτωση μη επιστροφής στο προηγούμενο καθεστώς της Ανατολικής Ρωμυλίας, θα χάσουν τις ελπίδες τους αντιδρώντας με ένοπλη σύρραξη. Πράγματι, ο Μίλαν Ομπρένοβιτς γνώριζε πολύ καλά πως η Ανατολική Ρωμυλία είναι μόνο η πρώτη φάση της βουλγαρικής επεκτατικότητας και πως η επόμενη κίνηση θα είναι η επέκταση στην Μακεδονία. Με ενδεχόμενο κίνδυνο ο σερβικός στρατός να επιτεθεί σε έδαφος που, νομικά τουλάχιστον, ανήκε στην επικυριαρχία του σουλτάνου, η

Τουρκία ήταν πολύ πιθανό να απαντήσει. Υπενθυμίζεται πως πράγματι, φήμες για επίθεση εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπήρχαν και είχε αφήσει ο ίδιος ο Ομπρένοβιτς να διαδοθούν, ώστε να δικαιολογήσει τις έντονες πολεμικές προετοιμασίες. Στο ίδιο άρθρο αναφέρεται πως οι περιοχές που θα προτιμούσε να επιτεθεί ο τουρκικός στρατός θα ήταν η Πρίστινα, το Νοβί-Παζάρ, το Κουμάνοβο και τα Σκόπια. Είναι λογικό βέβαια, καθώς αυτές βρίσκονται πολύ κοντά στα σερβοβουλγαρικά σύνορα. Η Τουρκία όμως δεν θα έθετε σε κίνδυνο τα τουρκικά στρατεύματα, ούτε και τα συμφέροντά της, χωρίς να έχει διαβεβαίωση από την ρωσική πλευρά πως θα υποστηρίξει τις κινήσεις της. Ουσιαστικά πρόκειται για μια κίνηση που και οι δύο μεριές θα έβγαιναν κερδισμένες. Η Τουρκία θα εξασφάλιζε πως ο Μίλαν δεν θα πατούσε σε έδαφος που νομικά ανήκε στον σουλτάνο, αλλά και η Ρωσία εξασφάλιζε πως θα συνεχίσει να κρατά την Βουλγαρία στη σφαίρα επιρροής της. Βέβαια και ο Μίλαν είχε εξασφαλίσει συμμαχική υποστήριξη από την Βιέννη, η οποία δεν θα επέτρεπε καμία τουρκική εισβολή.

Θέλοντας να κερδίσει το ενδιαφέρον των αναγνωστών, το άρθρο προσπαθεί να προβλέψει τα σημεία έναρξης των εχθροπραξιών κάνοντας μια στρατηγική ανάλυση των βραχυδών στενών του Δραγομάν, αλλά και της διάρκειας του πολέμου, η οποία προβλέπει πως θα είναι μέχρι τον χειμώνα, ενώ ξεκάθαρα τάσσεται υπέρ του σερβικού στρατού, τονίζοντας τις καλύτερες συνθήκες διατροφής και ένδυσης. "Η τροφή του Σέρβου στρατιώτου συνίσταται εκ δύο φαγητών καθ' έκαστην. Ήτοι ανά πᾶσαν μεσημβριάν και ἑσπέραν λαμβάνει ὁ στρατιώτης ἕν πινάκιον θερμοῦ χυλοῦ ἐκ φασιόλων μὲ ἕν τεμάχιον πάντοτε κρέατος..."¹⁸¹. Σε αυτήν την περίπτωση βέβαια η επιλογή συμμάχου ήταν ευκολότερη. Η κήρυξη του πολέμου πράγματι επιβεβαιώνεται από τηλεγράφημα του πρακτορείου Reuters προκαλώντας ανησυχία, καθώς ο αρθρογράφος επιμένει στη δυτική φαντασίωση των φλεγόμενων Βαλκανίων και της φλεγόμενης Ανατολής, θέτοντας μια σειρά ερωτημάτων. Αν η Σερβία βγει νικητής από αυτόν τον πόλεμο το πιθανότερο είναι να ξεσπάσει ένας Ρωσοαυστριακός πόλεμος. Μέχρι αυτή τη στιγμή η σερβική διπλωματία παίζει πολύ σωστά τα ζάρια της, καθώς έχει αντίπαλο μόνο την Βουλγαρία κρατώντας σε απόσταση τους συμμάχους της Βουλγαρίας. Το συμπέρασμα βγαίνει εύκολα, καθώς η Τουρκία δεν εκδίωξε τους Βούλγαρους από το έδαφος της Ανατολικής Ρωμυλίας παλιότερα και επομένως δεν θα εκδίωξει ούτε τους Σέρβους, πόσο μάλλον όταν ο σερβικός στρατός, σύμφωνα με τον αρθρογράφο βέβαια, είναι σωστά προετοιμασμένος. "*Ἡμῶν ἡ κήρυξις αὕτη τοῦ πολέμου δὲν*

¹⁸¹ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 2 Νοεμβρίου 1885

*ἄπτεται βεβαίως αμέσως, ἐνόσω φαίνεται ὡς πιθανότερον ὅτι ἡ Τουρκία δὲν θὰ θελήσῃ νὰ ἀποκρούσῃ τοῦς Σέρβους ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς Ρωμυλίας."*¹⁸²

Τα πρώτα τηλεγραφήματα, τα οποία τοποθετούνται στο πρώτο δεκαήμερο του Νοεμβρίου 1885, μιλούν για έναν σερβικό στρατό τόσο καλά οργανωμένο από τον Μίλαν που είναι ίσως και ζήτημα ωρών η εισβολή στη Σόφια. Οι Βούλγαροι μην έχοντας τρόπο και μέρος να αμυνθούν, τράπηκαν σε υποχώρηση τοποθετώντας φρουρές σε όλο το μήκος της πεδιάδας που περιλαμβάνει τις περιοχές Πιρότ, Στρεβνίτς, Σαριβρόδ και φτάνει μέχρι την Σόφια. Έτσι, σε περίπτωση που ο σερβικός στρατός φτάσει στην πεδιάδα να δεχθεί από παντού επίθεση. Η εφημερίδα "Ακρόπολις" θεωρεί πως η τελική μάχη θα πραγματοποιηθεί στην συγκεκριμένη πεδιάδα και προχωρά σε μια αναλυτική στατιστική ανάλυση των σερβοβουλγαρικών στρατιωτικών δυνάμεων, παρουσιάζοντας την στρατιωτική τους δύναμη.¹⁸³ Το ερώτημα που επικρατεί είναι φυσικά η αντίδραση της Τουρκίας σχετικά με το αν θα εκδιώξει τα σερβικά στρατεύματα, βοηθώντας ουσιαστικά την Βουλγαρία. Υπάρχει μια γενική ανησυχία στα άρθρα εκείνης της περιόδου για επικείμενη συνεργασία της Πύλης με την Σόφια και για την στάση που θα έπρεπε να κρατήσει ο Δηλιγιάννης υπέρ των Σέρβων.

Το ίδιο μοτίβο πολεμικών τηλεγραφημάτων και ανταποκρίσεων από το μέτωπο του πολέμου συνεχίστηκε θέλοντας να δείξει την αδιαμφισβήτητη σερβική κυριαρχία, διατηρώντας φυσικά σαν εφημερίδα ένα φιλοσερβικό προφίλ. *"Τὸ κύριον σῶμα τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ, οὗ ἡγεῖται αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Μιλάνος, ἀφοῦ ἐκυρίευσεν τὸ εἶς τὴν εἴσοδον τῆς κλεισωρίας κείμενον Σαριβρόδ, ἐπροχώρησεν ἐντὸς αὐτῆς, ἐνῶ ἄλλο σῶμα στρατοῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ, προσέβαλε συγρόνως τοῦς ὑπερασπίζοντας αὐτὴν Βούλγαρους... ὑπερνικήσαντες πᾶσαν ἀντίστασιν μετὰ πεισματώδη μάχην..."*¹⁸⁴ Το γενικότερο κλίμα δείχνει πως στην Ελλάδα οι δημοσιογράφοι επιθυμούσαν να δημιουργήσουν την ιδέα ενός σερβικού πολεμικού έπους, μιλώντας για την όσο το δυνατόν συντομότερη κατάληψη της Σόφιας, προσπαθώντας να προβλέψουν τις επόμενες κινήσεις του σερβικού στρατού και γράφοντας υπερβολικές προτάσεις περί υποταγής των Βουλγάρων και για κρότους πολυβόλων που ακούγονταν στη βουλγαρική πρωτεύουσα. Η αίσθηση που επικρατεί, είναι πως πρόκειται για μια αδελφοκτόνο μάχη που πολύ σύντομα θα τελειώσει. Η νικηφόρα επέλαση των Σέρβων έχει θολώσει το τοπίο για την Ελλάδα, καθώς ανοίγονται νέες πιθανότητες και σενάρια. Σύμφωνα με την "Ακρόπολη" η ελληνική θέση ορίζεται και στηρίζεται από τις αποφάσεις που θα πάρει ο Μίλαν μόλις καταλάβει την

¹⁸² Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 3 Νοεμβρίου 1885

¹⁸³ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 5 Νοεμβρίου 1885

¹⁸⁴ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 6 Νοεμβρίου 1885

πρωτεύουσα της Βουλγαρίας. Η σιγουριά της σερβικής νίκης, πράγματι είναι αξιοθαύμαστη. Οι αμφιβολίες προκύπτουν από το γεγονός πως σε περίπτωση νίκης ο Μίλαν θα επιβάλλει στους Βούλγαρους την εγκατάλειψη της Ανατολικής Ρωμυλίας, γεγονός που πιθανώς θα δημιουργούσε προβλήματα στους εκεί ελληνικούς πληθυσμούς. Σε περίπτωση νίκης του Μίλαν ο πρίγκιπας Αλέξανδρος της Βουλγαρίας θα εξαναγκαστεί σε παραίτηση και έτσι η ένωση της Ρωμυλίας θα πραγματοποιηθεί με τα εύσημα της Ρωσίας. Αυτό που δεν ήθελε ο τσάρος ουσιαστικά ήταν η πραγματοποίηση της ένωσης με ηγεμόνα τον Αλέξανδρο.

Για ακόμη μια φορά, ο ελληνικός τύπος καλεί σε σιδηρά θέληση για επιστράτευση, καθώς η κατάσταση αναφορικά με την Ανατολική Ρωμυλία είναι κρίσιμη και εξαρτάται από τις βουλές των νικητών. Σκοπός είναι να δημιουργηθεί ένα κύμα φιλοπόλεμου ενθουσιασμού, καθώς μετά την πραξικοπηματική προσάρτηση της περιοχής, τον Σεπτέμβριο, η κυβέρνηση Δηλιγιάννη δεν έχει συνέλθει. Το άρθρο αναφέρει χαρακτηριστικά *"Είτε νικηθῶμεν, εἴτε νικήσωμεν ἢ τιμὴ ἡμῶν, θὰ μείνη ἀνέπαφος"*.¹⁸⁵ Το δημοσιευμένο ποίημα "Κακοί Καιροί", της σπουδαίας πνευματικής φυσιογνωμίας Κωστή Παλαμά¹⁸⁶ μαρτυρά σε μικρογραφία το συναίσθημα εκείνων των ημερών. Στους στίχους *"Οἱ Σέρβοι νικηταὶ πατοῦν τοὺς τόπους τῶν Βουλγάρων. Μ' ἐλπίδα τὸ Μιλάνο τοῦς, τὸ δίκηο τους βοήθεια. Κι' οἱ Βούλγαροι τρομάζουνε καὶ φεύγουν ἄρον ἄρον... Τῶχουν παληὰ συνήθεια"*.¹⁸⁷ διαφαίνεται ξεκάθαρα πως η κατάσταση είχε επηρεάσει και το πνευματικό κίνημα, το οποίο με την σειρά του δημιουργούσε το φιλοσερβικό και φιλοπόλεμο κλίμα στην Ελλάδα. Πώς να μην ταχθούν σε αυτή την πτέρυγα οι πολίτες, όταν μια σημαίνουσα προσωπικότητα σαν τον Κωστή Παλαμά τάσσεται υπέρ αυτής της πολιτικής; Ωστόσο, θέλοντας να παρασύρει το κοινό στο φιλοπόλεμο κλίμα ο αρθρογράφος αμελεί να αναφερθεί σε ενδεχόμενες συνέπειες, οι οποίες θα προκύψουν έπειτα από πιθανή ήττα. Αυτό ωστόσο που απασχολεί την κοινή γνώμη είναι η αιτία που προκάλεσε τον πόλεμο ανάμεσα σε ομόφυλα έθνη. Το γεγονός πως οι Σέρβοι θεωρούνταν το κυριότερο νοτιοσλαβικό στοιχείο στα Οθωμανικά Βαλκάνια και τώρα βλέπουν ότι αυτή η ηγεμονία χάνεται από τους γείτονες Βούλγαρους, θα μπορούσε να αποτελέσει μια αιτία *"ζυλοτυπίας και φθόνου"*. Ως το πιο ισχυρό επιχείρημα που δικαιολογεί αυτή την φιλοπόλεμη τάση, που παρουσίασε η Σερβία του Μίλαν, είναι πως ο τελευταίος πράγματι

¹⁸⁵ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 7 Νοεμβρίου 1885

¹⁸⁶ Ο Κωστής Παλαμάς είχε ξεκινήσει να δημοσιεύει ποιήματα και να δημοσιογραφεί σε εφημερίδες και περιοδικά των Αθηνών ήδη από το 1879. Το ποίημα "Κακοί Καιροί" δημοσιεύεται έναν χρόνο ακριβώς πριν την δημοσίευση της ποιητικής συλλογής *"Τραγούδια της πατρίδος μου"* και αποτελεί μια από τις πρώτες νεανικές προσπάθειές του.

¹⁸⁷ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 8 Νοεμβρίου 1885

νιώθει να μην διαθέτει ισχυρά ερείσματα στην περιοχή και μέσω του σύγχρονου του στρατού προσπαθεί να επιβληθεί.

Ο Μίλαν έχοντας στο πλευρό του την Αυστρία προσπαθούσε να δημιουργήσει ένα σύγχρονο κράτος. Αυτή η νέα πολιτική του μονάρχη, σε συνδυασμό με την διατάραξη του status quo της περιοχής, οδήγησε στην κήρυξη του πολέμου. "*ὁ λόγος ὁ φανερός, ὁ λόγος ὁ μέγας, ἡ αἰτία ἡ μεγάλη τῆ φωνῆ κηρυχθεῖσα εἶς τὸν κόσμον, δι' ἣν ἡ Σερβία ἐπιτίθεται κατὰ τῆς Βουλγαρίας, ἡ αἰτία ἡ ἐπίσημος, ἡ αἰτία ἡ ἀκουσθεῖσα παρὰ Βασιλέων καὶ παρὰ λαῶν, παρὰ κυβερνήσεων καὶ παρὰ ἔθνοτήτων, εἶναι μία καὶ μόνη: εἶναι ἡ τιμωρία τῆς βουλγαρικῆς ἀγερωχίας τῆς καταπατησάσης τῆν καθεστῶσαν ἰσορροπίαν τῶν λαῶν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης.*"¹⁸⁸ Στο άρθρο τονίζεται πως σε παρόμοιες συζητήσεις στο παρελθόν, αν κάποιος ανέφερε την Σερβία ως παράγοντα αποτροπής της βουλγαρικής ένωσης και όχι την Τουρκία, που μάλιστα είχε την νομική επικυριαρχία της περιοχής, η συζήτηση θα θεωρούνταν επιπέδου καφενείου, φανερώνοντας το πόσο ξαφνική ήταν αυτή η πολεμική σύγκρουση. Η συνθήκη βέβαια είναι διαφορετική, καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει ξεκινήσει να καταρρέει μην μπορώντας να υποστηρίξει την θέση της. Για τα βαλκανικά κράτη η Σερβία πλέον θεωρείται ένα ισχυρό κράτος του μέλλοντος, που προκαλεί θαυμασμό και έχυσε αίμα και κατά των Βουλγάρων και κατά των Τούρκων. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο ο αρθρογράφος προτρέπει σε πολεμική επέμβαση, καθώς όπως έχει αποδειχθεί η Ελλάδα μέσω της διπλωματίας λαμβάνει μόνο "*κάνέν τεμάχιον ἄρτου*".

Αυτή η κατάσταση οφείλεται στην πολιτική κατάσταση των τελευταίων ετών, η οποία έχει οδηγήσει σε μια ντροπιαστική εικόνα για την Ελλάδα, ανάμεσα στα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη. "*Οἱ πόλεμοι γοργῶς περατοῦνται νῦν. Ἄν ὁ σερβοβουλγαρικὸς πόλεμος καταπαύσει ἐντὸς ὀλίγου καὶ ἡ Ἑλλὰς μείνῃ ἀκόμα κρατοῦσα εἶς τὰς χεῖρας τὰ ἐσώβρακά τῆς - δηλαδὴ τὰ τῶν στρατιωτῶν τῆς.*" Η κατάσταση που επικρατεῖ στα Βαλκάνια κατά την έναρξη του σερβοβουλγαρικού πολέμου μεταλλάχθηκε ριζικά διαταράσσοντας τις μέχρι τότε ισορροπίες. Ο νικητής του πολέμου είναι αυτός που θα διαμορφώσει τον νέο χάρτη, ο οποίος το πιθανότερο είναι να ελαττώσει την ελληνική επικράτεια. Ως υπαίτιο της κατάστασης, η εφημερίδα "Ακρόπολις" καταδεικνύει την Τουρκία εξαιτίας της κίνησης της να αποσύρει τα στρατεύματά της από την Βουλγαρία, την Σερβία και την Ανατολική Ρωμυλία. Τα στρατεύματα αυτά συγκεντρώθηκαν από την Πύλη στα ελληνοτουρκικά σύνορα. "*Κατεπάτησαν οἱ Βούλγαροι τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν ἐπαρχίαν ἰδικὴν τῆς, δὲν ἐκινήθη. Κατεπάτησαν οἱ Σέρβοι τὴν Βουλγαρίαν, ἐπαρχίαν ἰδικὴν τῆς, δὲν ἐκινήθη.*"¹⁸⁹ Η Τουρκία ενώ θα έπρεπε

¹⁸⁸ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 9 Νοεμβρίου 1885

¹⁸⁹ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 10 Νοεμβρίου 1885

να ασχοληθεί με τα συγκεκριμένα ζητήματα, προκαλεί συνεχώς την ελληνική πλευρά, δημιουργώντας επεισόδια στην Κρήτη και καθιστώντας την Ελλάδα "χωροφύλακα" της Ανατολικής Ρωμυλίας. Η ελληνική πλευρά, βλέπει μια τουρκική στάση, η οποία δεν ενδιαφέρεται για το εάν η Μεγάλη Βουλγαρία, μετά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, θα ενδιαφερθεί να επεκταθεί προς την Μακεδονία καταπατώντας τα ελληνικά συμφέροντα, παρά το γεγονός πως μέχρι τότε η Ελλάδα διατηρούσε φιλική στάση απέναντι στην Πύλη. Ο αρθρογράφος επισημαίνει, πως αυτή η στάση τονίσθηκε από την Αυστρία, καθώς η Ελλάδα ενώ βλέπει τον κίνδυνο για την Μακεδονία αλλά και τον κίνδυνο για τους ελληνικούς πληθυσμούς της Ανατολικής Ρωμυλίας, δεν έχει πραγματοποιήσει καμία πολεμική προπαρασκευή. Μέσα από τη φιλική της στάση, η Πύλη έχει υπονομεύσει τα συμφέροντα της Ελλάδας στην Μακεδονία, στην Ανατολική Ρωμυλία και στην Κρήτη, ενώ παράλληλα δημιουργεί συνεχώς θερμά επεισόδια.

Για αυτόν τον λόγο ο αρθρογράφος καταλήγει, πως η Ελλάδα πρέπει να στραφεί εναντίον της Τουρκίας και όχι εναντίον της Βουλγαρίας ή της Σερβίας. *"Τώρα και ήμεϊς, μιμούμενοι τους Ταυρομάχους τῆς Ἰσπανίας, ἐνώπιον τῶν προκλήσεων τοῦ μαινόμενου ταῦρου, θὰ ρίψωμεν τὴν σκούφια μας εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἄς ἀρχίσει ἡ ταυρομαχία."*¹⁹⁰ Η κατάσταση, θυμίζει αρκετά τις επαναστατικές κινήσεις της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης το 1875, τότε που εξωγενείς προπαγανδιστικές αφηγήσεις του πανσερβισμού και του πανσλαβισμού, έκαναν την εμφάνισή τους στους νοτιοσλαβικούς πληθυσμούς. Επιπρόσθετος παράγοντας εκείνης της κρίσης, πέρα από την τάξη των μουσουλμάνων γαιοκτημόνων, που δυσχέραιναν τους αγροτικούς πληθυσμούς της Βοσνίας Ερζεγοβίνης, ήταν και η αυστρουγγρική πολιτική που είχε εκφράσει ανοιχτά τα συμφέροντά της στην περιοχή. Τότε οι νοτιοσλάβοι είχαν συσπειρωθεί στην ιδέα ενός ισχυρού αυστρουγγροσλαβικού κράτους, που θα ηγούνταν στην περιοχή, καθώς ο κάτοχος της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης αποκτούσε τον έλεγχο των Δαλματικών ακτών. Το πέρασμα του αυτοκράτορα Φραγκίσκου Ιωσήφ υποκίνησε σε μεγάλο βαθμό το ξέσπασμα της κρίσης του 1875, καθώς σκοπός του ταξιδιού ήταν η ενορχύστρωση αναταραχών στις οθωμανικές επαρχίες.¹⁹¹ Πρόκειται δηλαδή για μια σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του σερβοβουλγαρικού πολέμου δέκα χρόνια αργότερα. Η εφημερίδα διατείνεται πως ελλοχεύει ο κίνδυνος έκρηξης μεγάλης κρίσης, καθώς υπάρχουν φήμες για επιστράτευση στην Ρουμανία και παρασκευές πολέμου στο Μαυροβούνιο.¹⁹² Όπως και στην Ανατολική κρίση, η πρώτη φάση ήταν η Συνδιάσκεψη, ο πόλεμος μεταξύ των κρατών του Αίμου η δεύτερη φάση,

¹⁹⁰ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 10 Νοεμβρίου 1885

¹⁹¹ Λ. Σταυριανός, ό.π. σσ.759-760

¹⁹² Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 12 Νοεμβρίου 1885

η εμπλοκή της Ρωσίας η τρίτη και το Συνέδριο η τελευταία φάση. Έτσι και τώρα βρισκόμαστε στην εμπλοκή των κρατών του Αίμου.

Η "Ακρόπολις" θεωρεί πως όλα τα βαλκανικά κράτη άθελά τους βρίσκονται υποχείρια του σχεδίου του Βίσμαρκ, που θα οδηγήσει σε νέο ρωσοτουρκικό πόλεμο και πιθανή κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όσο η Βουλγαρία και η Σερβία είναι το πεδίο ενδιαφέροντος, η Αυστρία και η Ρωσία θα εμποτεύουν την κατάσταση, αλλά στην περίπτωση όπου η πλάστιγγα αλλάξει προς την Κωνσταντινούπολη τότε θα μπει στο διπλωματικό παιχνίδι και η Αγγλία. Σε μια τέτοια περίπτωση ο ευρωπαϊκός χάρτης θα άλλαζε περισσότερο και από την εποχή του Μεγάλου Ναπολέοντα το 1815. Η σειρά άρθρων "Ο Πόλεμος" της εφημερίδας "Ακρόπολις" αποδεικνύει πως η συγκεκριμένη αποσταθεροποιητική κατάσταση επηρέασε ιδιαίτερα τους δημοσιογράφους της εποχής, οι οποίοι επιχειρούσαν με εγκυρότητα να παρουσιάσουν το "θέατρον τοῦ πολέμου". Μεγαλύτερη κινητοποίηση με τηλεγραφήματα από διάφορες περιοχές, τα οποία δημοσιεύονται με σχολιασμό στην συγκεκριμένη και πλέον καθημερινή στήλη, προκύπτει την στιγμή που ο στρατός του Μίλαν ξεκινά να χάνει έδαφος. Αυτό αποδίδεται στην εισχώρηση των στρατευμάτων στο βουλγαρικό έδαφος, πολύ κοντά πια στην Σόφια, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει επαρκής πρόσβαση σε βασικά προϊόντα, όπως ζωοτροφές για τα άλογα, τρόφιμα, εξοπλισμός για τους στρατιώτες κτλ. *"Ακριβῶς δὲ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν ἢ θέσις τῶν Βουλγάρων ἦτον εὐνοϊκώτατη. Ἐπειδὴ ἐμάχοντο εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόνον ὠρῶν ἀπὸ τῆς πρωτευούσης, ἐπρομηθεύοντο καθ' ἕκαστην ἐκεῖθεν ὅλα τὰ πρὸς τροφήν καὶ τὸν πόλεμον ἀναγκαῖα καὶ ὅτε κατεσπευσμένος ὀργανωθεὶς κλάδος ἀνταπεκρίθη πληρέστατα εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς. Ἀλλὰ μὲ κάθε βῆμα τὸ ὁποῖον πρὸς τὰ πρόσω ἐποίει ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος ἐξ ἀνάγκης θα μεβάλλοντο ἐναντίον του ὅλα αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα."*¹⁹³ Τα τηλεγραφήματα της Βιέννης αποδίδουν την ευθύνη, όχι μόνο στον Μίλαν που με ελαφρά την καρδιά κήρυξε τον πόλεμο στην Βουλγαρία, αλλά και στην αυστριακή κυβέρνηση που από την στιγμή που ο Σέρβος ηγεμόνας πήρε την απόφαση του πολέμου, τον καθυστέρησε σημαντικά. Η νέα τροπή των πραγμάτων οδηγεί την ανατολική πολιτική της Αυστρίας, που βασίζεται στην ισορροπία δυνάμεων στα Βαλκάνια, σε εκμηδενισμό. Η Σερβία μετά τις απανωτές ήττες το πιθανότερο είναι να αιτηθεί ειρήνη και φυσικά με νικητή του πολέμου τους Βούλγαρους, ο Μίλαν δεν μπορεί να εκφράσει καμία αξίωση επί βουλγαρικού εδάφους. Οι ισορροπίες πραγματικά ήταν εύθραυστες στην προκειμένη φάση του ένοπλου αγώνα, αλλά ήταν πλέον αρκετά δύσκολο η κατάσταση να γείρει προς τη σερβική πλευρά.

¹⁹³ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 18 Νοεμβρίου 1885

Ο Μίλαν πλέον μαζί με την Αυστρία παρακολουθούν μια παντοδύναμη Βουλγαρία, η οποία δεν έχει καμία διπλωματική εξάρτηση, λόγω της νίκης της να πετυχαίνει τους σκοπούς της. Ένα πιθανό σενάριο είναι ο Ομπρένοβιτς να χάσει και την θέση του από τον πολιτικό του αντίπαλο Καραγεώργεβιτς. Για αυτούς τους λόγους και ο αρθρογράφος παρομοιάζει τον Μίλαν Ομπρένοβιτς με τον Ναπολέοντα, καθώς γνωρίζοντας αυτά τα σενάρια και θέλοντας να εδραιωθεί στην Σερβία, θα οδηγήει την χώρα του σε συνεχείς αιματοβαμμένες ήττες. Αξιοσημείωτο είναι, ότι η "Ακρόπολη" θεωρεί πως η Ελλάδα σε πλήρη συνεργασία με την Αυστρία μπορεί να πετύχει την ισορροπία δυνάμεων και έτσι μόνο να κερδίσει εδαφική επέκταση ισάξια της Ανατολικής Ρωμυλίας. Κατηγορεί μάλιστα τις διπλωματικές κινήσεις της Ελλάδας, η οποία δεν δύναται να αντιληφθεί πως μόνο η Αυστρία μπορεί να υπερασπιστεί τα ελληνικά συμφέροντα. *"Εἰς τὴν Αὐστρίαν, εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ μόνην ἔπρεπε νὰ στρέψητε τοὺς ὀφθαλμοὺς σας, ὡ γηραλέοι ἑκατοντούτηδες διπλωμάται, λάβετε ἔν ζεύγος καλῶν ὀμματοῖαλίων καὶ ἴδετε, ἴδετε δι' αὐτῶν, ἴσως ἀνοιχθεὶ ὁ ὀρίζων τότε καὶ διακρίνετε τὶ συμβαίνει εἰς τὸν κόσμον."*¹⁹⁴ Οι πρώτες σερβικές αποτυχίες αποδίδονται, όχι μόνο στις καλύτερες στρατηγικές κινήσεις των βουλγαρικών μεραρχιών, αλλά και στην ταυτόχρονη έλλειψη τροφοδοσίας και προμηθειών. Αυτός ήταν ο βασικός παράγοντας που οδήγησε σε οπισθοχώρηση τα σερβικά στρατεύματα από τις περιοχές του Βρεσνίκ, Περνίκ και Ιζβήρ και σε ανακατάληψή τους από τους Βούλγαρους. Ο Μίλαν Ομπρένοβιτς φυσικά δεν περίμενε σε καμία περίπτωση να έχει τέτοια τύχη ο νέος σύγχρονος τακτικός στρατός του, που είχε στρατοπεδεύσει στο στενό του Δραγομάν με ισχυρό πυροβολικό. Η Βιέννη αμέσως έσπευσε σε βοήθεια στέλνοντας ιατρικό προσωπικό για την περίθαλψη των τραυματισμένων, μαρτυρώντας τις άριστες σχέσεις που διατηρούσε με την Αυστρία ο μονάρχης. *"Ὅλαι αἱ ἰδιωτικαὶ ἄμαξαι, ὡς καὶ αἱ τῆς αὐλῆς, χρησιμεύουν πρὸς μεταφορὰν... Αὔριον ἀναμένεται λόχος νοσοκόμων τῶν Μελιταίων ἐκ Βιέννης."*¹⁹⁵

Φυσικά η δράση της ρωσικής διπλωματίας, τονίζεται και από τον αρθρογράφο, η οποία καλούσε την Σερβία να διακόψει κάθε επιχείρηση σταθεροποιώντας με αυτόν τον τρόπο την κατάσταση της περιοχής. Επιπρόσθετα, η Ρωσία προειδοποιεί την Τουρκία να μην τολμήσει να παραβιάσει την Συνθήκη του Βερολίνου εκμεταλλευόμενη την εμπόλεμη κατάσταση, γιατί οποιαδήποτε παρουσία τουρκικού στρατού σε βουλγαρικό έδαφος αυτομάτως θα σήμαινε παραβίαση των ρωσικών συνόρων. Η στάση αυτή της Ρωσίας παρουσιάζεται μέσα από παραπομπή του τσαρικού οργάνου, της εφημερίδας *"Εφημερίς τῆς Μόσχας"*. Είναι γεγονός πως οι Βούλγαροι

¹⁹⁴ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο 22 Νοεμβρίου 1885

¹⁹⁵ Εφημερίδα "Ακρόπολις", φύλλο: 17 Νοεμβρίου 1885.

επιζητούν την ρωσική βοήθεια καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, κάτι που σχετίζεται και με το πρώιμο αφήγημα του Μαρίν Ντρίνοφ, σημαντικός σλαβολόγος του 19ου αιώνα και πρώτος πρόεδρος της Βουλγαρικής Φιλολογικής Εταιρείας, σύμφωνα με το οποίο η διαδικασία εξισλαβισμού των Βουλγάρων ήταν καθαρή. Αυτό τί σημαίνει; Πως οι Βούλγαροι είναι Σλάβοι, αδέρφια των Ρώσων, στα πλαίσια του πανσλαβισμού και επομένως η ρωσική βοήθεια αποτελεί φυσικό επακόλουθο. Το γεγονός πως η αναζήτηση αυτή γίνεται στη διάρκεια της Βουλγαρικής Αναγέννησης οφείλεται στις διαμάχες των Βούλγαρων διανοούμενων, που εκπροσώπησαν αυτό το πνευματικό κίνημα.

Η διαδικασία όμως ξεκίνησε αρκετά χρόνια πριν και συγκεκριμένα το 1762 με την εμφάνιση της Σλαβοβουλγαρικής Ιστορίας του Παΐσιου Χιλανδαρινού, η οποία, όπως αναφέρθηκε, δεν έτυχε την αναγνώριση που της αναλογούσε.¹⁹⁶ Σε αυτό το σημείο εμφανίζονται οι διαμάχες των διανοούμενων του πνευματικού κινήματος της Βουλγαρικής Αναγέννησης και κυρίως των Γαβριήλ Κρέστοβιτς και Μαρίν Ντρίνοφ, που συζητούν σχεδόν ταυτόχρονα, χωρίς να το γνωρίζουν για το ζήτημα της βουλγαρικής καταγωγής.¹⁹⁷ Η διανοητική αυτή σύγκρουση εδραιώνει και το βουλγαρικό εθνικό αφήγημα αλλά και την εξάρτηση από την ρωσική πολιτική. Φυσικά σε αυτό το ζήτημα πρέπει να προστεθεί και η φιλοδυτική πτέρυγα της Βουλγαρίας που εκπροσωπήθηκε από τον Σταμπούλωφ.

Εφημερίδα «Ο Φάρος της Μακεδονίας»

Την μοναδική ελληνική εφημερίδα της Θεσσαλονίκης του 19ου αιώνα, αποτελούσε ο "Φάρος της Μακεδονίας". Πριν από τον "Φάρο της Μακεδονίας" υπήρχε η εφημερίδα "Ερμής" η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερη ευελιξία με σκοπό να ανταπεξέλθει στις εξελίξεις της εποχής και έτσι μετονομάστηκε σε "Φάρο της Μακεδονίας". Συνέχεια του "Φάρου της Μακεδονίας", αποτέλεσε ο "Φάρος της Θεσσαλονίκης" που ξεκίνησε να εκδίδεται το 1895. Ιδρυτής των εφημερίδων υπήρξε ο μικρότερος υιός της οικογένειας Γκαρπολά, Σοφοκλής.¹⁹⁸ Μάλιστα την περίοδο ανάμεσα στα δύο κρίσιμα γεγονότα της προσάρτησης της Ανατολικής Ρωμυλίας τον Σεπτέμβριο του 1885 και στην κήρυξη του Σερβοβουλγαρικού πολέμου τον Νοέμβριο του ίδιου έτους η ειδησεογραφία της, έδωσε τον παλμό των ελληνικών πληθυσμών σχετικά με το Μακεδονικό Ζήτημα. Οι κινήσεις του βουλγαρικού μεγαλοϊδεατισμού, είχαν πολύ έντονο το χαρακτηριστικό του επεκτατισμού που εύλογα προκαλούσε μεγάλη αμηχανία στους Έλληνες της

¹⁹⁶ Δ. Σταματόπουλος. *Το Βυζάντιο μετά το Έθνος...* ό.π. σ.135

¹⁹⁷ Η Ιστορία του Κρέστοβιτς εκδόθηκε το 1869 στην Κωνσταντινούπολη και η Ιστορία του Ντρίνοφ στην Πράγα, το ίδιο έτος. Δ. Σταματόπουλος. *Το Βυζάντιο μετά το Έθνος...* ό.π. σ. 138-139.

¹⁹⁸ Γ. Μέγας. ό.π. σελ.156.

περιοχής της Μακεδονίας. Όπως αναφέρθηκε, ο επεκτατισμός αυτός εκείνη την περίοδο έθεσε τα θεμέλιά του μέσω της εκπαίδευσης, κίνηση που στηρίχθηκε στην βουλγαρική Εξαρχία. Ο ελληνοβουλγαρικός ανταγωνισμός δεν αργεί να εκδηλωθεί και φανερώνεται μέσα από τα άρθρα του "Φάρου της Μακεδονίας", ενώ παράλληλα εκδηλώθηκε και μέσω των πολυάριθμων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (ελληνικά σχολεία, γυμνάσια, παρθεναγωγεία, ιερατεία κτλ) που υπήρχαν στην περιοχή της Μακεδονίας. Έτσι, ήδη τον Αύγουστο του 1885 σε άρθρο της εφημερίδας, πολίτης από την Δράμα, ενημερώνει τον "Φάρο" για την κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει τα εκπαιδευτήρια της Προσωτσάνης. Αναφέρεται λοιπόν πως μετά από μια τρικυμιώδη κατάσταση που επικράτησε στην περιοχή επήλθε η τάξη. *"Μετ'εύχαριστήσεως πολλῆς πληροφορούμεθα ὅτι ἐν Δράμα μετὰ τὴν τρικυμιώδη ἐκείνην τῶν Κοινοτικῶν πραγμάτων κατάστασιν... ἐπῆλθε τάξις τις, ἔχουσα γνωρίσματα τῆς τῶν παθῶν κατευνάσεως, καὶ τῆς τῶν καθηκόντων συναισθήσεως..."* Ακόμη, ο ανταποκριτής επισημαίνει πως στην περιοχή επιθυμούσαν να υπάρχει το αίσθημα της φιλοπατρίας ώστε να επικρατήσει το αίσθημα της κοινής σύμπραξης. Κάτι ακόμη που αναφέρεται στο συγκεκριμένο άρθρο, είναι η δράση επιφανών προσωπικοτήτων της περιοχής όπως οι Ν. Λιάμης και Γ. Βουλτσιάδης. Οι συγκεκριμένοι είχαν πολεμήσει στο παρελθόν την δράση των βουλγαριστών και κινητοποιήθηκαν για την ίδρυση ελληνικών εκπαιδευτηρίων, έχοντας ως σύμμαχο τον Γ. Αστεριάδη ο οποίος επί μια πενταετία εργάστηκε με ζήλο για παρόμοια ζητήματα στην πρώτη γραμμή. Ο πολίτης από την Δράμα θα γνωστοποιήσει τα συμβαίνοντα στο χωριό της Ζίχνης, Εγρί-Δερέ, στο οποίο οι ραδιουργίες των "βουλγαροδιδάσκαλων" έχουν φτάσει σε τέτοιο σημείο, ώστε πείθοντας τους ανυποψίαστους χωρικούς να αντικαταστήσουν την ελληνική γλώσσα και τα ελληνικά γράμματα με την βουλγαρική.¹⁹⁹

Τον μήνα Σεπτέμβριο ήδη η Βουλγαρία είχε ξεκινήσει τις κινήσεις της για την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας. Ήταν επόμενο πως το συγκεκριμένο κρίσιμο γεγονός για το μέλλον της περιοχής της Μακεδονίας θα μονοπωλούσε το ενδιαφέρον του ελληνικού Τύπου. Ο "Φάρος της Μακεδονίας" αντλούσε τις πηγές του από τον διεθνή και τον αθηναϊκό κυρίως τύπο. Ωστόσο, ο "Φάρος" ξεκινά αργοπορημένα να καλύπτει το ζήτημα της προσάρτησης της Ανατολικής Ρωμυλίας, καθώς οι ειδήσεις καθυστερούν αρκετά να φτάσουν στην επαρχία. Στο φύλλο της 4 Σεπτεμβρίου 1885 και συγκεκριμένα στην ιδιαίτερη αλληλογραφία του "Φάρου της Μακεδονίας" με ημερομηνία 29 Αυγούστου, γνωστοποιείται η ένταση που δημιουργήθηκε στις Σέρρες σχετικά με την διδασκαλία του Ν.Κ. Λίτση. Ο συγκεκριμένος αποφάσισε να κηρύττει το Ευαγγέλιο στην βουλγαρική γλώσσα, κάτι που αναμενόμενα προκάλεσε

¹⁹⁹ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 24 Αυγούστου 1885.

αντιδράσεις στους συμπολίτες του. Ο γραμματέας και ταμίας της ευαγγελικής αποστολής από την Θεσσαλονίκη, T. B. Samrone επιδοκίμασε την δημόσια γνώμη. Με αυτό τον τρόπο, ενθάρρυνε την αποκατάσταση της τάξης στην περιοχή δίνοντας μάλιστα το παράδειγμα για την αντιμετώπιση ανάλογων περιστατικών σε κοντινές επαρχίες. Μάλιστα ο Samrone στο παρελθόν είχε αντιδράσει και πάλι, στις προσπάθειες για εδραίωση του βουλγαρισμού στην περιοχή. Σχετικά με την δράση του Λίτση πήρε θέση και ο μουτεσαρίφης της περιοχής, που τον κάλεσε να του παραδώσει άδεια της Μητρόπολης, η οποία θα του επιτρέψει να κηρύττει ειδάλλως, να απομακρυνθεί εντός τριών ημερών από τα καθήκοντά του. Στο ίδιο φύλλο του "Φάρου", κάποιος πολίτης της Καστοριάς αποστέλλει στον "Φάρο της Μακεδονίας" άρθρο υπέρ του έργου του γιατρού Ιωάννη Σιόμη και του καθηγητή Αναστάσιου Πηχιώνα στην πόλη της Καστοριάς. Οι συγκεκριμένοι αποτέλεσαν σημαντικούς υπέρμαχους του φιλελληνισμού και των γραμμάτων στην περιοχή, προσπαθώντας να αναβαθμίσουν την λειτουργία των σχολείων σε μια περιοχή που βρίσκονταν ιδιαίτερα πίσω στον συγκεκριμένο τομέα. Οι συγκεκριμένες δράσεις των παραπάνω ανθρώπων ήταν πολύ σημαντικές για τον περιορισμό της εξάπλωσης του βουλγαρισμού και για αυτό τον λόγο εκθειάζονται.²⁰⁰

Στο τεύχος της 7 Σεπτεμβρίου 1885 και πάλι στην στήλη της ιδιαίτερης αλληλογραφίας του "Φάρου", ο αναγνώστης πληροφορείται από τον ανταποκριτή στις Σέρρες για την κατάσταση των σχολείων στην περιοχή. Έτσι λοιπόν, στα σχολεία Τζουμαγιάς, Πετριτσίου, παρθεναγωγείο Ζελιαχόβης και στα εκπαιδευτήρια Βιτάστας διορίστηκαν ικανότατοι δάσκαλοι με υψηλά προσόντα, γεμίζοντας αισιοδοξία την πολύπαθη περιοχή. "*Μετ'εύχαριστήσεως επίσης πληροφορούμεθα, ότι κάλλιστα υπό τῆς ένταύθα άξιολόγου έφορεΐας και τὰ έν Τζουμαγια και Πετρισιώ σχολεΐα κατά τὸ έπιόν σχολικόν έτος διωργανίσθησαν, προσληφθέντων, εύσυνειδητών και εύπαίδευτων διδασκάλων.*"²⁰¹

Σε αυτήν την φάση των γεγονότων είχε ήδη κηρυχθεί, στις 7 Σεπτεμβρίου, επιστράτευση του βουλγαρικού στρατού, ενώ μια ημέρα πριν είχε προηγηθεί και επίσκεψη του Βούλγαρου πρωθυπουργού Καραβέλωφ μαζί με τον πρίγκηπα Αλέξανδρο στην Φιλιππούπολη. Αυτά τα γεγονότα, καθυστερούν πολύ να φτάσουν ως είδηση στους Έλληνες αναγνώστες και μόλις στις 11 Σεπτεμβρίου, αρχίζουν σταδιακά να καλύπτουν οι διάφοροι ανταποκριτές τις εξελίξεις στην Ανατολική Ρωμυλία. Στην στήλη της ειδησεογραφίας από την Κωνσταντινούπολη αναφέρεται πως στο φύλλο του Σαββάτου 4 Σεπτεμβρίου, της εφημερίδας "Σταμπούλ", η διεύθυνση των Ανατολικών Σιδηροδρόμων

²⁰⁰ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 4 Σεπτεμβρίου 1885

²⁰¹ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 7 Σεπτεμβρίου 1885.

διαβίβασε στους πράκτορές της, την διαταγή να μην δέχονται επιβάτες και εμπορεύματα από τους σταθμούς της Αδριανούπολης και πιο πέρα. Μια επιπλέον πληροφορία είναι πως κυκλοφορούσαν διάφορες φήμες σχετικά με την δράση κακόβουλων, οι οποίοι έκοβαν τα τηλεγραφικά καλώδια μεταξύ Αδριανούπολης και Φιλιππούπολης. Με αυτό τον τρόπο η δημόσια γνώμη στην Ελλάδα ξεκινά να αντιλαμβάνεται πως η κατάσταση στην Ανατολική Ρωμυλία έχει πλέον αποσταθεροποιηθεί. *"Καθ' ἣν στιγμὴν τὸ φύλλον ἡμῶν εὐρίσκεται ὑπὸ τὰ πιεστήρια, πληροφορούμεθα ὅτι ἡ διεύθυνσις τῶν Ἀνατολικῶν Σιδηροδρόμων διαβίβασεν εἰς τοὺς πράκτοράς της, τὴν διαταγὴν νὰ μὴν δεχθῶσιν ἐπιβάτας καὶ ἐμπορεύματα διὰ τοὺς πέραν τῆς Ἀδριανουπόλεως, σταθμούς."*²⁰²

Η συγκεκριμένη εφημερίδα πρέπει να επισημανθεί πως δεν ήταν καθημερινή. Επομένως, το γεγονός ότι οι ειδήσεις καθυστερούσαν αρκετά σε συνδυασμό με τον παραπάνω παράγοντα, οδήγησε τον "Φάρο" στο να αρχίσει να καλύπτει επαρκώς το ζήτημα της Ανατολικής Ρωμυλίας στις 14 Σεπτεμβρίου 1885. Σε εκείνο το φύλλο υπάρχουν πολυάριθμα άρθρα σχετικά με την πολιτική που ακολούθησε η Βουλγαρία. Σε ένα από τα τηλεγραφήματα της εφημερίδας λοιπόν, αναφέρεται πως η Ρωσία θέλει να υποστηρίξει την ανόρθωση του νέου βουλγαρικού κράτους και πως η εφημερίδα της Μόσχας αποδοκιμάζει έντονα τον πρίγκηπα Αλέξανδρο. Στην στήλη των ειδήσεων από τις Σέρρες επανέρχεται και πάλι ο αρθρογράφος ώστε να επιστήσει την προσοχή στους κατοίκους της περιοχής, θυμίζοντας την υπόθεση του Κ.Ν. Λίτση ο οποίος αποδείχθηκε βουλγαριστής. Οι καιροί για την Μακεδονία λόγω των πολλών ραδιουργιών είναι ιδιαίτερος δύσκολοι. Το ζήτημα επιλύθηκε χάρη στον μουσεταρίφη και στις ενέργειες της Ιεράς Μητρόπολης και έτσι επανήλθε η τάξη. Ο ανταποκριτής από τις Σέρρες καλεί Έλληνες και Οθωμανούς να έχουν πίστη στην ισχυρή κυβέρνηση, η οποία τιμωρεί τους συνωμότες. Το πανηγύρι της Παναγίας και η γιορτή του Μπαϊραμιού συγκέντρωσε πλήθος κόσμου σε πλατείες και καφενεία, δίνοντας μια ηχηρή απάντηση στους βουλγαριστές για το κλίμα που επικρατεί στις Σέρρες. Στο ίδιο φύλλο της 14 Σεπτεμβρίου η διεύθυνση της εφημερίδας αποδοκιμάζει τις ενέργειες της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής σχετικά με την περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας και εύχεται να θριαμβεύσει το δίκαιο της "Σεβαστής Αυτοκρατορικής Κυβερνήσεως". Τονίζεται επιπρόσθετα, πως η κατάσταση είναι σοβαρότατη και πως επιβεβαιώνεται από τους πολιτικούς κύκλους ότι τα γεγονότα αυτά, καθώς και οι διπλωματικές συζητήσεις δεν προετοιμάσθηκαν στο συνέδριο του Βερολίνου μεταξύ των εκπροσώπων των τριών αυτοκρατοριών. Μάλιστα, μέσω της "Εφημερίδας των Συζητήσεων" γνωστοποιείται πως τα γεγονότα της

²⁰² Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 11 Σεπτεμβρίου 1885.

Ανατολικής Ρωμυλίας προκάλεσαν ιδιαίτερη αίσθηση στο Βερολίνο, προσθέτοντας πως υπάρχει η πίστη της επέμβασης των δυνάμεων που υπέγραψαν την συνθήκη του Βερολίνου. Υπάρχουν ειδήσεις και για τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Φιλιππούπολη το διάστημα μεταξύ 6 και 7 Σεπτεμβρίου, τα οποία γίνονται γνωστά μέσα από την αρμένικη εφημερίδα "Δζεριδέι Σαρκιέ". Οι Βούλγαροι λοιπόν, φαίνεται πως πυρπόλησαν τα νεοανεγερθέντα κτήρια των Ζαριφείων εκπαιδευτηρίων μια είδηση που δεν εξακριβώνεται. Φαίνεται πως υπάρχει σύγχυση σχετικά με το ποιο κτήριο των Ζαριφείων εκπαιδευτηρίων καταστράφηκε καθώς υπήρχε και δεύτερο σε διαφορετικό οικόπεδο. Ούτε αυτή η είδηση όμως εξακριβώνεται. Ωστόσο, στην συνέχεια η ανταπόκριση από την Αρμενία αναφέρει πως μέσω της πυρπόλησης των Ζαριφείων διδασκαλείων μεταδόθηκε η φωτιά στην πόλη. *"Κατά νεωτέρας πληροφορίας βεβαιούται ή πυρπόλησις τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων καὶ ὡς ἐκ τούτου μετεδόθη τὸ πῦρ εἰς τὴν πόλιν"*.²⁰³ Επιπρόσθετα η αντίδραση της Υψηλῆς Πύλης ήταν έντονη στα πρώτα στάδια τουλάχιστον. Ρώτησε λοιπόν το πρακτορείο της βουλγαρικής Εξαρχίας στην Κωνσταντινούπολη ποια θέση εκπροσωπούν. Όταν το πρακτορείο απάντησε πως εκπροσωπεί και την Ανατολική Ρωμυλία και συμφωνεί με την παρούσα κατάσταση τότε η Υψηλή Πύλη προχώρησε στο κλείσιμό του. Ακόμη, στην τελετή του Μπαϊραμιού οι υπουργοί μαζί με τον Σουλτάνο αποφάσισαν σε συμβούλιο, να εκδώσουν διακοίνωση στις δυνάμεις που υπέγραψαν την συμφωνία του Βερολίνου, ώστε να αναλάβουν δράση για τα γεγονότα της Ανατολικής Ρωμυλίας. Η Υψηλή Πύλη προσπάθησε να καθησυχάσει τους λαούς της Αυτοκρατορίας λέγοντας πως απέστειλε δέκα στρατιωτικά τάγματα και πως στο μέλλον θα αποστείλει επιπλέον στρατιωτική δύναμη. Αρχιστράτηγος των επιχειρήσεων της Ανατολικής Ρωμυλίας διορίσθηκε ο Γαζή Μουχτάρ πασάς μαζί με τον Φουάτ πασά και άλλους διακεκριμένους Οθωμανούς στρατηγούς με σκοπό να πολιορκήσουν την Ανατολική Ρωμυλία. Τα γεγονότα της Φιλιππούπολης σχολιάσθηκαν και από την τουρκική εφημερίδα "Σααδέτ" το άρθρο της οποίας δημοσιεύεται ολόκληρο από τον "Φάρο της Μακεδονίας". Στο συγκεκριμένο άρθρο της "Σααδέτ" τονίζεται, πως ενώ οι ευρωπαϊκές δυνάμεις επιχειρούν να διατηρήσουν την ειρήνη στα Βαλκάνια ενορχηστρώθηκε ανταρσία στην Ανατολική Ρωμυλία. Μέσω αυτών των γεγονότων το άρθρο προσπαθεί να πείσει τους αναγνώστες για τον απολίτιστο χαρακτήρα των Βουλγάρων και για το πως είναι ανάξιοι να απολαμβάνουν τις παραχωρήσεις του συνεδρίου του Βερολίνου. Με την ανταρσία αυτή η βουλγαρική κυβέρνηση ουσιαστικά περιφρονεί ολόκληρη την Ευρώπη. Μάλιστα, προστίθεται πως οι Βούλγαροι δεν έχουν υποστεί κακώσεις

²⁰³ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 14 Σεπτεμβρίου 1885.

σε σχέση με τον μουσουλμανικό κόσμο και αποδεικνύουν το πως αποτελούν μια φανατική και άγρια φυλή. Για αυτό τον λόγο το άρθρο καταλήγει, ότι οι Οθωμανοί πρέπει να οδηγήσουν τα πράγματα προς την παλινόρθωση.

Φαίνεται πως η εφημερίδα προσπαθεί, μέσα από όλα αυτά τα άρθρα του διεθνή τύπου να δείξει στο κοινό πως όλες οι ευρωπαϊκές δυνάμεις μαζί με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, είναι ενάντια στις κινήσεις της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, ακόμα δεν έχουν γίνει γνωστές οι ευρωπαϊκές συζητήσεις και τα ευρωπαϊκά σχέδια για την περιοχή.

Έπειτα από τα πολυάριθμα άρθρα της 14 Σεπτεμβρίου σχετικά με τις βουλγαρικές κινήσεις, ο "Φάρος" συνεχίζει την ειδησεογραφία σχετικά με την κατάσταση που επικρατεί στην Ανατολική Ρωμυλία. Έτσι, στο επόμενο κίόλας φύλλο της 18 Σεπτεμβρίου διαβάζουμε στο πρώτο τηλεγράφημα, πως η Γαλλία πρότεινε στις δυνάμεις να ενεργήσουν στις περιοχές της Ελλάδας, Σερβίας και Ρουμανίας με σκοπό να προληφθούν οι ταραχές. Ταυτόχρονα στην στήλη των τηλεγραφημάτων διαβάζουμε πως *"ὁ βασιλεὺς τῆς Ρουμανίας ὑποδεχόμενος τὸν ἐπιτετραμμένον τῆς Τουρκίας ἐξέφρασε ζῶντὰ φιλικὰ αἰσθήματα πρὸς τὴν Τουρκίαν"*. Στην στήλη που περιλαμβάνει τηλεγραφήματα από την Ανδριανούπολη, δημοσιεύεται και επίσημα πως τα δέκα τάγματα του Οθωμανικού στρατού έχουν καταφτάσει στην Ανδριανούπολη με σκοπό να φέρουν την τάξη στην Ανατολική Ρωμυλία. Επίσης, από τα συγκεκριμένα τηλεγραφήματα γίνεται γνωστό πως ο ηγεμόνας Αλέξανδρος βρίσκεται στην Φιλιππούπολη, κάτι που γνωστοποιείται διότι ο σουλτάνος είχε εκδώσει τελεσίγραφο στον Αλέξανδρο ώστε να επιστρέψει στην Βουλγαρία. Από την στιγμή που ο πρίγκηπας βρίσκεται ακόμη στην Φιλιππούπολη, ο αυτοκρατορικός στρατός δικαιολογημένα έχει ξεκινήσει τις προπαρασκευές στα σύνορα. Ακόμη, οι τουρκικές εφημερίδες εξακολουθούν να αρθρογραφούν σχετικά με τα γεγονότα στην Φιλιππούπολη. Έτσι, στην "Ταρήκ" διαβάζουμε πως τα τελευταία γεγονότα στην Φιλιππούπολη εξέπληξαν την κοινή γνώμη καθώς καταπατήθηκε κατάφορα από μια βουλγαρική συμμορία ανταρτών η συνθήκη του Βερολίνου. Αναφέρεται πως οι Βούλγαροι αποσκίρτησαν από την οδό της προόδου και του πολιτισμού, προκαλώντας την μεγάλη δυσαρέσκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των ευρωπαϊκών εθνών, ενώ επισημαίνεται πως εντός λίγων ημερών η προθεσμία του Αλέξανδρου για άμεση εκκένωση της Ανατολικής Ρωμυλίας λήγει σύντομα. Επίσης αναφέρεται πως τέσσερα μέλη κοιτάτου συνελήφθησαν στην Ανδριανούπολη καθώς σκόπευαν να υποκινήσουν τους Βούλγαρους της περιοχής. Μάλιστα, κατασχέθηκαν όπλα και πυρομαχικά. Οι ταραχές που βασάνιζαν τους κατοίκους της περιοχής έχουν αντικατασταθεί από την τάξη και την ησυχία ενώ το ίδιο ισχύει και για την Σερβία στην οποία είχαν ξεσπάσει ορισμένες ταραχές.

Στην Αγχίαλο όμως επικρατεί ακόμη ο φόβος των σφαγών και της βίαιης στρατολόγησης. Αυτό που προκαλεί εντύπωση, είναι πως οι κάτοικοι της περιοχής διαχωρίστηκαν σε τρεις ομάδες. Η πρώτη είναι υποχρεωμένη να καταθέσει στους Βούλγαρους διακόσιες λίρες, η δεύτερη εκατό λίρες και η τρίτη ομάδα πενήντα. Τέλος, η κάθε ομάδα ήταν υποχρεωμένη να καταθέσει το αντίστοιχο σιτάρι, άλογα και ένα ζευγάρι βόδια μαζί με το αμάξι. Όποιος δεν δέχονταν τα παραπάνω μέτρα θα έβλεπε το σπίτι του και τα έπιπλά του να πωλούνται σε δημοπρασίες.²⁰⁴

Στα τηλεγραφήματα της 21 Σεπτεμβρίου διαβάζουμε πως ο Μίλαν Ομπρένοβιτς συνιστά φρόνηση και νοημοσύνη. Ενώ ο τσάρος που εκείνη την περίοδο βρισκόταν στην Κοπεγχάγη, δεν δέχθηκε την εκεί βουλγαρική πρεσβεία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, το άρθρο για την Προσωτσάνη το οποίο σκοπό έχει να αφυπνίσει το ελληνικό στοιχείο εναντίον των βουλγαριστών, καθώς έχει παρατηρηθεί στις γύρω περιοχές μια συνεχής απάθεια των φορέων. Ως μια δραστήρια κωμόπολη με πλούσια καπνοπαραγωγή φαίνεται να κινδυνεύει από τις βίαιες δραστηριότητες των βουλγαριστών, που έχουν κάνει αισθητή την παρουσία τους στις γύρω περιοχές. "*Η λαμπρά αυτή φύσει και θέσει κωμόπολις*" αποτελεί σταυροδρόμι μεταξύ Καβάλας, Δράμας και Νευροκοπίου και επομένως πρέπει να προστατευθεί. Οι βουλγαριστές έχουν ενεργό ρόλο στην περιοχή, έχοντας ιδρύσει βουλγαρικό σχολείο, εισάγοντας την βουλγαρική γλώσσα στις εκκλησίες και ιδρύοντας κέντρο των ενεργειών τους στην κωμόπολη. Αυτή η δραστηριότητα σύμφωνα με τον αρθρογράφο, είναι ενάντια στις χριστιανικές αρχές αλλά και ενάντια στα δικαιώματα των κατοίκων της περιοχής. Συγχαίρει μάλιστα, τις εφημερίδες του "Νεολόγου" και της "Κωνσταντινουπόλεως", καθώς ύψωσαν τις φωνές τους ενάντια στις αισχρότητες που υπέστησαν οι κάτοικοι από τους βουλγαριστές. Παρατηρεί ακόμη, πως η Προσωτσάνη αντιστάθηκε σε αυτές τις ενέργειες και δεν υπέστη φθορά δίνοντας το παράδειγμα για τις υπόλοιπες περιοχές. Λειτουργήσε επιπρόσθετα, ελληνικό νηπιαγωγείο και ελληνικό δημοτικό σχολείο, μετά από τριετή αγώνα των δασκάλων και ιερέων της περιοχής. Αυτό που έγινε στην Προσωτσάνη κάποια χρόνια πριν, όταν οι Βούλγαροι με ορμητήριο την γειτονική Πλεύνα προσπάθησαν να κυριαρχήσουν στην μικρή κωμόπολη, οδήγησε τις σημαντικές προσωπικότητες του τόπου να ιδρύσουν την "*έν Πρωσσοσιανή Φιλεκπαιδευτική Άδελφότητα Ήω*". Τα αντίποινα που διέπραξαν οι Βούλγαροι λόγω της αποτυχίας τους να κυριαρχήσουν στην περιοχή, προκάλεσαν την κατακραυγή τόσο των Ελλήνων όσο και των Οθωμανών. Στο ίδιο φύλλο δημοσιεύεται στην στήλη της Κωνσταντινούπολης και η εγκύκλιος που απέστειλε η Υψηλή Πύλη στις δυνάμεις που υπέγραψαν την συνθήκη του

²⁰⁴ Εφημερίδα "*Φάρος της Μακεδονίας*", φύλλο 18 Σεπτεμβρίου 1885.

Βερολίνου. Το αίσθημα που αφήνει η εγκύκλιος είναι πως ο σουλτάνος δεν επιθυμεί να μείνει απαθής. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία σύμφωνα με την εγκύκλιο, οφείλει να προστατέψει την περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας και για αυτόν τον λόγο συνιστά στις δυνάμεις να πράξουν το ίδιο.²⁰⁵ Με λίγα λόγια, η Πύλη αντιδρά μη ηπιότερο τρόπο σε σχέση με τις έντονες αντιδράσεις της που οδήγησαν, στην μετακίνηση στρατιωτικών τμημάτων στα σύνορα με την Ανατολική Ρωμυλία τις προηγούμενες ημέρες. Πού οφείλεται αυτή η στάση του σουλτάνου; Όλες οι ευρωπαϊκές δυνάμεις την περίοδο αυτή προσπαθούσαν να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις της βουλγαρικής ηγεμονίας. Η Ρωσία είχε ευθυγραμμιστεί με την αντίδραση των ευρωπαϊκών δυνάμεων, καθώς δεν γνώριζε ποια στάση θα κρατήσει στο ζήτημα της Ανατολικής Ρωμυλίας. Η Ρωσία για αυτό τον λόγο δεν ήθελε να ενισχυθεί παραπάνω η βουλγαρική ηγεμονία, αλλά αντίθετα αντί της προσάρτησης της Ρωμυλίας να της παραχωρηθεί ως δώρο καλής θέλησης. Με αυτόν τον τρόπο θα εξασφάλιζε την συνεχή εξάρτηση της Βουλγαρίας από το ρωσικό άρμα. Ένας ακόμη παράγοντας που φοβόταν η Ρωσία ήταν αυτός της πιθανής εισβολής του οθωμανικού στρατού κάτι που θα οδηγούσε την Ρωσία σε επέμβαση, για να υποστηρίξει τους χριστιανικούς πληθυσμούς. Ο πρίγκηπας Αλέξανδρος όμως, είχε γίνει το σύμβολο του βουλγαρικού εθνικισμού κάνοντας τον τσάρο να διαπιστώσει πως η κατάσταση ήταν μη αναστρέψιμη. Οι περισσότερες ευρωπαϊκές δυνάμεις με κυριότερες την Αγγλία την Γαλλία και την Αυστροουγγαρία, θεωρούσαν πως μια ισχυρή Βουλγαρία με έναν ηγεμόνα που συμβαδίζει με τις ευρωπαϊκές απαιτήσεις ήταν η καλύτερη άμυνα στον ρωσικό επεκτατισμό στα Βαλκάνια. Στο ελληνικό θέατρο των εξελίξεων, ο Δηλιγιάννης ο οποίος όφειλε την πρόσφατη εκλογική του νίκη στην πολιτική κατά των στρατιωτικών φόρων του Τρικούπη ήρθε σε δύσκολη θέση. Η κοινή γνώμη αντέδρασε αναγκάζοντας τον να προβεί σε έντονες δηλώσεις κατά της Πύλης, ζητώντας την αποκατάσταση του status quo στον Αίμο. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τις φιλοπόλεμες ενέργειες και να συμβιβαστεί στις ευρωπαϊκές απαιτήσεις κυρίως, της Αγγλίας.²⁰⁶

Στο φύλλο της 28 Σεπτεμβρίου, ο "Φάρος της Μακεδονίας" αφιερώνει ένα εκτενές άρθρο με τίτλο "Οί Άφηνιάσαντες Βούλγαροι", το οποίο μιλά για τους δυστυχείς Έλληνες και Οθωμανούς της Ανατολικής Ρωμυλίας. Τα "βαρβαρικά στίφη" των Βουλγάρων βασανίζουν τους ελληνικούς και οθωμανικούς πληθυσμούς. Αυτό που προκαλεί εντύπωση είναι ότι ο αρθρογράφος ελπίζει στη βοήθεια του πατέρα σουλτάνου και στις στρατιωτικές κινήσεις του οθωμανικού στρατού. Επισημαίνεται επίσης, πως δεν αρκεί η

²⁰⁵ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 21 Σεπτεμβρίου 1885.

²⁰⁶ Β. Γούναρης, ό.π. σ. 159-161

πατρική φροντίδα του βασιλέα όλων, δηλαδή του σουλτάνου, αλλά και ο κοινός αγώνας του "Ελληνισμού" και του "Οθωμανισμού" κατά του "πανσλαβισμού". *"Καὶ ἀληθῶς, ἂν ὁ ὀθωμανισμὸς καὶ ὁ ἑλληνισμὸς πασῶν τῶν νομαρχιῶν τοῦ Σεπτοῦ ἡμῶν Βασιλέως ἐπάλαιον ἐναντίον τῆς πανσλαυστικῆς προπαγάνδας πρὸ ἐτῶν δὲν θὰ ὑπήρχων ὑποδαυλίζοντες, σφυρηλατοῦντες καὶ χαλκεύοντες κρυφὰ βουλγαριστὰί".* Οι κάτοικοι αυτών των περιοχών ποτέ δεν φαντάζονταν πως ο βουλγαρισμός θα αποτελέσει τόσο μεγάλο πρόβλημα. Ένα πρόβλημα που αποτελεί εμπόδιο στην οικονομία της περιοχής, στη βιομηχανία και στο εμπόριο. *"οὐδέποτε ἠθέλαμεν φθᾶσει ἐν ᾧ σημείῳ νῦν διατελοῦμεν περιεστοιχισμένη ὑπὸ τοῦ βουλγαρισμοῦ, οὐδέποτε ἠθέλαμεν ἐνοχλεῖ τὴν πατρικὴν ἡμῶν καὶ ἀγαθὴν Κυβέρνησιν".* Επομένως, εδώ ο αρθρογράφος θέλει να τονίσει πως εάν υπήρχε συνεργασία μεταξύ οθωμανισμού και ελληνισμού, η Ανατολική Ρωμυλία δεν θα είχε φτάσει στο σημείο να περιστοιχίζεται από επικίνδυνους πανσλαβιστές.²⁰⁷

Το ίδιο κλίμα επικρατεί και στο επόμενο φύλλο του "Φάρου της Μακεδονίας", με ημερομηνία 2 Οκτωβρίου 1885, σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών κατά της δράσης των βουλγαριστών. *"...ἔχομεν ἐχθρικὴν τῶν σλαυιστῶν προπαγάνδαν ἀπειλοῦσαν ἡμᾶς καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν ὀθωμανοῦς...".* Ο αρθρογράφος υπενθυμίζει τη συνθήκη του Βερολίνου και ζητά από τις αρμόδιες αρχές ηθική και υλική υποστήριξη, ώστε να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο. Το συμφέρον των Ελλήνων και των Οθωμανών της Μακεδονίας είναι η μεταξύ τους αδελφοποίηση και συνεργασία εναντίον του κοινού εχθρού. *"Καὶ ἄλλοτε καὶ νῦν ἔτι, καὶ πάντοτε, ὑψώσαμεν, ὑψώσωμεν καὶ ὑποῦμεν φωνὴν, ὅτι ἡμῶν τῶν ἐν Μακεδονίαν ἐλλήνων καὶ ὀθωμανῶν συμφέρον ἀπαραίτητον ἐστίν, ἡ ἀδελφοποίησις καὶ ἡ στενὴ καὶ ἀδιάρρηκτος σύσφιγξις ἔναντι τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τοῦ συμπεπυκνωμένου πανσλαυσιμοῦ".* Ο συντάκτης θεωρεί πως ο κίνδυνος του πανσλαβισμού είναι τόσο μεγάλος που οι Μεγάλες Δυνάμεις θα φτάσουν σε σημείο να τον αφήσουν να κυριεύσει ολόκληρο τον κόσμο. Στη στήλη της Κωνσταντινούπολης υπάρχει η είδηση πως οι δυνάμεις θεωρούν ότι το ζήτημα της Ρωμυλίας έχει πάρει τον δρόμο της διπλωματίας και έτσι δεν θα χρειαστεί ένοπλη επέμβαση. Σημαντικό είναι και το τηλεγράφημα που αναφέρει πως, παρά τη διαταγή του τσάρου ώστε να επιστρέψουν στην Ρωσία οι Ρώσοι αξιωματούχοι, εκείνοι παραμένουν στο έδαφος της Ανατολικής Ρωμυλίας υποβάλλοντας μάλιστα την παραίτησή τους.²⁰⁸

Η κατάσταση στην Μακεδονία είχε πλέον φτάσει σε κρίσιμο σημείο, καθώς πολλές συμμορίες Βουλγάρων είχαν ξεκινήσει ένοπλη δράση στην

²⁰⁷ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 28 Σεπτεμβρίου 1885.

²⁰⁸ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 2 Οκτωβρίου 1885.

περιοχή. Για αυτή τη δράση υπάρχουν πληροφορίες στην αλληλογραφία από τις Σέρρες, στο φύλλο της 5 Οκτωβρίου, η οποία πληροφορεί πως συμμορία του Στόγιου και του Κώτσου αποτελούμενη από σαράντα άνδρες δολοφόνησε επτά προκρίτους στο χωριό των Σερρών, Δράνοβο, την ώρα της θείας λειτουργίας. Αμέσως, αφού πρώτα λεηλάτησαν την περιοχή τράπηκαν σε φυγή *"...ὕπὸ τῶν ἐπιβόητων κομηνῶν, Στόγιου καὶ Κώτσου, σχηματισάντων συμμορίαν ἐκ 40 αἰμοβόρων κακούργων, ὧς σκοπὸς ἔστιν ἡ διατάραξις τῆς Μακεδονίας"*. Συνέπεια αυτής της πράξης θα ήταν η ένοπλη επέμβαση των πανσλαβιστών στην περιοχή. Σκοπός των Βουλγάρων, σύμφωνα με την αλληλογραφία, είναι η εξάπλωση των ορίων της Βουλγαρίας μέσω τέτοιων ραδιουργιών και η επικράτησή τους σε όλους τους τομείς στην περιοχή της Μακεδονίας. Στις ένοπλες ενέργειες των Βουλγάρων, η ελληνική πλευρά έχει να αντιτάξει τη λειτουργία των πολυάριθμων σχολείων, τα οποία διαθέτουν έμπειρο προσωπικό. Αυτός είναι και ο λόγος που στα περισσότερα φύλλα του "Φάρου της Μακεδονίας" τονίζεται η δράση των σχολείων σε διάφορες περιοχές της Μακεδονίας, όπως και οι διορισμοί έμπειρων δασκάλων σε αυτά. Στο ίδιο φύλλο υπάρχει ένα τηλεγράφημα, το οποίο προεικονομεί τον σερβοβουλγαρικό πόλεμο που θα ακολουθήσει σε έναν μήνα. *"Ἡ Αὐστρία ἐδήλωσε τῇ Σερβία ὅτι ἐὰν αὐτῇ ἐνεργήσῃ στρατιωτικῶς, οἱ κίνδυνοι θὰ ἐπιβαρύνωσιν αὐτῇ μόνον"*. Πρόκειται για τις προειδοποιήσεις της Βιέννης στον Μίλαν, όταν αυτός ξεκίνησε στρατιωτικές προετοιμασίες βλέποντας τις βουλγαρικές κινήσεις στην Ανατολική Ρωμυλία, όπως χαρακτηριστικό είναι και το τηλεγράφημα που φανερώνει τη διάθεση των Μεγάλων Δυνάμεων προς την Τουρκία *"Οἱ πρέσβεις ἐπέδωκαν εἰς τὴν Υ. Πύλην ἀπὸ κοινοῦ διακοίνωσιν, ψέγουσα τὰ ἐν Βουλγαρία συμβάντα καὶ ἐκφράζουσα τὴν ἐλπίδα δὲ ὅτι ἡ στάσις τῆς Υ. Πύλης οὐ παύσεται οὔσα συμφιλιωτικῇ"*.²⁰⁹

Η προσοχή της εφημερίδας άρχισε να μετατοπίζεται στη σχέση μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας, αυτό φαίνεται και από τα τηλεγραφήματα των δύο τελευταίων φύλων. Έτσι, στο φύλο της 9 Οκτωβρίου 1885, διαβάζουμε το τηλεγράφημα *"Ἡ εἶδησις ὅτι οἱ Σέρβοι διῆλθον τὰ σύνορα εἶναι ἀνακριβῆς"*. Παράλληλα, στην Σόφια η κατάσταση ελέγχεται πλήρως από τις Μεγάλες Δυνάμεις μέσω των εκλογών που πραγματοποιήθηκαν, *"ὁ πρίγκηψ ἐδήλωσε πλήρη ὑποταγὴν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν δυνάμεων. Πλήρη ἀποτελέσματα ἐκλογῶν, 382 δημοκρατικοί, 202 συντηρητικοί"*. Το ίδιο μοτίβο ακολουθείται και πάλι, σχετικά με την πορεία της ελληνικής εκπαίδευσης. Στην Κοζάνη λοιπόν, η εφορεία των εκπαιδευτικών καταστημάτων κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια, ώστε να καλυφθούν τα εκπαιδευτικά κενά σε όλα τα σχολεία της περιοχής. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιδιαίτερη αλληλογραφία της εφημερίδας,

²⁰⁹ Εφημερίδα "Ο Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 5 Οκτωβρίου 1885.

στην οποία ο συντάκτης χρησιμοποιώντας μια παράφραση της ρήσης των σοφιστών "τὸν ἦπτω λόγον κρείττω ποιεῖν" τονίζει πως υπάρχει μια φήμη σε ολόκληρη την Μακεδονία αναφορικά με τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες προσπαθούν να μετατρέψουν την ανίσχυρη άποψη σε ισχυρή και το άδικο σε δίκαιο. "Ἀντήχησις καὶ φήμη, ἄπασαν τὴν Μακεδονίαν κατέχει, ὅτι ἔνιαι τῶν Μ. Δυνάμεων στὸν ἦπτω λόγον κρεῖ τω ἀποφαίνειν, καὶ τὸ ἄδικον δίκαιον, ἀπένταντι τοῦ παράνομου πραξικοπήματος τῶν τῆς Ἀνατολ. Ρωμυλίας, ἀνταρτῶν ποιοῦσι!".²¹⁰ Μάλιστα γίνεται γνωστό πως η βουλγαρική ηγεμονία βρίσκεται σε ιδιαίτερα δυσμενή θέση, καθώς απευθύνθηκε στους τραπεζίτες του Λονδίνου ζητώντας δάνειο. Οι πολυδάπανες ενέργειές της το τελευταίο διάστημα, οδήγησαν την βουλγαρική κυβέρνηση σε αυτήν την κίνηση. Έτσι, τέσσερις αντιπρόσωποι από τις τράπεζες του Λονδίνου κατέφθασαν στην Σόφια, ώστε να διαπραγματευθούν το συγκεκριμένο δάνειο με την βουλγαρική κυβέρνηση. "Λέγεται ὅτι ἡ βουλγαρική κυβέρνηση...ἀπετάθη πρὸς τινὰς τραπεζίτας τοῦ Λονδίνου ὅπως συνομολογήσει δάνειον δέκα ἑκατομμυρίων φράγκων". Σε αυτή την βρετανική βοήθεια φυσικά αναφέρεται ο ανταποκριτής στο προηγούμενο άρθρο της στήλης της ιδιαίτερης αλληλογραφίας, λέγοντας πως οι Μεγάλες Δυνάμεις μετέτρεψαν το άδικο σε δίκαιο. Είναι προφανές πως η ελληνική πλευρά φοβάται μια πιθανή αλλαγή πλεύσης της πολιτικής των Δυνάμεων, η οποία θα παρέδιδε και την Μακεδονία σε βουλγαρικά χέρια.

Από το σημείο αυτό και έπειτα, μέχρι το ξέσπασμα του Σερβοβουλγαρικού πολέμου τα περισσότερα άρθρα, καθώς και οι ανταποκρίσεις του "Φάρου της Μακεδονίας", βασίζονται στους ελληνοβουλγαρικούς ανταγωνισμούς για την περιοχή της Μακεδονίας. Έτσι, στο φύλλο της 12 Οκτωβρίου, υπάρχει η ανταπόκριση από κάποιον γάμο στο χωριό Λακκοβίγια των Σερρών, όπου συμμορία κομιτατζήδων που πέρασε μέσω του Στρυμόνα άρπαξε περίπου επτά αιχμαλώτους καθώς και λάφυρα. Ο συντάκτης αναρωτιέται αναφορικά με τον τρόπο δράσης των αρχών κατά του πανσλαβισμού και κάνει κάποιες υποθέσεις για τον τόπο καταγωγής των συγκεκριμένων. Αν δηλαδή προέρχονται από την Φιλιππούπολη ή την Σόφια, έδρα του πανσλαβισμού. Προτείνει μάλιστα στην ελληνική κυβέρνηση να παρέχει τα μέσα στα χωριά αυτά, όπως και στην Ζίχνη, ώστε να αντιμετωπίσουν οι κάτοικοι τους καθημερινούς κινδύνους, που προκύπτουν από τις συγκεκριμένες συμμορίες. Παρατηρεί πως στα σύνορα της περιοχής δεν υπάρχει επαρκής φρούρηση, με αποτέλεσμα οι συγκεκριμένες ομάδες να περνούν μέσω του Αγγίτη και του Στρυμόνα. Φαίνεται πως η κατάσταση είχε φτάσει σε αδιέξοδο, καθώς πρώτη φορά γίνεται τόσο εκτενής έκκληση προς την κυβέρνηση, ώστε να αναλάβει δράση. "Αἱ ἔξοχαὶ τῶν Σερρῶν εἶναι ἐπίφοβοι

²¹⁰ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 9 Οκτωβρίου 1885.

ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδεὶς τῶν εὐπορούντων τολμᾷ καὶ δικαίως νὰ ἐξέλθει, τότε λοιπὸν τὶ συμβήσεται;²¹¹ Το συγκεκριμένο γεγονός φαίνεται πως συγκλόνησε την περιοχή, καθώς υπάρχουν επιπλέον ανταποκρίσεις με περιγραφές από τις μάχες μεταξύ των συγκεκριμένων κομιτατζήδων και του οθωμανικού στρατού στα Λακκοβίγια. Έτσι, στις 16 Οκτωβρίου η στήλη με τα εγχώρια ζητήματα, μέσω δύο άρθρων, προχωρά σε μια λεπτομερή ανάλυση του στρατηγικού σχεδίου των κομιτατζήδων, οι οποίοι αφού έκλεισαν με ισχυρή φρουρά τις εισόδους του χωριού, προχώρησαν στην αιχμαλωσία του πλούσιου εμπόρου του χωριού, Ευθυμίου, που πάντρευε την κόρη του. Για κάποιους αιχμαλώτους οι κομιτατζήδες έλαβαν λύτρα, ώστε να τους αφήσουν ελεύθερους. Τελικά, μετά από δεκάωρη σύγκρουση των Βουλγάρων με αλβανικές και οθωμανικές φρουρές στο Παγγαίο, οι πρώτοι διέφυγαν. Για ακόμη μια φορά, προκαλεί εντύπωση το κοινό μέτωπο Οθωμανών και Ελλήνων, τόσο κατά των κομιτατζήδων, όσο και κατά της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής. "*Ἴδοῦ ὁποῖα ἢ κατάστασις ἡμῶν τῶν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ ὀθωμανῶν καὶ ἐλλήνων*".²¹² Λίγες μέρες αργότερα υπάρχουν και πάλι ανταποκρίσεις που μιλούν για την παραβατική συμπεριφορά των Βουλγάρων στην Μακεδονία. Υπάρχει αναφορά στην περιβόητη πλέον συμμορία του Κώτσου και του Στόγιου, για την οποία υπήρχαν αναφορές και σε παλιότερα φύλλα. Από αυτή τη συμμορία, 27 άτομα στην περιοχή της Νικίσιανης έκλεψαν πρόβατα, ενώ προχώρησαν και σε δύο δολοφονίες γιατί δεν βρήκαν άρτο. "*Ἐν Νικησάνῃ δὲ ζητήσαντες ἄρτον καὶ μὴ εὐρόντες θέλησιν ἔσφαξαν ἑτέρους δύο πρὸ τῆς ἐκεῖθεν ἀναχωρήσεως*".²¹³ Επίσης, ο αρθρογράφος αναφέρεται για ακόμη μια φορά στους κινδύνους, που αντιμετωπίζουν στην καθημερινότητά τους, οι έμποροι που φοβούνται να βγουν στους δρόμους εκείνων των περιοχών.

Στις 2 Νοεμβρίου 1885, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το άρθρο με τίτλο "*ΟΙ ΠΑΝΣΛΑΥΙΣΤΑΙ ΕΝ ΤΗ ΧΩΡΑ ΗΜΩΝ, Ἀπὸ τοῦ 1860-1885*", στο οποίο αν και αρχικά φαίνεται η προσπάθεια μιας ιστορικής αναδρομής του πανσλαβισμού στον ελληνικό χώρο, τελικά γίνεται περισσότερο μια σύγκριση μεταξύ Ελλήνων και πανσλαβιστών, με αφορμή τα πρόσφατα βίαια γεγονότα του Οκτωβρίου. Αναφέρεται πως οι πανσλαβιστές επιχείρησαν ήδη, πριν από 25 χρόνια, να διδάξουν "μύθους" στους "*μυθολόγους τῶν ἀρχαιωτάτων χρόνων*" Έλληνες. Μέσα από αυτούς τους "μύθους" προσπάθησαν να αποκτήσουν κυριαρχικά δικαιώματα στην περιοχή της Μακεδονίας. Σκοπός τους ήταν και είναι να δημιουργήσουν Βουλγαρικό ζήτημα στην περιοχή εν μέσω ειρηνικής περιόδου. Ο αρθρογράφος για ακόμη μια φορά αναμένει τη βοήθεια του Σουλτάνου, ενώ η Υψηλή Πύλη φαίνεται πως βασίζεται στη

²¹¹ Εφημερίδα "*Φάρος της Μακεδονίας*", φύλλο 12 Οκτωβρίου 1885.

²¹² Εφημερίδα "*Φάρος της Μακεδονίας*", φύλλο 16 Οκτωβρίου 1885

²¹³ Εφημερίδα "*Φάρος της Μακεδονίας*", φύλλο 19 Οκτωβρίου 1885

συνδρομή των Μεγάλων Δυνάμεων. Μια κατάσταση που, όπως πολύ σωστά υπενθυμίζει ο αρθρογράφος, μοιάζει με αυτή του 1878.²¹⁴

Τα πράγματα πλέον στην Βουλγαρία έχουν γίνει πιο σύνθετα. Ο Μίλαν βλέποντας την Βουλγαρία να μετατρέπεται σε ένα ισχυρό κράτος, αρχίζει να προετοιμάζει τις στρατιωτικές του κινήσεις της Σερβίας. Σε ένα άρθρο του "Φάρου της Μακεδονίας" στις 23 Οκτωβρίου, ο αρθρογράφος στο εκτενές άρθρο με τίτλο "ΑΠΑΤΗ"²¹⁵ τάσσεται κατά του πρίγκιπα Αλέξανδρου, ο οποίος με πραξικοπηματικό τρόπο, προσάρτησε την Ανατολική Ρωμυλία. Θεωρεί μάλιστα πως από την αρχική υπεροψία, που πήγαζε από τις αποφάσεις του, κατέληξε να νιώθει θλίψη και προδομένος από τις αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, που τον έθεσαν και πάλι ως ηγεμόνα σε θέση υποταγής. Προσδοκά μάλιστα την ανακατάληψη της περιοχής από τον οθωμανικό στρατό σε σύμπραξη με τον ελληνικό. Η προσδοκία του αρθρογράφου θα βγει τελικά αληθινή, με διαφορετικούς πρωταγωνιστές και με διαφορετική έκβαση. Στο φύλλο της ίδιας ημέρας, υπάρχει και το άρθρο με τίτλο "ΥΠΕΡΟΨΙΑ", στο οποίο τονίζεται πως η σοβαρότατη κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η Ανατολική Ρωμυλία, δεν επιλύεται με συνδιάσκεψη. Το άρθρο κλείνει, λέγοντας πως αναμένει την έκβαση των μελλοντικών συνδιασκέψεων των Μεγάλων Δυνάμεων, μέσα από τις οποίες θα φανεί αν υπήρχε δόλος για τον έλεγχο της περιοχής.

Σε αυτό το σημείο οι ειδήσεις για τους ελληνοβουλγαρικούς ανταγωνισμούς και τις βιαιότητες των κομιτατζήδων αραιώνουν αισθητά και τα άρθρα επιχειρούν να καλύψουν τα γεγονότα του σερβοβουλγαρικού πολέμου. Ένας λόγος που οι κομιτατζήδες σταματούν τη δράση τους στην Μακεδονία είναι το ξέσπασμα του πολέμου, ο οποίος τράβηξε το ενδιαφέρον τους από την περιοχή. Στο φύλλο της 6 Νοεμβρίου διαβάζουμε πως, "*Η Σερβία έκήρυξε τὸν πόλεμον, κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Οἱ Σέρβοι εἰσήλθον χθὲς εἰς τὴν Βουλγαρίαν, βαδίζοντας πρὸς τὴν Πλανίτσαν*"²¹⁶. *Οἱ Βούλγαροι φεύγουσι πανταχόθεν πρὸ τῶν Σέρβων*". Επίσης, στα τηλεγραφήματα υπάρχει ενημέρωση για τις μάχες του σερβικού πυροβολικού που διήρκησαν ολόκληρη τη νύχτα. Η επικείμενη μεγάλη μάχη έξω από την Σόφια, σύμφωνα με το τηλεγράφημα, θα κρίνει και το μέλλον της βουλγαρικής πρωτεύουσας.²¹⁷ Στη στήλη των τηλεγραφημάτων στις 9 Νοεμβρίου υπάρχει η είδηση πως οι Σέρβοι συνεχίζουν την προέλασή τους αφοπλίζοντας τις βουλγαρικές φρουρές. Βλέποντας την πορεία των Σέρβων ο πρίγκιπας Αλέξανδρος διέταξε την εκκένωση της Ανατολικής Ρωμυλίας, ενώ σε επόμενο τηλεγράφημα διαβάζουμε πως "*Οἱ Βούλγαροι*

²¹⁴ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο, 2 Νοεμβρίου 1885.

²¹⁵ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο, 23 Οκτωβρίου 1885.

²¹⁶ Σημερινό χωριό Φύσκα στον νομό Κιλκίς.

²¹⁷ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 6 Νοεμβρίου 1885.

ένίκησαν τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τῶν Σέρβων ἐν Σλιβινίτσα. Οἱ Βούλγαροι ὑπολογίζουσι τὰς ἀπώλειαις τῶν Σέρβων εἰς τρεῖς χιλιάδας φονευθέντων καὶ τραυματισθόντων." Αυτό το τηλεγράφημα μαρτυρά την αλλαγή της πλάστιγγας υπέρ των Βουλγάρων, κάτι που θα οδηγήσει και στην τελική σερβική υποχώρηση. Μία ενδιαφέρουσα εἴδηση βρίσκεται στην στήλη "ΕΚ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ", η οποία πληροφορεί πως ο πρεσβευτής της Σερβίας Προύιτς επισκέφθηκε τον Οθωμανό Υπουργό εξωτερικών Σαΐν πασσά και τον ενημέρωσε για τη νέα κατάσταση. Η σερβική εξωτερική πολιτική με αυτόν τον τρόπο ενημέρωσε πως καμία εχθρική διάθεση δεν έχει κατά της Τουρκίας. Σύμφωνα με την σερβική πλευρά οι κινήσεις της Σερβίας γίνονται, ώστε να προστατευθούν τα κυριαρχικά της δικαιώματα και οι κάτοικοι των περιοχών της από τις βουλγαρικές επιδρομές. Σε αυτές τις επιδρομές μάλιστα σκοτώθηκε και ένας Σέρβος στρατιώτης. Από την αντίθετη πλευρά, η Βουλγαρία απέστειλε τηλεγράφημα στην Πύλη γνωστοποιώντας πως η Σερβία φέρθηκε άδικα, προβάλλοντας παράλογες και υπερβολικές αξιώσεις. Εκφράζει μάλιστα την ελπίδα πως η Υψηλή Πύλη μαζί με τις Μεγάλες Δυνάμεις θα υπερασπιστούν *"τα καταπατούμενα δίκαια τῆς Βουλγαρίας"*. Αμέσως μετά από αυτές τις κινήσεις το υπουργικό συμβούλιο συνήλθε εκτάκτως, υπό την προεδρία του Μεγάλου Βεζίρη. Ο πρεσβευτής της Γερμανίας Ράδοβιτς συνομίλησε ιδιαίτερα με τον Μεγάλο Βεζίρη, ενώ ο πρεσβευτής της Γαλλίας μαρκήσιος δε Νοαίλ μετά το συνέδριο ήρθε σε επαφή με τον Σαΐν πασσά. Το συμπέρασμα από αυτές τις συζητήσεις ήταν πως η Σερβία πραγματοποίησε παράνομες ενέργειες κατά της Βουλγαρίας. Μάλιστα κυκλοφορούσαν φήμες πως ο πρίγκιπας Αλέξανδρος, αφού αιτήθηκε την στρατιωτική επέμβαση της αυτοκρατορίας κατά της Σερβίας, στη συνέχεια ζήτησε από την διεύθυνση Ανατολικών Σιδηροδρόμων ειδική αμαξοστοιχία ώστε να διαφύγει.²¹⁸ Στο πρώτο άρθρο του φύλλου της 13 Νοεμβρίου υπάρχουν οι τελευταίες εξελίξεις από το σερβοβουλγαρικό μέτωπο. Ο αρθρογράφος αναφέρεται στην αιματοβαμμένη μάχη της Σλιβινίτσας, στην οποία οι νεκροί Σέρβοι στρατιώτες έφτασαν τους χιλιάδες. Αναρωτιέται λοιπόν ποιος είναι ο ρόλος του ευρωπαϊκού "Αρείου Πάγου" σχετικά με το σερβοβουλγαρικό ζήτημα. Οι πολεμικές αυτές εξελίξεις πλήττουν την περιοχή της Μακεδονίας και κυρίως το εμπόριο, που ήδη έχει δεχθεί το χτύπημα του πανσλαβισμού, ενώ οι Μεγάλες Δυνάμεις, προς το παρόν, μένουν μόνο σε διακηρύξεις χωρίς να προχωρούν σε πράξεις. Προφανώς, σε αυτό το σημείο ο αρθρογράφος καυτηριάζει τη συνεδρίαση που έλαβε χώρα τις προηγούμενες ημέρες μεταξύ Υψηλής Πύλης και Μεγάλων Δυνάμεων. *"Υπὸ τοιοῦτων σκέψεων ὁ τόπος ἡμῶν κατεχόμενος, ἀδυνατεῖ νὰ ἐργασθεῖ ἐμπορικῶς, φθείρεται δὲ κατ' ἀκολουθίαν, νεκροῦται καὶ*

²¹⁸ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 9 Νοεμβρίου 1885.

παρουσιάζει ὄψιν ἐπικινδύνως, ὑπο ἐμπορικὴν ἔμποσιν νοσοῦντος ἀνθρώπου."²¹⁹ Η μόνη κίνηση των Μεγάλων Δυνάμεων έρχεται λίγες ημέρες αργότερα, πριν την υπογραφή της ανακωχής, καθώς ο Άγγλος αντιπρόσωπος δέχθηκε τον διορισμό αυτοκρατορικού αντιπροσώπου στην Φιλιππούπολη, ώστε να ακουστούν τα παράπονα των κατοίκων και να επιβλέπει την κατάσταση στην περιοχή. Στη στήλη με τις διάφορες ειδήσεις, υπάρχει ενημέρωση για την ανακωχή μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας, η οποία, σύμφωνα με τον "Φάρο της Μακεδονίας", πραγματοποιήθηκε μετά από παρέμβαση της Ρωσίας με σκοπό να επωφεληθεί από την κατάσταση. Στη συνέχεια, υπάρχει ολόκληρη η διακοίνωση των αντιπροσώπων των Μεγάλων Δυνάμεων (Αυστροουγγαρία, Ρωσία, Γερμανία) προς τον Σέρβο πρωθυπουργό. Προκαλεί εντύπωση το γεγονός πως στη διακοίνωση αναφέρεται ο τερματισμός της αδελφοκτόνου αιματοχυσίας. Μετά από αυτό το γεγονός διατάχθηκε από τον Αλέξανδρο η κατάπαυση του πυρός μεταξύ των δύο κρατών.²²⁰ Στο φύλλο της 20 Νοεμβρίου και πάλι στην στήλη με τις διάφορες ειδήσεις υπάρχει μια ανάλυση του σχεδίου του Μίλαν, το οποίο κατέληξε σε αποτυχία. Αυτό που αναφέρεται είναι πως αν οι σερβικές μεραρχίες συντόνιζαν τις κινήσεις τους, ώστε να περικυκλώσουν τους Βούλγαρους, τότε η νίκη του Μίλαν θα ήταν βέβαιη. "*... ή μεραρχία του Δουνάβεως προήλαυνεν επί της ὁδοῦ Πιρότ εἰς Σοφίαν διὰ τῆς παρόδου τοῦ Δραγουμάν, ή μεραρχία τῆς Τσουμαδιᾶς ὤφειλε νὰ διέλθει, διὰ τοῦ Τρών και Βερνίκ και ή μεραρχία τοῦ Μοραύα διὰ τῆς Βλασσίνας, Ραδομίρ και Περνίκ. Αἱ δύο τελευταῖαι μεραρχίαι, ὤφειλον νὰ συναντηθῶσιν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Βισχῶρ.*"²²¹ Η μεραρχία του Δούναβη θα τηρούσε αμυντική στάση μέχρι να ολοκληρώσουν τις κινήσεις τους οι άλλες δύο μεραρχίες. Τελικά, ο Μίλαν επίσης πείστηκε κατά πολύ τις στρατιωτικές του κινήσεις, κάτι που κατέληξε σε αποτυχία και οπισθοχώρηση των σερβικών στρατευμάτων. Στην ίδια στήλη αναφέρεται πως στην μάχη της Σλιβνίτσης ήρθαν αντιμέτωποι σαράντα χιλιάδες Σέρβοι και τριάντα δύο χιλιάδες Βούλγαροι. Οι νεκροί έφτασαν περίπου τους τρεις χιλιάδες. Οι αριθμοί φυσικά δεν είναι ακριβείς και βασίζονται στα στοιχεία που διέθετε ο ανταποκριτής στην Σόφια. Αναφέρεται επίσης ότι οι Ρώσοι αξιωματούχοι που διοικούσαν στον βουλγαρικό στρατό, μετά την υπογραφή της ανακωχής αποχώρησαν από την Βουλγαρία με διαταγή του τσάρου. Επιπλέον, υπάρχει ένα τηλεγράφημα που αναφέρει πως οι τελευταίες βουλγαρικές νίκες προκάλεσαν μεγάλη συγκίνηση στα πανσλαβιστικά κομμάτια της Οδησού.

Ο πόλεμος μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας αποτελεί πλέον παρελθόν και οι συνέπειές του πολύ σύντομα έκαναν την εμφάνισή τους, όπως φαίνεται

²¹⁹ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 13 Νοεμβρίου 1885.

²²⁰ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 16 Νοεμβρίου 1885.

²²¹ Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 20 Νοεμβρίου 1885.

από τις ανταποκρίσεις του "Φάρου της Μακεδονίας" στις 23 Νοεμβρίου. Τις τελευταίες εβδομάδες λοιπόν, στην περιοχή γύρω από τις Σέρρες το εμπόριο έχει νεκρώσει, ενώ η καπνοπαραγωγή βρίσκεται σε κρίση. Αυτό που συμβαίνει ουσιαστικά είναι η έλλειψη παραγγελιών από τους εμπόρους, ενώ παρόμοια είναι και η κατάσταση στην καλλιέργεια βαμβακιού. Ωστόσο, το τέλος των εχθροπραξιών μεταξύ Βουλγαρίας και Σερβίας, επανάφερε την δράση των κομιτατζήδων. Στην περιοχή Πράβι (σημερινή Ελευθερούπολη Καβάλας) για παράδειγμα, οι κομιτατζήδες λεηλάτησαν το σπίτι κάποιου ιερέα της περιοχής. Στη στήλη των ειδήσεων από την Κωνσταντινούπολη υπάρχει η ανταπόκριση της τουρκικής "Ταρήκ", η οποία αναφέρει πως, μετά την κατάληψη του Πιρότ από τις βουλγαρικές δυνάμεις, ο πρίγκιπας Αλέξανδρος δέχθηκε την πρόταση ανακωχής. Ωστόσο, η Αυστρία και η Γερμανία καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια, ώστε να απομακρυνθούν οι σερβικές δυνάμεις από το βουλγαρικό έδαφος και αντίστοιχα το ίδιο να πράξουν και οι Βούλγαροι, ώστε να επιτευχθεί η ειρήνη το συντομότερο δυνατό. Αυτό που φοβάται η Αυστρία είναι το ενδεχόμενο η Βουλγαρία να απαιτήσει την προσάρτηση σερβικών εδαφών ως αποζημίωση για τις κινήσεις του Μίλαν. Αυτός είναι και ο λόγος που οι Δυνάμεις ζητούν επίμονα την απομάκρυνση των δύο στρατών.²²²

Μετά από αυτά τα γεγονότα οι ειδήσεις του "Φάρου της Μακεδονίας", τόσο για τη δράση των κομιτατζήδων στην Μακεδονία, όσο και για το σερβοβουλγαρικό μέτωπο αραιώνουν αισθητά. Η περίοδος από τον Σεπτέμβριο μέχρι τα τέλη Νοεμβρίου μαρτυρά πως την πρωτοκαθεδρία στις ανταποκρίσεις της εφημερίδας την είχαν οι ελληνοβουλγαρικοί ανταγωνισμοί, καθώς η δράση των βουλγαρικών ομάδων στην περιοχή της Μακεδονίας βρισκόταν σε έξαρση. Όταν ξέσπασε ο πόλεμος μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας η δράση αυτή, όπως ήταν φυσικό, μειώθηκε μαζί με τις ειδήσεις για το συγκεκριμένο ζήτημα. Φαίνεται όμως πως ο "Φάρος της Μακεδονίας" δεν αφιέρωνε την ίδια έκταση για το μέτωπο του πολέμου, παρά μόνο στο τέλος του όταν υπήρξαν συνέπειες στο εμπόριο στις περιοχές των Σερρών, Καβάλας και Θεσσαλονίκης. Βέβαια, στην ελληνική δημόσια γνώμη η δράση των βουλγαρικών συμμοριών σήμαινε προσπάθειες προσάρτησης της Μακεδονίας. Σε αυτές τις κινήσεις η ελληνική πολιτική αντιπαραβάλλει την ελληνική εκπαίδευση, ώστε να προστατέψει την περιοχή από τον εκβουλαρισμό. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο, υπάρχουν αρκετά άρθρα που αναφέρονται στην ίδρυση και λειτουργία των σχολείων και στους διορισμούς ικανών δασκάλων που καταφτάνουν από το εξωτερικό. Φαίνεται πως οι συγκεκριμένες εχθρικές προσπάθειες στην Μακεδονία σε συνδυασμό με την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας οδήγησε σε γνώση του κινδύνου, τουλάχιστον μέσω του

²²² Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλα 23 και 26 Νοεμβρίου 1885

Τύπου της εποχής. Η απάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων και της Πύλης, οι οποίες απέφευγαν να αναλάβουν δράση, μαρτυρούσε άγνοια του κινδύνου και προκαλούσε αγανάκτηση στον ελληνικό δημόσιο βίο. Ο κίνδυνος αυτός εκφράστηκε αργότερα με τις ένοπλες συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στην περιοχή της Μακεδονίας, δικαιώνοντας έτσι τις προειδοποιήσεις του "Φάρου της Μακεδονίας".

10. Ένα παράδειγμα σερβοποίησης στις περιοχές Ουσκιούπ (Σκόπια) και Μαναστίρ (Μπίτολα)

Η μετατροπή της Οθωμανικής επικράτειας στα εδάφη των νέων εθνών-κρατών δεν ήταν κάτι καινούργιο το 1912. Η διχοτόμηση όμως της Μακεδονίας και η μετατροπή της υπό σερβική, βουλγαρική και ελληνική κυριαρχία, έχει επιπτώσεις στην περιοχή. Η σερβική κατάληψη του Ουσκιούπ και του Μαναστίρ είχε πολλές οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνέπειες, καθώς σε αυτές τις περιοχές για πολλά χρόνια υπήρχε οθωμανικός κόσμος. Η προσφυγική κρίση που ακολούθησε ως αποτέλεσμα των αναταράξεων στην περιοχή της Μακεδονίας, άλλαξε τα δημογραφικά περιγράμματα της Οθωμανικής Ανατολής.²²³

Μέχρι και σήμερα η περιοχή της Μακεδονίας, στην τουρκική λαϊκή συνείδηση παραμένει ως η περιοχή που καταστράφηκε στα χέρια των φαύλων βαλκανικών κρατών. Θεωρούν πως τα μεγαλύτερα θύματα αυτών των γεγονότων στη Μακεδονία ήταν οι μουσουλμάνοι. Το πολιτικό κλίμα στο Ουσκιούπ και στο Μαναστίρ δεν ήταν αρμονικό το 1912. Από το 1908 οι εντάσεις λόγω του κινήματος των Νεότουρκων αυξάνονταν σταθερά. Οι πολιτικές φατρίες συγκρούονταν τόσο με την κυβέρνηση, όσο και μεταξύ τους. Επιθυμία της κυβέρνησης ήταν να συλλέξει όπλα, να επιβάλλει μέτρα και φόρους, να περιορίσει την τοπική εκπαίδευση, ενώ τα ζητήματα της εκκλησίας προκάλεσαν επιπλέον αντιδράσεις. Αυτό οδήγησε στην εμφάνιση παραστρατιωτικών οργανώσεων. Επιθέσεις σε κυβερνητικά κτήρια από τα απομεινάρια της ΕΜΕΟ και σε μουσουλμάνους πολίτες, είναι μερικά από τα παραδείγματα. Σκοτεινό σημείο η επίθεση στην αγορά του Κοσαπί κοντά στο Ουσκιούπ, τον Αύγουστο του 1912 που άφησε 50 νεκρούς. Παρά την αμνηστία που είχε δοθεί μετά την επανάσταση, δολοφόνοι πιστοί στους Νεότουρκους, ήταν ύποπτοι για τουλάχιστον 20 θανάτους αποστρατευμένων ηγετών της ΕΜΕΟ έως το 1912.

Τέτοιου είδους βία τονίζει την σεχταριστική δράση που επικρατούσε στην περιοχή. Ο κυριότερος διχαστικός παράγοντας ήταν η ίδια η κυβέρνηση. Η υποστήριξη για την κυβέρνηση των Νεότουρκων ήταν έντονη από τους μουσουλμάνους, αλλά αυτό δεν σήμαινε πως το να είναι κάποιος μουσουλμάνος συνεπάγεται και υποστήριξη για την Επιτροπή Ένωσης και Προόδου. Στρατιώτες χαμηλής βαθμίδας, συντηρητικοί υποστηρικτές των αλβανικών δικαιωμάτων, οδήγησαν πολλούς μουσουλμάνους σε αντι-

²²³ Για μία αναλυτικότερη προσέγγιση της σερβικής κατάληψης των περιοχών Ουσκιούπ και Μαναστίρ, βλ. R. Gingeras. *Empires End in Rumeli: Local and Imperial Impression of Macedonia after the Balkan Wars*. Naval Postgraduate School.

νεοτουρκικές οργανώσεις. Οι παραστρατιωτικές επιθέσεις οδήγησαν σε εντάσεις και μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων, αλλά πριν το ξέσπασμα των βαλκανικών πολέμων ήταν περιορισμένες. Οι κοινοβουλευτικές εκλογές του 1912 προσέφεραν μια ευκαιρία συντονισμού μεταξύ Βουλγάρων και Χριστιανών Ελλήνων ηγετών και δυσαρεστημένων μουσουλμάνων.

Όταν ξέσπασε ο πόλεμος το φθινόπωρο του 1912 δεν υπήρχε σημάδι κατάρρευσης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας σε αυτό το κομμάτι της Μακεδονίας. Όλα θα αλλάξουν μετά την σερβική εισβολή στο Ουσκιούπ και στο Μαναστίρ τον Οκτώβριο του 1912.

Η αμυντική προσπάθεια των Οθωμανών ήταν προβληματική. Πολλοί πολίτες αγνόησαν την πρόσκληση για επιστράτευση. Στην πόλη της Kocana κοντά στα σερβικά σύνορα το 1/4 των ανδρών δεν συγκεντρώθηκε. Πολλοί που παρουσιάστηκαν δεν ήταν ικανοί να κρατήσουν ένα όπλο. Η πτώση του Ουσκιούπ ήταν ζήτημα χρόνου. Ο Zeki πασά διοικητής από ό,τι είχε απομείνει από τον Οθωμανικό στρατό του Vardag, έκανε μια τελευταία προσπάθεια έξω από το Μαναστίρ, που κράτησε για μια εβδομάδα με βομβαρδισμούς. Στις 19 Νοεμβρίου σερβικά στρατεύματα έφτασαν στο κέντρο του Μαναστίρ. Σποραδικές μάχες γίνονταν και στα δυτικά υψίπεδα. Το 1913 το μεγαλύτερο τμήμα της Παλαιάς Σερβίας²²⁴ τέθηκε υπό άμεση σερβική κυριαρχία.

Η σερβοποίηση ήταν βασικός στόχος του Βελιγραδίου. Ο τοπικός τύπος έκλεισε και ξεκίνησε νέα σερβική εφημερίδα. Η πόλη ονομάστηκε Σκόπια. Οι σερβικές αρχές επέβαλλαν σερβικό νόμισμα και νέο φορολογικό καθεστώς. Νέα δημόσια έργα ξεκίνησαν στην Μπίτολα, τον Μάιο του 1913. Σε ολόκληρη την περιοχή της Παλιάς Σερβίας έγιναν εορτασμοί προς τιμήν της βασιλικής οικογένειας. Η σερβοποίηση περιλάμβανε μια οργανωμένη εκστρατεία που θα έκανε την περιοχή πολιτισμικά σερβική. Πολύ λίγα άτομα όμως ήταν πρόθυμα να ακολουθήσουν τη σερβική γραμμή. Η σερβοποίηση ήταν μια δύσκολη διαδικασία γιατί μόνο 12.000 Σέρβοι ζούσαν στην περιοχή, σε πληθυσμό 140.000. Πολλοί υποχρεώθηκαν να υιοθετήσουν τη σερβική κατάληξη -ic (ίτς) στα επίθετα τους για να λάβουν εσωτερικό διαβατήριο.

Ενώ τα βουλγαρικά σχολεία κυρίως έκλεισαν, τα ελληνικά παρέμειναν ανοιχτά και δίδασκαν ελληνική γλώσσα, ιστορία και γεωγραφία μέχρι το καλοκαίρι του 1914. Το ίδιο έγινε και με τα ρουμανικά σχολεία που δίδασκαν σε Βλάχους. Όσοι λαοί είχαν δηλώσει αφοσίωση στην βουλγαρική αρχή υπέστησαν την σκληρότερη μορφή σερβοποίησης. Μέχρι το 1913 έκλεισαν όλες οι εκκλησίες και τα σχολεία, ο μητροπολίτης της Μπίτολα εκδιώχθηκε από

²²⁴ Με τον όρο "Παλαιά Σερβία" οριοθετείται η περιοχή που περιλαμβάνει τα σημερινά εδάφη του Κοσόβου και της Βόρειας Μακεδονίας. βλ. D. Djordjevic. ό.π. σ.7.

την περιοχή, παράλληλα έγιναν αρκετές δολοφονίες. Από τις αρχές του καλοκαιριού του 1913, τμήματα της ΕΜΕΟ πραγματοποιούσαν επιθέσεις από τα βουνά σε τμήματα του σερβικού στρατού και της χωροφυλακής. Αυτές οι επιθέσεις συνεχίστηκαν μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η κατάσταση των μουσουλμάνων, που βρέθηκαν σε καθεστώς σερβικής κυριαρχίας, ήταν μια συνθήκη που περιλάμβανε πολλά σκληρά μέτρα και αδικίες. Σε τμήματα του Κοσόβου Γερμανοί πρόξενοι περιέγραψαν προσπάθειες εξόντωσης (*Austroftung*) των Αλβανών της περιοχής. Σε περιοχές έξω από το Κόσοβο έγιναν σφαγές μουσουλμάνων, όπως στο Στιπ (πόλη της σημερινής Βόρειας Μακεδονίας) και στο Κιοπρουλού (σημερινή Βελεσά). Επιπρόσθετα, ασκήθηκε έλεγχος στην ένδυση των μουσουλμανικών πληθυσμών της περιοχής. Οι γυναίκες απαγορεύτηκε να φορούν μαντήλα και οι άνδρες δεν φορούσαν τουρμπάνια. Πρόκειται δηλαδή για μια προσπάθεια κυριαρχίας και ελέγχου του σώματος αυτών των ανθρώπων. Επιπλέον, απαγορεύθηκε η ανοικοδόμηση και οι κτηνοτροφικές δραστηριότητες. Τα τζαμιά διατάχθηκαν να κλείσουν και η προσευχή δεν γινόταν στο όνομα του βασιλιά Πέτρου. Η μουσουλμανική περιουσία κλάπηκε. Όλα συμφωνούσαν πως πρόκειται για ένα οργανωμένο σχέδιο αξιωματούχων της σερβικής κυβέρνησης, με στόχο την μαζική απέλαση μουσουλμάνων. Σημαντικό είναι πως οι περισσότεροι που έφυγαν από την περιοχή της Μακεδονίας, επέλεξαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως προορισμό. Λίγοι πέρασαν στις Η.Π.Α ή στην Αλβανία. Αυτό έχει να κάνει φυσικά με το Οθωμανικό παρελθόν της περιοχής.

Στην παρούσα φάση λοιπόν το σχέδιο του Βελιγραδίου ήταν να εισάγει Σέρβους στην περιοχή. Μέχρι το 1914 όμως λίγοι Σέρβοι εγκαταστάθηκαν στο Ουσκιούπ και στο Μαναστίρ, πιθανόν λόγω της μετανάστευσης. Το Βελιγράδι βέβαια ακολούθησε πολιτικές που οδήγησαν στην ένταξη μερικών μουσουλμάνων στη λειτουργία του νέου κράτους· επιλεγμένος αριθμός μουσουλμάνων ηγετών, που είχαν ασχοληθεί με την πολιτική αναγκάστηκαν να ενεργούν μαζί με τη σερβική κυβέρνηση. Μια ακόμη πολιτική ήταν η στρατολόγηση, μέχρι το καλοκαίρι του 1913, εκατοντάδων μουσουλμάνων από την σερβική κυβέρνηση σε μια νέα χωροφυλακή. Μέχρι αυτό το σημείο απομεινάρια του Ι.Μ.Ρ.Ο. βρισκόντουσαν στα βουνά της περιοχής και οργάνωναν εξέγερση, με αποτέλεσμα την κατάληψη του Κρούσοβο, όπου το 1903 δηλώθηκε ανεξάρτητο από τους αντάρτες.

Παρά το γενικό κλίμα απελπισίας στις τάξεις των μουσουλμάνων, πολλοί ήθελαν να πολεμήσουν εναντίον της σερβικής κυριαρχίας. Σε μερικές περιπτώσεις οι κάτοικοι ζητούσαν αποζημιώσεις από τη σερβική κυβέρνηση, για κακομεταχείριση, όπως έγινε στο Κουμάνοβο. Μια ομάδα γνωστή ως Επιτροπή για τους Μετανάστες της Ρούμελης, που προσπαθούσε να

πυροδοτήσει την οργή των μουσουλμάνων εναντίον των Σέρβων είχε ξεκινήσει ήδη την δράση της, πυροδοτώντας νέα ένταση στην ήδη πληγωμένη περιοχή.

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι ήταν μεγάλο πλήγμα για την Οθωμανική Αυτοκρατορία και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στον τουρκικό εθνικισμό. Οι μεγάλες ροές προσφύγων που έπρεπε να ενσωματωθούν και η εγκατάλειψη της Μακεδονίας ήταν κρίσιμα ζητήματα. Η Μακεδονία τότε διαχωρίστηκε με τη Βουλγαρία να παίρνει το μικρότερο κομμάτι (Μακεδονία του Πιρίν), η Ελλάδα απέκτησε την παράκτια περιοχή του Αιγαίου και η Σερβία το μεγαλύτερο τμήμα της βορειοδυτικής Μακεδονίας.²²⁵ Οι αξιωματούχοι των Νεότουρκων ήταν αισιόδοξοι πως μπορούν να ανακτήσουν εδάφη της Ρούμελης, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων της Συνθήκης του Λονδίνου (κυρίως περιοχές στη Δυτική Θράκη, στις Σέρρες και στη Χαλκιδική). Η διπλωματική αλληλογραφία μετά το 1912 κατέστησε σαφές πως η κυβέρνηση των Νεότουρκων ενδιαφέρθηκε για τα δεινά των μουσουλμάνων. Ακόμη και όταν η Βουλγαρία, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, κατέλαβε την Παλιά Σερβία, ο Οθωμανός πρόξενος στα Σκόπια ασχολήθηκε με τις αδικίες που είχαν υποστεί οι μουσουλμάνοι στην περιοχή.

²²⁵ I. Banac. ό.π. σ.34.

Συμπεράσματα

Κατά τα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα παρατηρείται μια μεταβολή στο εσωτερικό των Βαλκανίων. Με την Ανατολική Κρίση τα Βαλκάνια εισάγονται στον δυτικό δημόσιο λόγο με επίκεντρο τις τουρκικές σφαγές, κυρίως λόγω της ανάμειξης της Μεγάλης Βρετανίας για τη διατήρηση του status quo της περιοχής. Προκλήθηκε λοιπόν, μια μεγάλη οικονομική ανάπτυξη στην περιοχή. Τον 19ο αιώνα, η Σερβία κατάφερε να δημιουργήσει την οικονομική βάση που επιθυμούσε η Αυστροουγγαρία, ώστε να εκμεταλλευτεί την αγορά των Βαλκανίων. Η Βουλγαρία εκμεταλλεύτηκε την πρόσβαση στη Μαύρη Θάλασσα, αποσκοπώντας στην ανάπτυξη της εμπορικής της δραστηριότητας. Τόσο η Σερβία, όσο και η Βουλγαρία διέθεταν σιδηροδρομικά δίκτυα.²²⁶ Όλη αυτή η οικονομική ανάπτυξη αντικατοπτρίζεται στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Όλες αυτές οι καπιταλιστικές σχέσεις άσκησαν επίδραση στην περιοχή της Μακεδονίας. Έπειτα του Συνεδρίου του Βερολίνου, τα Βαλκάνια χαρακτηρίζονται από την επικράτηση της Αυστροουγγαρίας, μέσω της Σερβίας και της επικράτησης της Ρωσίας, μέσω της Βουλγαρίας. Τον 19ο αιώνα η Σερβία αποτελούσε μια μικρή αγροτική δύναμη, που πολύ εύκολα θα μπορούσε να προσαρτηθεί η Δυναδική Μοναρχία. Παρ' όλα αυτά, η τεράστια λαϊκή αγροτική μάζα της Σερβίας σε σχέση με την αυστριακή γραφειοκρατία, την εκκλησία και τον στρατό προκαλούσε μεγάλες κοινωνικές διαφορές. Αυτά έχουν ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση της αψβουργικής ιδέας, για μια πολιτική εισχώρησης στις λαϊκές μάζες της Σερβίας. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, εμφανίζεται ο αντιλαϊκός ηγεμόνας Μίλαν Ομπρένοβιτς. Γνώριζε πολύ καλά πως για να κερδίσει την εύνοια της Αυστρίας έπρεπε να χτυπήσει τις ριζοσπαστικές μάζες. Έτσι, όταν την δεκαετία του 1880 οι ριζοσπάστες θα αρχίσουν να εισχωρούν στα πολιτικά πράγματα της Σερβίας, ο Μίλαν θα αναγκαστεί να ζητήσει τη βοήθεια της Βιέννης. Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο γιγαντώνεται η σύγκρουση Αυστρίας και Ρωσίας για τα Βαλκάνια και αποκτά υπόσταση. Οι ρωσόφιλοι ριζοσπάστες εναντίον του αντιλαϊκού - αντιριζοσπάστη Μίλαν Ομπρένοβιτς, ο οποίος εκπροσωπούσε τα αυστριακά συμφέροντα. Ο σερβοβουλγαρικός πόλεμος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αυστρорωσικός πόλεμος, καθώς αποσκοπούσε στην επέκταση των συμφερόντων στον βαλκανικό νότο, δηλαδή την Μακεδονία.

Μετά το Συνέδριο του Βερολίνου η Πύλη θεωρούσε πως διατηρώντας την επικράτειά της στα Βαλκάνια, θα διατηρούσε την ενότητά της. Οι Βούλγαροι επίσης έχασαν τη Μακεδονία στο Βερολίνο με αποτέλεσμα το Μακεδονικό

²²⁶ Ι. Παπαδριανός, *Η Σερβία, τα Βαλκάνια...* ό.π. σσ.130-131.

Ζήτημα να μετατραπεί σε Ευρωπαϊκό Ζήτημα. Αυτό συνέβη γιατί μετά τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, αυξήθηκε η ρωσική επιρροή στα Βαλκάνια θέτοντας σε κίνδυνο τα βρετανικά, πολιτικά και οικονομικά, συμφέροντα στην περιοχή. Οι Αψβούργοι παρατηρούσαν με ανησυχία την ύπαρξη των ρωσικών στρατευμάτων στη Βουλγαρία, με αποτέλεσμα να ανησυχούν για τη Βοσνία - Ερζεγοβίνη.²²⁷ Επομένως, με το Συνέδριο του Βερολίνου, που ακολούθησε τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, καθιερώθηκε ο νέος βαλκανικός χάρτης. Εκεί όμως η Βουλγαρία περιορίστηκε σημαντικά, με αποτέλεσμα τα επόμενα χρόνια να προσπαθεί να αυξήσει και πάλι το χαμένο κύρος της ανακτώντας την Ανατολική Ρωμυλία και τη Μακεδονία. Γεγονότα που είχαν ως συνέπεια το ξέσπασμα του σερβοβουλγαρικού πολέμου.

Από το 1885 μέχρι και τους Βαλκανικούς πολέμους η ιδεολογική και πολιτική ατζέντα τόσο των Βούλγαρων όσο και των Σέρβων αλλάζει σε μια νέα προοπτική η οποία βασίζεται κυρίως στους θεσμούς του κράτους και μέσω αυτών στη σύσταση εθνικής ταυτότητας.²²⁸ Από τις αρχές του 1879 κυρίως τόσο η Βουλγαρία όσο και η Σερβία προσπαθούσαν να βελτιώσουν το εκπαιδευτικό τους σύστημα για να εξυπηρετήσουν όσο το δυνατόν καλύτερα τους σκοπούς τους στην περιοχή.²²⁹ Αξίζει να επισημανθεί πως με τον σερβοβουλγαρικό πόλεμο η εικόνα της Βουλγαρίας, ως ένα στρατιωτικά ισχυρό κράτος, για τους δυτικούς, άρχισε να γιγαντώνεται και να προκαλεί αμηχανία. Σε βρετανικά έγγραφα της εποχής από Βρετανούς στρατιώτες έχει δημιουργηθεί η εικόνα του πειθαρχημένου, άγριου Βούλγαρου στρατιώτη, ανώτερου από τους Σέρβους. Σε αυτό το συμπέρασμα οδήγησαν φυσικά οι υψηλές βουλγαρικές στρατιωτικές επιδόσεις, σε συνδυασμό με τον εκσυγχρονισμό του βουλγαρικού στρατού από το 1886 και έπειτα. Σημειώνεται μάλιστα πως οι σερβικές ελλείψεις έγιναν ορατές στο πεδίο της μάχης, ενώ ταυτόχρονα ο στρατός του Μαυροβούνιου μοιάζει περισσότερο με άτακτη ομάδα που δεν θα μπορούσε να αποτελέσει σοβαρή απειλή στο μέλλον.²³⁰

Την ίδια περίοδο η Σερβία αμφιταλαντεύονταν ανάμεσα στην ιδέα της επίθεσης στην Πύλη, σε συνδυασμό με την απελευθέρωση των Βαλκανίων και στην ιδέα της επίθεσης κατά της Βουλγαρίας, με σκοπό να εμποδίσει την ισχυροποίησή της και τη δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας. Οι διπλωματικοί κύκλοι της Σερβίας, ωστόσο φαίνεται πως δεν επιθυμούσαν να υπονομεύσουν τη θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αντίθετα να ενεργήσουν, όσο γίνεται,

²²⁷ G. Tokay. A Reassessment of the Macedonian Question between 1878-1908. στο H.M. Yavuz, P. Sluglett. *War and Diplomacy, The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*. Utah University Press, Utah 2011. σ.254.

²²⁸ K. Bozeva-Abazi. ό.π. σ.106.

²²⁹ K. Bozeva-Abazi. ό.π. σ.220.

²³⁰ M. Suonpaa. ό.π. σ. 641.

σύμφωνα με αυτή. Πράξη πλήρως αντίθετη με την επαναστατική πολιτική της Βουλγαρίας κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που εκδηλώθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα. Η Σερβία έχοντας χάσει τη Βοσνία - Ερζεγοβίνη έπρεπε να εδραιώσει τη θέση της στον βαλκανικό χάρτη μέσω της Μακεδονίας και έτσι αναζητούσε κάποιον σύμμαχο.²³¹ Ο φόβος της δημιουργίας μιας ισχυρής βουλγαρικής ηγεμονίας και η απειλή των σερβικών βλέψεων στον βαλκανικό νότο, οδήγησαν στα γεγονότα του Νοεμβρίου του 1885. Προκύπτει λοιπόν πως ο πόλεμος αυτός μην έχοντας την έγκριση της λαϊκής μάζας, απομάκρυνε πολύ τη Σερβία από τον δρόμο της υγιούς πολιτικής. Ειδικότερα, γίνεται λόγος για τη δημιουργία μιας πολιτικής κρίσης, που προέκυψε αρχικά, από την ήττα των ριζοσπαστών στην στάση του Τιμόκ και στη συνέχεια, από την ήττα του Μίλαν Ομπρένοβιτς στον σερβοβουλγαρικό πόλεμο. Βέβαια, μετά την εξορία του Πάσιτς, οι ριζοσπαστικές δυνάμεις της Σερβίας συσπειρώθηκαν, ενώ ο Μίλαν, χάνοντας έναν πραγματικά δικό του πόλεμο, έχασε και τα τελευταία ερείσματα υποστήριξης που μπορούσε να έχει στον σερβικό λαό. Αυτή η διαδικασία βέβαια είχε ξεκινήσει από την στιγμή που ο Μίλαν πήγε να χτυπήσει από την ρίζα την αγροτική βάση της Σερβίας, επιχειρώντας να δημιουργήσει μια αστική τάξη, θελκτική στη Βιέννη. Επομένως, μπορούμε να πούμε με ασφάλεια πως αυτή η πολιτική του Ομπρένοβιτς και η εργαλειοποίηση της αγροτικής τάξης από τους ριζοσπάστες, γύρισε την πλάστιγγα υπέρ τους και σε συνδυασμό με την ήττα της Σερβίας στον πόλεμο του 1885, οδήγησε στην παραίτηση του Μίλαν.

Επιπρόσθετα, στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου, σπουδαία θέση στη διπλωματική ατζέντα των εκάστοτε βαλκανικών κρατών, κατείχε όπως αναφέρθηκε η Μακεδονία. Με το ξέσπασμα του σερβοβουλγαρικού πολέμου το 1885, την δράση της ΕΜΕΟ, με αποκορύφωμα το 1903 και την εξέγερση του Ίλιντεν στο ίδιο έτος, το Μακεδονικό Ζήτημα τέθηκε στο προσκήνιο. Έπειτα των γεγονότων του Ίλιντεν, η Αυστρία και η Ρωσία επιθυμούσαν να θέσουν σφαίρες επιρροής στη Μακεδονία. Ήταν πολύ πιθανό η Μακεδονία να μετατραπεί σε μια νέα Βοσνία Ερζεγοβίνη της Αυστροουγγαρίας. Έτσι, προκύπτει πως με τα πιθανά σχέδια της Βιέννης για τη Μακεδονία, τα σχέδια της Βουλγαρίας για μια Μεγάλη Βουλγαρία μέσω της προσάρτησης της Μακεδονίας, αλλά και τον ελληνικό ανταγωνισμό, οι βλέψεις της Σερβίας για έξοδο στη Μεσόγειο ήταν θολές. Ήταν απόλυτα λογικό, μετά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, η Σερβία να φοβάται κάτι ανάλογο και για τη Μακεδονία, όπως αυτό εκφράστηκε εξάλλου μέσω του

²³¹ K. Volaric. *Between the Ottoman and Serbian States: Carigradski Glasnik, an Istanbul-based Paper of Ottoman Serbs, 1895-1909*. The Hungarian Historical Review, Vol. 3. No. 3, Identity, Loyalty, State: The Balkans in and after the Ottoman Empire. Institute of History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 2014. σσ.560-586.

σερβοβουλγαρικού πολέμου. Έτσι, το Βελιγράδι θα επιθυμούσε περισσότερο μια διανομή της Μακεδονίας μεταξύ των Βαλκανικών κρατών και όχι τόσο μια αυτόνομη Μακεδονία. Ωστόσο, όπως μαρτυρούσαν τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην περιοχή γύρω από τη Μακεδονία, ήταν ιδιαίτερα δύσκολη μια διανομή της σε Σερβία, Βουλγαρία και Ελλάδα. Από την στιγμή που έλειπαν τα σαφή εθνικά όρια ήταν βέβαιο πως θα διασταυρώνονταν οι προπαγανδιστικές δυνάμεις των ενδιαφερόμενων χωρών, όπως και έγινε στο ξεκίνημα του 20ου αιώνα. Από το 1903 έως το 1907, οι συγκρούσεις μεταξύ των επαναστατικών επιτροπών της Σερβίας, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας ήταν συνεχείς. Μόνο με την επανάσταση των Νεότουρκων θα σταματήσει αυτή η κατάσταση, η οποία εισάγει το Μακεδονικό Ζήτημα σε νέα φάση. Ουσιαστικά, μετά το ξέσπασμα της επανάστασης και στον απόηχο των γεγονότων, οι ενδοχριστιανικές δολοφονίες συνεχίστηκαν, σε μικρότερη όμως κλίμακα από τους Βαλκανικούς Πολέμους που θα ακολουθήσουν. Η Επιτροπή Ένωσης και Προόδου κατάφερε να πείσει τις διαφορετικές φατρίες της ΕΜΕΟ να τηρήσουν εκεχειρία. Ως μέλη του νεοσύστατου κόμματος οι Νεότουρκοι, υποσχέθηκαν πως η ΕΜΕΟ θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην πολιτική σκηνή των Βαλκανίων. Ο Σαντάνσκι για παράδειγμα, αλλά και άλλες σημαντικές προσωπικότητες της ΕΜΕΟ εγκατέλειψαν τον ένοπλο αγώνα και τάχθηκαν στον πολιτικό αγώνα υπέρ των Νεότουρκων.²³² Ο κύκλος της βίας συνεχίστηκε και τη δεκαετία του 1890 με δολοφονίες, βιασμούς γυναικών και λεηλασίες στα Οθωμανικά Βαλκάνια. Βέβαια, πρέπει να επισημανθεί πως η τρομοκρατία της βίας, αποτέλεσε άψογο εθνικιστικό εργαλείο των αντίπαλων ιστοριογράφων για να δώσουν την ερμηνεία τους αναφορικά με την κατάσταση που επικρατούσε τον 19ο αιώνα στην περιοχή. Όπως για παράδειγμα συμβαίνει με την ΕΜΕΟ, που εξέφρασε την επαναστατική έκρηξη του χριστιανικού πληθυσμού στα Βαλκάνια εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτή η επαναστατική έκρηξη πήρε τη μορφή ενός είδους εμφυλίου ανάμεσα στους χριστιανικούς πληθυσμούς, που διεξήχθη μεταξύ ορισμένων ομάδων της ΕΜΕΟ και ελληνικών και σέρβικων αντάρτικων ομάδων. Η ελληνική και σερβική κυβέρνηση, με την υποστήριξη της Πύλης, προσπάθησε να ενισχύσει αυτές τις αντάρτικες ομάδες στον αγώνα για επικράτηση στον Μακεδονικό χώρο.²³³

Σημείο καμπίης για το Μακεδονικό Ζήτημα αποτέλεσε η εξέγερση του Ίλιντεν, η οποία κατέληξε σε καταστολή από την οθωμανική φρουρά και στο σχέδιο της Μυρστέγης. Οι χριστιανοί έμειναν ικανοποιημένοι από το σχέδιο, όχι όμως και οι Βούλγαροι. Οι Βούλγαροι ήλπιζαν τουλάχιστον σε μια αυτόνομη Μακεδονία με χριστιανό διοικητή. Το σχέδιο της Μυρστέγης όμως σχεδιάστηκε

²³² R. Gingeras. ό.π. σ. 6.

²³³ T. Kostopoulos. ό.π. σ. 25.

κυρίως για τους χριστιανούς, προκαλώντας δυσαρέσκεια στους μουσουλμάνους της περιοχής. Μετά την εξέγερση του Ίλιντεν η ΕΜΕΟ αποτέλεσε "σκιά" του παρελθόντος. Μία βασική συνέπεια αποτέλεσε ο κατακερματισμός της οργάνωσης σε δύο πτέρυγες. Η μία ήταν η δεξιά πτέρυγα του Γκαρβάνοφ και του Μπόρις Σαράφοφ, πιο κοντά στη Βουλγαρία, με στόχο να μειώσει την ένοπλη δράση της αριστερής πτέρυγας του Σαντάνσκι, που επιθυμούσε την αυτονομία της Μακεδονίας. Η ιδέα της αυτονόμησης της Μακεδονίας αποτελούσε, από τα τέλη του 19ου αιώνα, βασικό άξονα της αριστερής πτέρυγας, καθώς μόνο έτσι θα μπορούσε να προσαρτηθεί σε ένα ενιαίο βουλγαρικό σύνολο. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η ιδέα μιας Σοσιαλιστικής Βαλκανικής Ομοσπονδίας αποτέλεσε ένα βασικό ιδεολογικό κίνημα, ταυτόχρονα με αυτό του πανσλαβισμού που κυριάρχησε στον βαλκανικό χρόνο για αρκετές δεκαετίες.

Έστω και προσωρινά, το 1912 οι αντιμαχόμενες δυνάμεις στην περιοχή της Μακεδονίας, ένωσαν τις δυνάμεις τους κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι, οι Βαλκανικοί πόλεμοι κατάφεραν αυτό που τόσα χρόνια ένοπλου αγώνα δεν κατάφερε η ΕΜΕΟ. Τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η περιοχή της Μακεδονίας που διασπάστηκε μεταξύ ελληνικών, βουλγαρικών και σερβικών συνόρων, σε συνδυασμό με το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, είχε μεγάλο αντίκτυπο στους πληθυσμούς της περιοχής. Η ΕΜΕΟ και πάλι προσπάθησε από το 1920, με βίαιο τρόπο να συγκεντρώσει τα εδάφη της Μακεδονίας χτυπώντας κυρίως στα ελληνοσερβικά σύνορα. Στα τέλη της δεκαετίας του 1920, με ηγέτη τον Ιβάν Μιχαήλοφ, η δράση της ΕΜΕΟ γίνεται πιο άμεση και πιο αποτελεσματική. Η πιο σημαντική ίσως δράση της ΕΜΕΟ, έλαβε χώρα το 1934 με τη δολοφονία του βασιλιά Αλέξανδρου Α' από έναν δεινό σκοπευτή, μέλος της ΕΜΕΟ. Η πράξη αυτή οδήγησε την βουλγαρική κυβέρνηση να διαλύσει τα στρατόπεδα της ΕΜΕΟ, που βρέθηκαν εντός των συνόρων της.

Κατά τη διάρκεια των εθνικισμών, το Μακεδονικό Ζήτημα ήταν το κυρίαρχο ζητούμενο στην Νοτιοανατολική Ευρώπη και πεδίο έντονων ανταγωνισμών μεταξύ των γειτονικών κρατών της Βουλγαρίας, της Σερβίας και της Ελλάδας. Πρόκειται για έναν αγώνα, μέσω του οποίου η κάθε πλευρά προσπαθούσε να κερδίσει τους Μακεδόνες, τουλάχιστον για τις περιοχές που διεκδικούσε. Αυτό βέβαια σημαίνει πως οι αντιμαχόμενες περιοχές αρνούσαν κάθε διαφορετική και ξεχωριστή ταυτότητα για τους Μακεδόνες: εθνική, εδαφική, πολιτική. Το Μακεδονικό Ζήτημα είναι άμεσα συνυφασμένο με την τελευταία φάση της Ανατολικής Κρίσης και συνδέεται με τους αγώνες της περιόδου 1878-1912 που δημιούργησαν κενό μετά την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Λίγο αργότερα θα αποτελέσει κομμάτι της

διπλωματικής πολιτικής των ηττημένων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ πολύ αργότερα θα αποτελέσει και μέρος των εδαφικών ανακατατάξεων, μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Η Μακεδονία πάντα αποτελούσε τη λύση της εξόδου στο Αιγαίο, αλλά ο τρόπος της διείσδυσης στη Μακεδονία ήταν πάντα διαφορετικός.²³⁴

²³⁴ Β.Κ. Γούναρης, στο Ρουδομέτωφ Ν. Β. *Το Μακεδονικό Ζήτημα, Μια κοινωνιολογική προσέγγιση*. επίκεντρο, 2019.

Αρχείο Εφημερίδων

- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 2 Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 3ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 5ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 6ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 7ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 8ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 9ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 10ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 12ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 17ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 18ης Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Άκρόπολις", φύλλο 22 Νοεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 24ης Αυγούστου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 4ης Σεπτεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 7ης Σεπτεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 11ης Σεπτεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 14ης Σεπτεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 18ης Σεπτεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 21ης Σεπτεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 28ης Σεπτεμβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 2 Οκτωβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 5ης Οκτωβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 9ης Οκτωβρίου 1885.
- Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 12ης Οκτωβρίου 1885.

Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 16ης Οκτωβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 19ης Οκτωβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 23ης Οκτωβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 2 Νοεμβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 6ης Νοεμβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 9ης Νοεμβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 13ης Νοεμβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 16ης Νοεμβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 20ης Νοεμβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 23ης Νοεμβρίου 1885.
Εφημερίδα "Φάρος της Μακεδονίας", φύλλο 26ης Νοεμβρίου 1885.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Αγγελοπούλου, Α. (2004). *Ο Κ.Π. Μισίρκοφ (1874-1926) και η κίνηση των «Μακεδονιστών»*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Αγγελοπούλου, Α. (2015). Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης στους σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας (τέλη του 19ου αιώνα-αρχές 20ου αιώνα). *Fragmenta Hellenoslavica Ψηφιακή Επετηρίδα της Ένωσης Ελλήνων Σλαβολόγων E-Journal of the Hellenic Association of Slavists v.2. (p.57-92)*. Θεσσαλονίκη.

Αλβανός, Ρ. (2019). *Σλαβόφωνοι και Πρόσφυγες: Κράτος και πολιτικές ταυτότητες στη Μακεδονία του Μεσοπολέμου*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Βακαλόπουλος, Α. (1985). *Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908). Κορυφαία φάση των Αγώνων των Ελλήνων για τη Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.

Βλασίδης, Β. (1996). *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση και η Δράση της στην Ελληνική Μακεδονία στον Μεσοπόλεμο (1919-1928)*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ανακτήθηκε

από:

https://www.academia.edu/35018104/The_Internal_Macedonian_Revolutionary_Organisation_IMRO_and_its_activity_in_Greek_Macedonia_in_Interwar_period_1919_1928_Thessaloniki_1996_unpublished_PhD_in_Greek

Βούρη, Σ. (1994). *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Παρασκήνιο.

Γούναρης, Β. (1983). *Οι ελληνοβουλγαρικοί ανταγωνισμοί μέσα από τις ανταποκρίσεις του "Φάρου της Μακεδονίας": (Φθινόπωρο 1885)*. Θεσσαλονίκη: Μακεδονικά, τ.23.

Δερτιλής, Γ.Β. (2014). *Ιστορία του ελληνικού κράτους, 1830-1920*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Καστελλαν, Ζ. (1991). *Η ιστορία των Βαλκανίων*. Γκοβόστης.

Κωστής, Κ. (2013). «Τα Κακομαθημένα Παιδιά της Ιστορίας» *Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος-21ος αιώνας*. Αθήνα: Πόλις.

Κωστόπουλος, Τ. (2000). *Η απαγορευμένη γλώσσα: κρατική καταστολή των Σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*. Αθήνα: Μαύρη Λίστα.

Κωστόπουλος, Τ. (2018). *Εθνικά Κόμματα και Πρώιμος Μακεδονισμός: Η πολιτική και κοινωνική διάσταση της εθνικής διαπάλης στην ύστερη Οθωμανική Μακεδονία*. Διδακτορική Διατριβή. Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου-Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας.

- Μαζάουερ, Μ. (2012). *Τα Βαλκάνια*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μαζαράκης-Αινιάν, Ι. Κ. (1993). *Ο Μακεδονικός Αγώνας*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Μέγας, Γ. (1994). *Οι "Βαρκάρηδες" της Θεσσαλονίκης. Η αναρχική βουλγαρική ομάδα και οι βομβιστικές ενέργειες του 1903*. Αθήνα: Τροχαλία.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ. (2000). *Οι Βαλκανικοί Λαοί: Από την τουρκική κατάκτηση στην εθνική αποκατάσταση (14ος-19ος αι.)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Παπαδριανός, Ι. (1996) *Το Μακεδονικό Ζήτημα κατά τις σερβοβουλγαρικές διαπραγματεύσεις για τη σύναψη συνθήκης συμμαχίας*. Θεσσαλονίκη: Μακεδονικά, τ.30. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/290927479_To_Makedoniko_Zetem_a_kata_tis_serboboulgarikes_diapragmateuseis_sta_1911-1912_gia_te_synapse_syntheke_symmachias
- Παπαδριανός, Ι. (χ.χ.) *Η Σερβία, τα Βαλκάνια και οι Μεγάλες Δυνάμεις στις αρχές του 20ου αιώνα (1903-1907)*. Ανακτήθηκε από <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/ValkanikaSymmeikta/article/view/359/366>
- Ρουδομέτωφ, Ν. Β. (2019) *Το Μακεδονικό Ζήτημα, μια κοινωνιολογική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Σκοπετέα, Ε. (1988). *Το << Πρότυπο Βασίλειο >> και η Μεγάλη Ιδέα, Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*. Αθήνα: Πολύτυπο
- Σταματόπουλος, Δ. (2003). *Μεταρρύθμιση και Εκκοσμίκευση: Προς μια ανασύνθεση της Ιστορίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου τον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Σταματόπουλος, Δ. (2009). *Το Βυζάντιο μετά το έθνος. Το πρόβλημα της συνέχειας στις βαλκανικές ιστοριογραφίες*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Σταματόπουλος, Δ. (επιμ.), (2019). *Πόλεμος και Επανάσταση στα Οθωμανικά Βαλκάνια (18ος-20ός αι.)*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Σταυριανός, Λ. (2007). *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Σφέτας, Σ. (2001). *Όψεις του Μακεδονικού ζητήματος στον 20ο αιώνα*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Σφέτας, Σ. (2003). *Η διαμόρφωση της Σλαβομακεδονικής ταυτότητας*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Σφέτας, Σ. (2006). *Η πορεία προς το Ίλιντεν, ο αντίκτυπος της εξέγερσης του Ίλιντεν στην Ελλάδα και οι απαρχές της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.

- Σφέτας, Σ. (2008). *Ελληνοβουλγαρικές Αναταράξεις 1880-1908*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Akhund, N.L. (1998). *The Macedonian Question 1893-1908, from Western Sources*. New York: Columbia University Press.
- Anderson, B. (2016). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso
- Banac, I. (1984). *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Batakovic, D.T. (επιμ.). (2013). *Balkanica XLIV. Annual of the Institute for Balkan Studies*. Belgrade: Institute for Balkan Studies Serbian Academy of Sciences and Arts. (DOI: 10.2298/BALC1344209M).
- Bozeva-Abazi, K. (2003). *The Shaping of Bulgarian and Serbian National Identities, 1800s-1900s*. McGill University: Montreal.
- Daskalov, R. (2004). *The Making of a Nation in the Balkans: Historiography of the Bulgarian Revival*. Budapest - New York: CEUPRESS.
- Djordjevic, D. (2001). *Ιστορία της Σερβίας 1800-1918*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Donia, R. (1979). *The Battle for Bosnia: Habsburg Military Strategy in 1878*. Σαράγιεβο: Posebna Izdanja XLIII. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/4090776/The_Battle_for_Bosnia_Habsburg_Military_Strategy_in_1878
- Dymarski, M. (2014). The Macedonian Question in the Light of the Documents of the Serbian Diplomacy 1903-1914. *Politeja*, No. 30. (p.7-18). Macedonia in 20th and 21st century. Ksiegarnia Akademicka. Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/24919709>
- Finkel, C. (2006). *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire, 1300–1923*. Νέα Υόρκη: Basic Books. Ανακτήθηκε από: <https://www.pdfdrive.com/osmans-dream-the-history-of-the-ottoman-empire-e158493301.html>
- Fortna, C. B. (2015). *Childhood in the Late Ottoman Empire and After*. Leiden/Boston: Brill. Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctt1w8h1jx.10>
- Gellner, E. (1997) *Nationalism*. London: Weidenfeld & Nicolson
- Glenny, M. (2012). *The Balkans, Nationalism. War and the Great Powers*. Toronto: House of the Anansi Press.

Gingeras, R. (2013). *The Internal Macedonian Revolutionary Organization: "Oriental" Terrorism, Counterinsurgency, and the End of the Ottoman Empire*. Εκδόσεις: Oxford Handbooks Online. Ανακτήθηκε από: <http://hdl.handle.net/10945/56436>

Gingeras, R. (χ.χ). *Empire's End in Rumeli: Local and Imperial Impression of Macedonian after the Balkan Wars*. Naval Postgraduate School.

Heraclides, A. (2021). *The Macedonian Question and the Macedonians; A History*. London and New York: Routledge.

Hobsbawm, E. J. (2002). *Η Εποχή των Επανάστασεων 1789-1848*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Ignjatovic, A. (2016). *Byzantium's Apt Inheritors: Serbian Historiography, Nation-Building and Imperial Imagination, 1882-1941*. *The Slavonic and East European Review*, Vol. 94. No.1. Λονδίνο, The Modern Humanities Research Association and University College, School of Slavonic and East European Studies. Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/10.5699/slaveasteurorev2.94.1.0057>

Jelavich, B. (2006). *Ιστορία των Βαλκανίων II*. Αθήνα: Πολύτροπον.

Kaytchev, N. (2014). *Being Macedonian: Different types of ethnic identifications in the contemporary Republic of Macedonia*. *Sofia University "St. Kliment Ohridski"*. DOI: 10.12797/Politeja.11.2014.30.13.

Lewis, B. (1995). *The Middle East: A Brief History of the Last 2,000 Years*. New York: Scribner.

Mazower, M. (2005). *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews, 1430-1950*. New York: Knopf.

Öztan, R.H. (2017). *Tools of Revolution: Global Military Surplus, Arms Dealers and Smugglers, in the Late Ottoman Balkans, 1878-1908*. *Past & Present*, Vol. 237. pp. (167-195). DOI: 10.1093/pastj/gtx034

Pavlowitch. K. S. (2005). *Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1948*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας/ Σειρά Ιστών.

Perry, M. D. (1980). *Russian History*, Vol. 7, No. 1/2, special issue: studies in early and modern Russian History and literature in honor of the sixtieth birthday of H.W. Deaway, pp. (201-212).

Quartaet, D. (2006). *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*. Αθήνα: Επίκεντρο.

Ramet, S. (2002). *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević*. USA: Westview Press.

Rossos, A. (2008). *Macedonia and the Macedonians. A History*. Stanford - California: Hoover University Press.

Said, E. (1996). *Οριενταλισμός*. Αθήνα: Νεφέλη.

Stamatopoulos. D. (2015). *Balkan Nationalism(s) and the Ottoman Empire. Vol. II, Political Violence and the Balkan Wars*. Istanbul: The Isis press.

Stavrianos, L.S. (1958). *The Balkans since 1453*. New York: Rinehart & Company, Inc.

Stoianovich, T. (1967). *A Study in Balkan Civilization*. New York: Knopf.

Suonpaa, M. (2014). *Britain, Balkan Conflicts and the Evolving Conceptions of Militarism, 1875-1913*. *History*, Vol. 99, No, 4, pp. (632-651). Published by: Wiley. Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/24430033>.

Theodorescu. R. και Barrows. L. C. (2001). *Politics and Culture in Southeastern Europe*. Bucharest: UNESCO.

Volaric, K. (2014). *Between the Ottoman and Serbian States: Carigradski Glasnik, an Istanbul-based Paper of Ottoman Serbs, 1895-1909*. *The Hungarian Historical Review*, Vol. 3, No. 3, Identity, Loyalty, State: The Balkans in and after the Ottoman Empire, (pp. 560-586). Εκδόσεις: Institute of History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences. Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/43264423>

Yavuz, H.M. Sluglett, P. (2011) *War and Diplomacy, The Russo-Turkish War and the Treaty of Berlin 1877-1878*. Utah: Utah University Press. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/19893059/G%C3%BCI_Tokay_Macedonian_Question_1878_1908_in_Hakan_Yavuz_with_Peter_Sluglett_eds_War_and_Diplomacy_The_Russo_Turkish_War_of_1877_1878_and_the_Treaty_of_Berlin_Utah_Utah_University_Press_2011

Yosmaoglu, I. (2014). *Blood Ties: Religion, Violence, and the Politics of the nationhood in Ottoman Macedonia 1878-1908*. New York: Cornell University Press.